صَرف بہائی

مولانا حکیم منور الدین رحمہ اللہ تعالیٰ

مَکتَبۂ قَادِرِیَّہ ۰ لاہور

۷۸۶

حمد و سپاس مر ایزد لایزال را کہ توفیق داد

برائے ایں کتاب لاجواب مسمّٰی بہ

صرف بھتال

معروف

بمرآۃ بھوچھال

از تالیف صاحب الصدق والیقین (حکیم) محمد منور الدین (فاضل دہلوی)

وخطیب جامع مسوتر منڈی لاہور

در سہیلی پریس لاہور طبع شد

مکتبہ قادریہ جامعہ نظامیہ رضویہ اندرون لوہاری دروازہ لاہور

نام کتاب .... صرف بہترال

تالیف ---------- مولانا حکیم محمد منور الدین رحمہ اللہ تعالیٰ۔

طباعت ---------- فوٹو آفسیٹ (پہلے ایڈیشن کا عکس)

صفحات ---------- ۱۴۴

تاریخ اشاعت ---------- ۱۳۵ھ / ۱۹۷۶ء

مطبع ----------

ناشر ----------

قیمت ----------

ملنے کا پتہ

مکتبہ قادریہ جامعہ نظامیہ رضویہ اندرون لوہاری دروازہ لاہور

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ وَفَّقَنِیْ لِصَرْفِ رَیْعَانِ الشَّبَابِ فِیْ اِقْتِنَاءِ الْعُلُوْمِ
وَاکْتِسَابِ الْعُلٰی وَاَدْعُوْكَ اَنْ تَجْعَلَ مُسْتَقْبِلَ اَمْرِیْ خَیْرًا مِّمَّا مَضٰی
حَتّٰی اَلْقَاكَ مَحْصُوْلَ الْمُنٰی وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنْ صَحَّحَ
بِکِتَابِہٖ سَوَابِقَ الْاَدْیَانِ وَصَرَفَ اَنْفَاسَہُ الْمُقَدَّسَۃَ فِیْ اِصْلَاحِ
بَنِیْ نَوْعِ الْاِنْسَانِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَاَصْحَابِہِ الَّذِیْنَ ھَزَمُوْا جُمُوْعَ
الْکُفْرِ بِالسَّیْفِ وَالسِّنَانِ وَاَضَاءُوْا شُمُوْعَ الْاِھْتِدَاءِ لِمَنْ
خَشِیَ الرَّحْمٰنَ اَمَّا بَعْدُ فَیَقُوْلُ الْعَبْدُ الضَّعِیْفُ النَّحِیْفُ
الرَّاجِیْ اِلٰی رَحْمَۃِ رَبِّہِ اللَّطِیْفِ محمد منوّر الدین بن ملك فتح خان
صاحب بھوچھالوی جہلمی کہ در زمانہ خواندن ایں کتاب (صرف بھترال)

نزد مکرّمی و معظّمی حضرت مولانا مولوی غلام رسول صاحب بُھتر الوی کیمبل پوری (مرحوم) خیال آمد کہ حافظہ را اعتبار نیست و ایں تقاریر دُرّ یگانہ اند قلمبند کردم و دریں ایام کہ بعض متعلّمین نزد بندہ ایں کتاب مذکور مے خواندند ثبت گفتند کہ حضرت (مرحوم) انتقال کردہ اند و ایں فیض مسدود شدہ است ازیں وجہ در اشاعت ایں بار عظیم کمر ہمّت بستم و ترجمہ آں در زبان پارسی کردم تاکہ فیض او در خطہ پنجاب محصور نشود بلکہ در ہمہ اضلاع ہند و سرحد و افغانستان برسد و قوانین ایں کتاب از نقائص و اغلاط مبرّیٰ اند و مفصّل بیان شدہ اند زیرا آنچہ حضرت (مرحوم) دریں کار خیر سعی بلیغ کردہ بودند و حاجت بسوئے کتاب دیگر از کتابہائے صرف نیفتد و ترتیب ہم اعلیٰ است کہ در کتاب دیگر ندیدہ شد و کمی کہ در مقدمہ بود آنرا تکمیل کردم و آنچہ ضروری بود نوشتم و ایں کتاب را **صرفِ بُھترال** معروف بمرآۃِ **بُھوچھال** موسوم کردم و التجا من از معلّمین و متعلّمین ہر دو ایں است کہ مارا بدعا خیر یاد کنند و اگر لغزشے بینند بدامن عفو بپوشند و بریں اغماض کنند و در اصلاح کوشند لِاَنَّ الْاِنْسَانَ مرکّبٌ مِنَ الْخَطَاءِ وَالنِّسْیَان وفوق کُلِّ ذِیْ عِلْمٍ عَلِیْمٌ وَالسَّعْیُ مِنِّیْ وَالْاِتْمَامُ مِنَ اللّٰہِ وَمَا تَوْفِیْقِیْ اِلَّا بِاللّٰہِ عَلَیْہِ تَوَکَّلْتُ وَاِلَیْہِ اُنِیْبُ وَآخِرُ دَعْوَانَا اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ اِلیٰ یَوْمِ الدِّیْنِ ؁ اٰمِیْن

۲۸ رمضان المعظم ۱۳۵۱؁ھ مطابق ۲۵ جنوری ۱۹۳۳؁ء

اَللّٰھُمَّ اغْفِرْ لِکَاتِبِہٖ وَلِوَالِدَیْہِ وَلِاُسْتَاذِیْہِ اٰمِیْن

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم ط

مُقدّمہ

بداں اَرْشَدَكَ اللّٰهُ تَعَالٰى فِي الدَّارَيْنِ ❖

(تعریف علم صرف) آں علم است کہ درو بنائے کلمات وتغیر آنہا سوائے اعراب بیان کردہ شود ❖

(غرض) ایں علم آنست کہ انسان تلفظ کلمات عربیہ صحیح مکیند ❖

(موضوع) او کلمہ مِنْ حَيْثُ الصِّيْغَة است ❖

وایں علم را بر نحو مقدم دارند از برائے آنکہ ایں بحث از مفردات میکند و آں از مرکبات چونکہ مفرد طبعاً مقدم است لہٰذا در ذکر ہم مقدم کردند و کلمات لغت عرب بر سہ قسم است اسم وفعل وحرف اسم کلمہ ایست کہ دلالت کند بر معنی مستقل کہ در نفس وے است ومقترن بیکے از ازمنہ ثلاثہ نیست چوں زَيْدٌ وفَرَسٌ وفعل کلمہ ایست کہ دلالت کند بر معنی مستقل کہ در نفس اوست وآں معنے وے مقترن باشد بیکے از ازمنہ ثلاثہ کہ آں ماضی وحال واستقبال است چوں ضَرَبَ ولَيَضْرِبُ وسَوْفَ يَضْرِبُ وحرف کلمہ ایست کہ دلالت کند بر معنی غیر مستقل کہ در نفس آں کلمہ نباشد بلکہ در غیر وے باشد چوں مِنْ و اِلٰى کہ محتاج اند در دلالت بر ابتدا وانتہا بکلمہ دیگر چنانچہ گوئی ذَهَبْتُ مِنَ الْبَصْرَةِ اِلَى الْكُوْفَةِ (از بصرہ بسوئے کوفہ رفتم) فعل بر سہ قسم است ماضی ومضارع وامر و ماضی لغتہ چیزے گذراں را گویند واصطلاحاً فعلیست موضوع برائے دلالت بر حدوث کارے در زمان گذشتہ چوں ضَرَبَ ودَحْرَجَ ومضارع در لغت بمعنی مشابہ است ودر اصطلاح فعلیست موضوع برائے دلالت بر حدوث امرے

در زمان حال واستقبال چوں يَضْرِبُ وسَوْفَ يَضْرِبُ وامر لُغتہً فرمودن و اصطلاحاً فعلیست موضوع بجہت فرمودن مخاطب را بکارے چوں اِقْرَءْ ماضی ومضارع بردو قسم است معلوم ومجہول معلوم آنست کہ نسبت او بسوئے فاعل جلی یا خفی باشد چوں خَلَقَ اللّٰهُ (اللہ تعالیٰ آفرید) و يَخْلُقُ اللّٰهُ (اللہ آفریند یا خواہد آفرید) ومجہول آنست کہ نسبت او بسوئے مفعول باشد چوں خُلِقَ الْعَالَمُ (جہاں آفریدہ شد) و يُخْلَقُ (آفریدہ خواہد شد) اگر در اوّل ماضی ومضارع حرف نفی نیاید آنرا مثبت گویند چوں خَلَقَ و يَخْلُقُ ورنہ منفی چوں مَا خَلَقَ ومَا يَخْلُقُ اگر فعل بفاعل ختم شود آنرا فعل لازم گویند چوں ذَهَبَ زَيْدٌ (زید رفت) اگر مفعول خواہد آں را متعدی گویند چوں شَرِبَ زَيْدٌ مَاءً (زید آب آشامید) اسم بردو قسم است مبنی ومعرب مبنی آنست کہ آخر وے از آمدن عامل متغیر نشود چوں جَاءَنِي هٰؤُلَاءِ ورَأَيْتُ هٰؤُلَاءِ ومَرَرْتُ بِهٰؤُلَاءِ معرب دو قسم است منصرف وغیر منصرف منصرف آنست کہ در آخر وے سہ حرکات مع تنوین خواندہ شوند چوں جَاءَنِي زَيْدٌ ورَأَيْتُ زَيْدًا ومَرَرْتُ بِزَيْدٍ وغیر منصرف آنست کہ در آخر وے کسرہ وتنوین خواندہ نہ شود چوں جَاءَنِي اَحْمَدُ ورَأَيْتُ اَحْمَدَ ومَرَرْتُ بِاَحْمَدَ واسم نیز بر سہ قسم است مصدر ومشتق وجامد مصدر آنست کہ ماخذ فعل بود ودر آخر معنی فارسی آں دن یا تن آید چوں اَلضَّرْبُ زدن واَلْقَتْلُ کشتن ومشتق آنست کہ لفظے از مصدر ساختہ شود باحداث ہیئاتے ومعنے بابقائے مادہ واسم مشتق شش قسم است اسم فاعل واسم مفعول واسم تفضیل وصفت مشبہ واسم آلہ واسم ظرف وجامد آنست کہ نہ مصدر ونہ مشتق از مصدر باشد وجامد بر سہ قسم است ثُلاثی و رُباعی وخُماسی ثلاثی سہ حرفی را گویند چوں زَيْدٌ ورباعی چہار حرفی را گویند چوں جَعْفَرٌ وخماسی پنج حرفی را گویند چوں سَفَرْجَلٌ مصدر وفعل وسایر

مشتقات بر دو قسم است ثلاثی و رباعی و ہر یک دوگونہ است مجرّد و مزید لیکن مصدر و مشتق در اطلاق مجرّد و مزید تابع فعل ماضی خود اند ثلاثی مجرّد آنست کہ در وسہ حرف اصلی باشند چوں ضَرَبَ بروزن فَعَلَ و ثلاثی مزید فیہ آنست کہ از سہ حرف اصلی او چیزے زائدہ بود چوں اَکْرَمَ بروزن اَفْعَلَ و رباعی مجرّد آنست کہ بر چہار حرف اصلی او چیزے زیادہ نبود ہمچوں دَحْرَجَ بروزن فَعْلَلَ و رباعی مزید فیہ آنست کہ بر چہار حرف اصلی او چیزے زیادہ بود ہمچوں تَدَحْرَجَ بروزن تَفَعْلَلَ **بدانکہ** میزانے برائے کلمات عرب ضروری است کہ باآں اصلی از زائدہ متمیز گردد پس برائے او فا و عین و لام را وضع کردہ اند چرا کہ ایں اعم الافعال اند چوں فَعَلَ الضَّرْبُ و فَعَلَ النَّصْرُ و باایں وجہ است کہ مخارج حروف سہ قسم اند شفت و وسط و حلق پس از ہر مخرج یکحرف گرفتند فا از شفت و عین از حلق و لام از وسط و آنکہ در مقابلہ فا و عین و لام افتد در جمیع گردانہا یافتہ شود اصلی است چوں ضَرَبَ بروزن فَعَلَ و زائد عکس آں چوں اَکْرَمَ بروزن اَفْعَلَ اگر از سہ حرف اصلی زائد شود آنرا تعبیر کنند از لام ثانیہ و ثالثہ چوں جَعْفَرٌ فَعْلَلٌ و دَحْرَجَ فَعْلَلَ و جَحْمَرِشٌ فَعْلَلِلٌ و زائدہ را در وزن بلفظہ نقل کنند چوں الف در ضَارِبٌ فَاعِلٌ و واو در مَضْرُوْبٌ مَفْعُوْلٌ و نہ مبدل از تا افتِعَال را چوں اِضْطَرَبَ اِفْتَعَلَ و نہ مکرّر للالحاق چوں جَلْبَبَ فَعْلَلَ و جِلْبِيْبٌ فِعْلِيْلٌ و سُحْنُوْنٌ فُعْلُوْلٌ و تغیّر در موزون از قلب مکانی کہ میشود در وزن ہم کنند چوں جَاهٌ (وجہ) عَفْلٌ و حَادِی (وَاحِدٌ) عَالِفٌ و اَيِسَ (يَئِسَ) عَفِلَ و اَشْيَاءُ (شَيْئَاءُ) لَفْعَاءُ و حذف ہم ایں طور است چوں قَاضٍ فَاعٍ اگر اعتبار اصل مقلوب و محذوف کنند ہم جائز است چوں قَاضٍ فَاعِلٌ حَادِی فَاعِلٌ **بدانکہ** جمیع اقسام اسم و فعل از ہفت قسم بیروں نیست۔ صحیح است یا مہموز

یا مضاعف یا مثال یا اجوف یا ناقص یا لفیف اما صحیح آنست کہ در مقابلہ فا و عین و لام او حرف علت و ہمزہ و تضعیف نبود چوں ضَرْبٌ و ضَرَبَ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ حرف علت سہ اند واو و الف و یا چوں جمع کنی وای شود مہموز آنست کہ یک حرف اصلی او ہمزہ بود و مہموز بر سہ قسم است مہموز الفا و مہموز العین و مہموز اللام مہموز الفا آنست کہ در مقابلہ فا اسم یا فعل او ہمزہ بود چوں اَمْرٌ و اَمَرَ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ و مہموز العین آنست کہ در مقابلہ عین اسم یا فعل او ہمزہ بود چوں سَأْلٌ و سَأَلَ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ و مہموز اللام آنست کہ در مقابلہ لام اسم یا فعل او ہمزہ بود چوں قَرْءٌ و قَرَءَ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ مضاعف آنست کہ دو حرف اصلی او از یک جنس بود و مضاعف بر دو قسم است مضاعف ثلاثی و مضاعف رباعی مضاعف ثلاثی آنست کہ در مقابلہ عین و لام اسم یا فعل دو حرف از یک جنس بود چوں مَدٌّ و مَدَّ بر وزن فَعْلٌ و فَعَلَ و مضاعف رباعی آنست کہ در مقابلہ فا و لام اول عین و لام ثانی اسم یا فعل دو حرف از یک جنس بود چوں صَرْصَرٌ و صَرْصَرَ بروزن فَعْلَلٌ و فَعْلَلَ مثال آنست کہ در مقابلہ فا اسم یا فعل حرف علت بود چوں وَعْدٌ و وَعَدَ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ اجوف آنست کہ در مقابلہ عین اسم یا فعل حرف علت بود چوں قَوْلٌ و قَالَ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ ناقص آنست کہ در مقابلہ لام اسم یا فعل حرف علت بود ہمچوں رَمْیٌ و رَمٰی بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ لفیف بر دو قسم است لفیف مقرون و لفیف مفروق لفیف مقرون آنست کہ در مقابلہ عین و لام اسم یا فعل حرف علت بود چوں طَیٌّ و طَوٰی بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ و لفیف مفروق آنست کہ در مقابلہ فا و لام اسم یا فعل حرف علت بود چوں وَقْیٌ و وَقٰی بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ بدانکہ عرب از ہر مصدر دوازدہ چیز

اشتقاق میکنند ماضی و مضارع و اسم فاعل و اسم مفعول و جحد و نفی و امر و نہی و اسم زمان و اسم مکان و اسم آلہ و اسم تفضیل ماضی زمان گذشتہ را گویند و مضارع زمان آئندہ را گویند و اسم فاعل نام کار کنندہ را گویند و اسم مفعول نام کار کردہ شدہ را گویند و جحد انکار ماضی را گویند و نفی انکار مستقبل را گویند و امر فرمودن کارے و نہی باز داشتن از کارے و اسم زمان نام وقت کردن کارے و اسم مکان نام جائے کردن کارے و اسم آلت آنچہ کارے باوے کنند و اسم تفضیل نام بسیار بہتر را گویند **صرف صغیر فعل ثلاثی مجرد صحیح از باب** فَعَلَ یَفْعِلُ **چون** اَلضَّرْبُ زدن ضَرَبَ یَضْرِبُ ضَرْبًا **فَهُوَ** ضَارِبٌ **و** ضُرِبَ یُضْرَبُ ضَرْبًا **فَذَاكَ** مَضْرُوْبٌ لَمْ یَضْرِبْ لَمْ یُضْرَبْ لَا یَضْرِبُ لَا یُضْرَبُ لَنْ یَضْرِبَ لَنْ یُضْرَبَ **اَلْاَمْرُ مِنْهُ** اِضْرِبْ لِیُضْرَبْ لِیَضْرِبْ لِیُضْرَبْ **وَالنَّهْیُ عَنْهُ** لَا تَضْرِبْ لَا تُضْرَبْ لَا یَضْرِبْ لَا یُضْرَبْ **وَالظَّرْفُ مِنْهُ** مَضْرِبٌ مَضْرِبَانِ مَضَارِبُ مُضَیْرِبٌ **وَالْاٰلَةُ مِنْهُ** مِضْرَبٌ مِضْرَبَانِ مَضَارِبُ مُضَیْرِبٌ مِضْرَبَةٌ مِضْرَبَتَانِ مَضَارِبُ مُضَیْرِبَةٌ مِضْرَابٌ مِضْرَابَانِ مَضَارِیْبُ مُضَیْرِیْبٌ **و** مُضَیْرِیْبَةٌ **وَاَفْعَلُ التَّفْضِیْلِ الْمُذَكَّرُ** اَضْرَبُ اَضْرَبَانِ اَضْرَبُوْنَ اَضَارِبُ اُضَیْرِبُ **وَالْمُؤَنَّثُ مِنْهُ** ضُرْبٰی ضُرْبَیَانِ ضُرْبَیَاتٌ ضُرَبٌ ضُرَیْبٰی **وَفِعْلُ التَّعَجُّبِ مِنْهُ** مَا اَضْرَبَهٗ وَ اَضْرِبْ بِهٖ وَ ضَرُبَ +

لہ اگر کسی سوال کند کہ فَهُوَ را بر اسم فاعل و فَذَاكَ را بر اسم مفعول چرا آوردہ اند جواب کہ ضَارِبٌ و مَضْرُوْبٌ ہر دو صفتان اند و صفت را از موصوف لابد است پس فَهُوَ و فَذَاكَ موصوف اند اگر باز کسی گوید کہ عکس چرا نکردند گوئیم کہ ذَاكَ اسم اشارہ است برائے بعید و مفعول نیز بعید باشد ازیں وجہ مفعول را مناسب خود دادند و فاعل را مناسب خود واللہ اعلم بالصواب

باب اول مع معنی ماضی معلوم

ضَرَبَ	مارا اس ایک مرد نے	صیغہ واحد مذکر غائب ثلاثی مجرد صحیح از باب فَعَلَ یَفْعِلُ
ضَرَبَا	مارا ان دو مردوں نے	〃 تثنیہ مذکر غائب 〃
ضَرَبُوا	مارا ان سب مردوں نے	〃 جمع مذکر غائب 〃
ضَرَبَتْ	مارا اس ایک عورت نے	〃 واحد مؤنث غائب 〃
ضَرَبَتَا	مارا ان دو عورتوں نے	〃 تثنیہ مؤنث غائب 〃
ضَرَبْنَ	مارا ان سب عورتوں نے	〃 جمع مؤنث غائب 〃
ضَرَبْتَ	مارا تو ایک مرد نے	〃 واحد مذکر حاضر 〃
ضَرَبْتُمَا	مارا تم دو مردوں نے	〃 تثنیہ مذکر حاضر 〃
ضَرَبْتُمْ	مارا تم سب مردوں نے	〃 جمع مذکر حاضر 〃
ضَرَبْتِ	مارا تو ایک عورت نے	〃 واحد مؤنث حاضر 〃
ضَرَبْتُمَا	مارا تم دو عورتوں نے	〃 تثنیہ مؤنث حاضر 〃
ضَرَبْتُنَّ	مارا تم سب عورتوں نے	〃 جمع مؤنث حاضر 〃
ضَرَبْتُ	مارا میں نے	〃 واحد متکلم 〃
ضَرَبْنَا	مارا ہم نے	〃 متکلم مع الغیر 〃

فعل ماضی مجہول از فَعَلَ یَفْعِلُ

ضُرِبَ	مارا گیا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب فعل ماضی مجہول

ضُرِبَا	مارے گئے وہ دو آدمی	صیغہ تثنیہ مذکر غائب	ماضی مجہول
ضُرِبُوْا	مارے گئے وہ سب مرد	〃 جمع مذکر غائب	〃
ضُرِبَتْ	ماری گئی وہ ایک عورت	〃 واحد مؤنث غائب	〃
ضُرِبَتَا	ماری گئیں وہ دو عورتیں	〃 تثنیہ مؤنث غائب	〃
ضُرِبْنَ	ماری گئیں وہ سب عورتیں	〃 جمع مؤنث غائب	〃
ضُرِبْتَ	مارا گیا تو ایک مرد	〃 واحد مذکر حاضر	〃
ضُرِبْتُمَا	مارے گئے تم دو مرد	〃 تثنیہ مذکر حاضر	〃
ضُرِبْتُمْ	مارے گئے تم سب مرد	〃 جمع مذکر حاضر	〃
ضُرِبْتِ	ماری گئی تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر	〃
ضُرِبْتُمَا	ماری گئیں تم دو عورتیں	〃 تثنیہ مؤنث حاضر	〃
ضُرِبْتُنَّ	ماری گئیں تم سب عورتیں	〃 جمع مؤنث حاضر	〃
ضُرِبْتُ	مارا گیا میں	〃 واحد متکلم	〃
ضُرِبْنَا	مارے گئے ہم	〃 متکلم مع الغیر	〃

فعل مضارع معلوم

يَضْرِبُ	مارتا ہے یا مارے گا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب	مضارع معلوم
يَضْرِبَانِ	مارتے ہیں یا ماریں گے وہ دو مرد	〃 تثنیہ مذکر غائب	〃
يَضْرِبُوْنَ	مارتے ہیں یا ماریں گے وہ سب مرد	〃 جمع مذکر غائب	〃
تَضْرِبُ	مارتی ہے یا مارے گی وہ ایک عورت	〃 واحد مؤنث غائب	〃

تَضْرِبَانِ	مارتی ہیں یا ماریں گی وہ دو عورتیں	صیغہ	تثنیہ مؤنث غائب	مضارع معلوم
يَضْرِبْنَ	" وہ سب عورتیں	"	جمع مؤنث غائب	"
تَضْرِبُ	مارتا ہے یا مارے گا تو ایک مرد	"	واحد مذکر حاضر	"
تَضْرِبَانِ	مارتے ہو یا مارو گے تم دو مرد	"	تثنیہ مذکر حاضر	"
تَضْرِبُوْنَ	" تم سب مرد	"	جمع مذکر حاضر	"
تَضْرِبِيْنَ	مارتی ہے یا مارے گی تو ایک عورت	"	واحد مؤنث حاضر	"
تَضْرِبَانِ	مارتی ہو یا مارو گی تم دو عورتیں	"	تثنیہ مؤنث حاضر	"
تَضْرِبْنَ	" تم سب عورتیں	"	جمع مؤنث حاضر	"
اَضْرِبُ	مارتا ہوں یا ماروں گا میں	"	واحد متکلم	"
نَضْرِبُ	مارتے ہیں یا ماریں گے ہم	"	متکلم مع الغیر	"

فعل مضارع مجہول

يُضْرَبُ	مارا جاتا ہے یا مارا جائے گا وہ ایک مرد	صیغہ	واحد مذکر غائب	مضارع مجہول
يُضْرَبَانِ	مارے جاتے ہیں یا مارے جائیں گے وہ دو مرد	"	تثنیہ مذکر غائب	"
يُضْرَبُوْنَ	" وہ سب مرد	"	جمع مذکر غائب	"
تُضْرَبُ	ماری جاتی ہے یا ماری جائے گی وہ ایک عورت	"	واحد مؤنث غائب	"
تُضْرَبَانِ	ماری جاتی ہیں یا ماری جائیں گی وہ دو عورتیں	"	تثنیہ مؤنث غائب	"
يُضْرَبْنَ	" وہ سب عورتیں	"	جمع مؤنث غائب	"
تُضْرَبُ	مارا جاتا ہے یا مارا جائے گا تو ایک مرد	"	واحد مذکر حاضر	"

تُضْرَبَانِ	مارے جاتے ہو یا مارے جاؤ گے تم دو مرد	صیغہ تثنیہ مذکر حاضر مضارع مجہول
تُضْرَبُوْنَ	" تم سب مرد	" جمع مذکر حاضر "
تُضْرَبِیْنَ	ماری جاتی ہے یا ماری جائیگی تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر "
تُضْرَبَانِ	ماری جاتی ہو یا ماری جاؤ گی تم دو عورتیں	" تثنیہ مؤنث حاضر "
تُضْرَبْنَ	" تم سب عورتیں	" جمع مؤنث حاضر "
اُضْرَبُ	مارا جاتا ہوں یا مارا جاؤنگا میں ایک مرد یا ایک عورت کو	" واحد متکلم "
نُضْرَبُ	مارے جاتے ہیں یا مارے جائیں گے ہم،	" متکلم مع الغیر "

اسمِ فاعل

ضَارِبٌ	مارنے والا ایک مرد	صیغہ واحد مذکر اسم فاعل
ضَارِبَانِ	مارنے والے دو مرد	" تثنیہ مذکر "
ضَارِبُوْنَ	مارنے والے سب مرد	" جمع مذکر سالم "
ضَرَبَةٌ	"	" مکسر
ضُرَّابٌ	"	" "
ضُرَّبٌ	"	" "
ضُرُبٌ	"	" "
ضُرَبَاءُ	"	" "
ضُرْبَانٌ	"	" "
ضِرَابٌ	"	" "

ضُرُوْبٌ	مارنے والے سب مرد	صیغہ جمع مذکر اسم فاعل (مکسر)
ضَارِبَۃٌ	مارنے والی ایک عورت	" واحد مؤنث "
ضَارِبَتَانِ	مارنے والی دو عورتیں	" تثنیہ مؤنث "
ضَارِبَاتٌ	مارنے والی سب عورتیں	" جمع مؤنث سالم "
ضَوَارِبُ	"	" مکسّر
ضُرَّبٌ	"	" "
ضُوَيْرِبٌ	کم مارنے والا ایک مرد	واحد مذکر مصغر اسم فاعل
ضُوَيْرِبَۃٌ	کم مارنیوالی ایک عورت	" مؤنث " "

اسم مفعول

مَضْرُوْبٌ	مارا ہوا ایک مرد	صیغہ واحد مذکر اسم مفعول
مَضْرُوْبَانِ	مارے ہوئے دو مرد	" تثنیہ مذکر "
مَضْرُوْبُوْنَ	" سب مرد	" جمع " "
مَضْرُوْبَۃٌ	ماری ہوئی ایک عورت	" واحد مؤنث "
مَضْرُوْبَتَانِ	ماری ہوئی دو عورتیں	" تثنیہ مؤنث "
مَضْرُوْبَاتٌ	" سب عورتیں	" جمع مؤنث "
مَضَارِيْبُ	"	"
مُضَيْرِيْبٌ	کم مارنیوالا ایک مرد	صیغہ واحد مذکر مصغر "
مُضَيْرِيْبَۃٌ	کم مارنیوالی ایک عورت	" " مؤنث "

فعل جحد معلوم

لَمْ یَضْرِبْ	نہیں مارا اس ایک مرد نے	صیغہ واحد مذکر غائب
لَمْ یَضْرِبَا	" مارا ان دو مردوں نے	" تثنیہ مذکر "
لَمْ یَضْرِبُوْا	" سب مردوں نے	" جمع مذکر "
لَمْ تَضْرِبْ	" مارا اس ایک عورت نے	" واحد مؤنث غائب
لَمْ تَضْرِبَا	" مارا ان دو عورتوں نے	" تثنیہ " "
لَمْ یَضْرِبْنَ	" سب عورتوں نے	" جمع "
لَمْ تَضْرِبْ	" مارا تو ایک مرد نے	" واحد مذکر حاضر
لَمْ تَضْرِبَا	" مارا تم دو مردوں نے	" تثنیہ "
لَمْ تَضْرِبُوْا	" تم سب مردوں نے	" جمع "
لَمْ تَضْرِبِیْ	" مارا تو ایک عورت نے	" واحد مؤنث حاضر
لَمْ تَضْرِبَا	" مارا تم دو عورتوں نے	" تثنیہ "
لَمْ تَضْرِبْنَ	" تم سب عورتوں نے	" جمع "
لَمْ اَضْرِبْ	" مارا میں ایک مرد یا ایک عورت نے	" واحد متکلم
لَمْ نَضْرِبْ	" مارا ہم سب مردوں یا عورتوں نے	" متکلم مع الغیر

فعل جحد مجہول

لَمْ یُضْرَبْ	نہیں مارا گیا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَمْ یُضْرَبَا	" مارے گئے وہ دو مرد	" تثنیہ "

لَمْ يُضْرَبُوْا	نہیں مارے گئے وہ سب مرد	صیغہ جمع مذکر غائب
لَمْ تُضْرَبْ	" ماری گئی وہ ایک عورت	" واحد مؤنث "
لَمْ تُضْرَبَا	" ماری گئیں وہ دو عورتیں	" تثنیہ مؤنث "
لَمْ يُضْرَبْنَ	" ماری گئیں وہ سب عورتیں	" جمع مؤنث "
لَمْ تُضْرَبْ	" مارا گیا تو ایک مرد	" واحد مذکر حاضر
لَمْ تُضْرَبَا	" مارے گئے تم دو مرد	" تثنیہ مذکر حاضر
لَمْ تُضْرَبُوْا	" مارے گئے تم سب مرد	" جمع مذکر حاضر
لَمْ تُضْرَبِیْ	" ماری گئی تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَمْ تُضْرَبَا	" ماری گئیں تم دو عورتیں	" تثنیہ مؤنث حاضر
لَمْ تُضْرَبْنَ	" ماری گئیں تم سب عورتیں	" جمع مؤنث حاضر
لَمْ اُضْرَبْ	" مارا گیا میں ایک مرد یا ایک عورت	" واحد متکلم
لَمْ نُضْرَبْ	" مارے گئے ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

مضارع منفی معلوم

لَا يَضْرِبُ	نہیں مارتا ہے یا نہیں مارے گا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَا يَضْرِبَانِ	نہیں مارتے ہیں یا نہیں ماریں گے وہ دو مرد	" تثنیہ "
لَا يَضْرِبُوْنَ	" وہ سب مرد	" جمع "
لَا تَضْرِبُ	نہیں مارتی ہے یا نہیں مارے گی وہ ایک عورت	" واحد مؤنث "
لَا تَضْرِبَانِ	نہیں مارتی ہیں یا نہیں ماریں گی وہ دو عورتیں	" تثنیہ "

لَا یَضْرِبْنَ	نہیں مارتی ہیں یا نہیں ماریں گی وہ سب عورتیں	صیغہ جمع مؤنث غائب
لَا تَضْرِبُ	نہیں مارتا ہے یا نہیں مارے گا تو ایک مرد	" واحد مذکر حاضر
لَا تَضْرِبَانِ	نہیں مارتے ہو یا نہیں مارو گے تم دو مرد	" تثنیہ "
لَا تَضْرِبُوْنَ	" تم سب مرد	" جمع "
لَا تَضْرِبِیْنَ	نہیں مارتی ہے یا نہیں مارے گی تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَا تَضْرِبَانِ	نہیں مارتی ہو یا نہیں مارو گی تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لَا تَضْرِبْنَ	" تم سب عورتیں	" جمع "
لَا اَضْرِبُ	نہیں مارتا ہوں یا نہیں ماروں گا میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لَا نَضْرِبُ	نہیں مارتے ہیں یا نہیں ماریں گے ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

مضارع منفی مجہول

لَا یُضْرَبُ	نہیں مارا جاتا ہے یا نہیں مارا جائیگا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَا یُضْرَبَانِ	نہیں مارے جاتے ہیں یا نہیں مارے جائیں گے وہ دو مرد	" تثنیہ "
لَا یُضْرَبُوْنَ	" " وہ سب مرد	" جمع "
لَا تُضْرَبُ	نہیں ماری جاتی ہے یا نہیں ماری جائیگی وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لَا تُضْرَبَانِ	نہیں ماری جاتی ہیں یا نہیں ماری جائینگی وہ دو عورتیں	" تثنیہ "
لَا یُضْرَبْنَ	" " وہ سب عورتیں	" جمع
لَا تُضْرَبُ	نہیں مارا جاتا ہے یا نہیں مارا جائیگا تو ایک مرد	" واحد مذکر حاضر
لَا تُضْرَبَانِ	نہیں مارے جاتے ہو یا نہیں مارے جاؤ گے تم دو مرد	" تثنیہ "

لَاتُضْرَبُوْنَ	نہیں مارے جاتے ہو یا نہیں مارے جاؤ گے تم سب مرد	صیغہ جمع مذکر حاضر
لَاتُضْرَبِیْنَ	نہیں ماری جاتی ہے یا نہیں ماری جاؤگی تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر
لَاتُضْرَبَانِ	نہیں ماری جاتی ہو یا نہیں ماری جاؤ گی تم دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لَاتُضْرَبْنَ	〃 〃 تم سب عورتیں	〃 جمع 〃
لَااُضْرَبُ	نہیں مارا جاتا ہوں یا نہیں مارا جاؤں گا میں ایک مرد یا عورت	〃 واحد متکلم
لَانُضْرَبُ	نہیں مارے جاتے ہیں یا نہیں مارے جائیں گے ہم تمام مرد یا عورتیں	〃 متکلم مع الغیر

مضارع منفی معلوم مؤکّد بلن ناصبہ

لَنْ یَّضْرِبَ	ہرگز نہیں مارے گا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَنْ یَّضْرِبَا	ہرگز نہیں ماریں گے وہ دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لَنْ یَّضْرِبُوْا	〃 وہ سب مرد	〃 جمع 〃
لَنْ تَضْرِبَ	ہرگز نہیں مارے گی وہ ایک عورت	〃 واحد مؤنث غائب
لَنْ تَضْرِبَا	ہرگز نہیں ماریں گی وہ دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لَنْ یَّضْرِبْنَ	〃 وہ سب عورتیں	〃 جمع 〃
لَنْ تَضْرِبَ	ہرگز نہیں مارے گا تو ایک مرد	〃 واحد مذکر حاضر
لَنْ تَضْرِبَا	ہرگز نہیں مارو گے تم دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لَنْ تَضْرِبُوْا	〃 تم سب مرد	〃 جمع 〃
لَنْ تَضْرِبِیْ	ہرگز نہیں مارے گی تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر
لَنْ تَضْرِبَا	ہرگز نہیں مارو گی تم دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃

لَنْ تَضْرِبْنَ	ہرگز نہیں مارو گی تم تمام عورتیں	صیغہ جمع مؤنث حاضر
لَنْ اَضْرِبَ	ہرگز نہیں ماروں گا میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لَنْ نَّضْرِبَ	ہرگز نہیں ماریں گے ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

مضارع منفی مجہول مؤکد بلن ناصبہ

لَنْ یُضْرَبَ	ہرگز نہیں مارا جائیگا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَنْ یُّضْرَبَا	ہرگز نہیں مارے جائیں گے وہ دو مرد	" تثنیہ "
لَنْ یُّضْرَبُوْا	" " وہ سب مرد	" جمع "
لَنْ تُضْرَبَ	ہرگز نہیں ماری جائیگی وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لَنْ تُضْرَبَا	ہرگز نہیں ماری جائینگی وہ دو عورتیں	" تثنیہ "
لَنْ یُّضْرَبْنَ	" وہ سب عورتیں	" جمع "
لَنْ تُضْرَبَ	ہرگز نہیں مارا جائیگا تو ایک مرد	" واحد مذکر حاضر
لَنْ تُضْرَبَا	ہرگز نہیں مارے جاؤ گے تم دو مرد	" تثنیہ "
لَنْ تُضْرَبُوْا	" تم سب مرد	" جمع "
لَنْ تُضْرَبِیْ	ہرگز نہیں ماری جائیگی تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَنْ تُضْرَبَا	ہرگز نہیں ماری جاؤ گی تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لَنْ تُضْرَبْنَ	" " تم سب عورتیں	" جمع "
لَنْ اُضْرَبَ	ہرگز نہیں مارا جاؤں گا میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لَنْ نُّضْرَبَ	ہرگز نہیں مارے جائینگے ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

فعل امر حاضر معلوم

اِضْرِبْ	مار تُو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
اِضْرِبَا	مارو تم دو مرد	″ تثنیہ ″
اِضْرِبُوْا	مارو تم سب مرد	″ جمع ″
اِضْرِبِیْ	مار تو ایک عورت	″ واحد مؤنث حاضر
اِضْرِبَا	مارو تم دو عورتیں	″ تثنیہ ″
اِضْرِبْنَ	مارو تم سب عورتیں	″ جمع ″

فعل امر حاضر معلوم
مؤکد بانون تاکید ثقیلہ

اِضْرِبَنَّ	ضرور بالضرور مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
اِضْرِبَانِّ	″ مارو تم دو مرد	″ تثنیہ ″
اِضْرِبُنَّ	″ مارو تم سب مرد	″ جمع ″
اِضْرِبِنَّ	″ مار تو ایک عورت	″ واحد مؤنث حاضر
اِضْرِبَانِّ	″ مارو تم دو عورتیں	″ تثنیہ ″
اِضْرِبْنَانِّ	″ مارو تم سب عورتیں	″ جمع ″

فعل امر حاضر معلوم
مؤکد بانون تاکید خفیفہ

اِضْرِبَنْ	ضرور مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر

اِضْرِبُنْ	ضرور مارو تم سب مرد	صیغہ جمع مذکر حاضر
اِضْرِبِنْ	ضرور مار تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر

امر حاضر مجہول

لِتُضْرَبْ	مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لِتُضْرَبَا	مارے جاؤ تم دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لِتُضْرَبُوْا	〃 تم سب مرد	〃 جمع 〃
لِتُضْرَبِيْ	ماری جائے تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر
لِتُضْرَبَا	ماری جاؤ تم دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لِتُضْرَبْنَ	〃 تم سب عورتیں	〃 جمع 〃

امر حاضر مجہول مؤکد بانون تاکید ثقیلہ

لِتُضْرَبَنَّ	ضرور بالضرور مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لِتُضْرَبَانِّ	〃 مارے جاؤ تم دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لِتُضْرَبُنَّ	〃 مارے جاؤ تم سب مرد	〃 جمع 〃
لِتُضْرَبِنَّ	〃 ماری جائے تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر
لِتُضْرَبَانِّ	〃 ماری جاؤ تم دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لِتُضْرَبْنَانِّ	〃 ماری جاؤ تم سب عورتیں	〃 جمع 〃

فعل امر حاضر مجہول
مؤکد با نون تاکید خفیفہ

لَتُضْرَبَنْ	ضرور مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَتُضْرَبُنْ	ضرور مارے جاؤ تم سب مرد	" جمع "
لَتُضْرَبِنْ	ضرور ماری جائے تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر

امر غائب معلوم

لِيَضْرِبْ	مارے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لِيَضْرِبَا	ماریں وہ دو مرد	" تثنیہ "
لِيَضْرِبُوْا	ماریں وہ سب مرد	" جمع "
لِتَضْرِبْ	مارے وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لِتَضْرِبَا	ماریں وہ دو عورتیں	" تثنیہ "
لِيَضْرِبْنَ	ماریں وہ سب عورتیں	" جمع "
لِاَضْرِبْ	ماروں میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لِنَضْرِبْ	ماریں ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

امر غائب مجہول

لِيُضْرَبْ	مارا جائے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لِيُضْرَبَا	مارے جائیں وہ دو مرد	" تثنیہ "

لِیُضْرَبُوْا	مارے جائیں وہ سب مرد	صیغہ جمع مذکر غائب
لِتُضْرَبْ	ماری جائے وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لِتُضْرَبَا	ماری جائیں وہ دو عورتیں	" تثنیہ "
لِیُضْرَبْنَ	" وہ سب عورتیں	" جمع "
لِاُضْرَبْ	مارا جاؤں میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لِنُضْرَبْ	مارے جائیں ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

فعل نہی حاضر معلوم

لَا تَضْرِبْ	نہ مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تَضْرِبَا	نہ مارو تم دو مرد	" تثنیہ "
لَا تَضْرِبُوْا	" تم سب مرد	" جمع "
لَا تَضْرِبِیْ	نہ مار تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَا تَضْرِبَا	نہ مارو تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لَا تَضْرِبْنَ	" تم سب عورتیں	" جمع "

فعل نہی حاضر مجہول

لَا تُضْرَبْ	نہ مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تُضْرَبَا	نہ مارے جاؤ تم دو مرد	" تثنیہ "
لَا تُضْرَبُوْا	" تم سب مرد	" جمع "

لَا تُضْرَبِي	نہ ماری جائے تو ایک عورت	صیغہ واحد مؤنث حاضر
لَا تُضْرَبَا	نہ ماری جاؤ تم دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لَا تُضْرَبْنَ	〃 تم سب عورتیں	〃 جمع 〃

فعل نہی حاضر معلوم
مؤکّد بانون تاکید ثقیلہ

لَا تَضْرِبَنَّ	ہرگز نہ مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تَضْرِبَانِّ	〃 نہ مارو تم دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لَا تَضْرِبُنَّ	〃 〃 تم سب مرد	〃 جمع 〃
لَا تَضْرِبِنَّ	〃 نہ مار تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر
لَا تَضْرِبَانِّ	〃 نہ مارو تم دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لَا تَضْرِبْنَانِّ	〃 〃 تم سب عورتیں	〃 جمع 〃

فعل نہی حاضر معلوم
مؤکّد بانون تاکید خفیفہ

لَا تَضْرِبَنْ	ہرگز نہ مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تَضْرِبُنْ	〃 نہ مارو تم سب مرد	〃 جمع 〃
لَا تَضْرِبِنْ	〃 نہ مار تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر

فعل نہی حاضر مجہول مؤکّد بانون تاکید ثقیلہ

لَا تُضْرَبَنَّ	ہرگز نہ مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر

لَا تُضْرَبَانِّ	ہرگز نہ مارے جاؤ تم دو مرد	صیغہ تثنیہ مذکر حاضر
لَا تُضْرَبُنَّ	〃 〃 تم سب مرد	〃 جمع 〃
لَا تُضْرَبِنَّ	〃 نہ ماری جائے تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر
لَا تُضْرَبَانِّ	〃 نہ ماری جاؤ تم دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لَا تُضْرَبْنَانِّ	〃 〃 تم سب عورتیں	〃 جمع 〃

فعل نہی حاضر مجہول
مؤکد با نون تاکید خفیفہ

لَا تُضْرَبَنْ	ہرگز نہ مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تُضْرَبُنْ	〃 نہ مارے جاؤ تم سب مرد	〃 جمع 〃
لَا تُضْرَبِنْ	〃 نہ ماری جائے تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر

فعل نہی غائب معلوم

لَا يَضْرِبْ	نہ مارے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَا يَضْرِبَا	نہ ماریں وہ دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لَا يَضْرِبُوْا	نہ 〃 ماریں وہ سب مرد	〃 جمع 〃
لَا تَضْرِبْ	نہ مارے وہ ایک عورت	〃 واحد مؤنث غائب
لَا تَضْرِبَا	نہ ماریں وہ دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لَا يَضْرِبْنَ	〃 وہ سب عورتیں	〃 جمع 〃
لَا اَضْرِبْ	نہ ماروں میں ایک مرد یا عورت	〃 واحد متکلم

لَا نَضْرِبْ	نہ ماریں ہم سب مرد یا عورتیں	صیغہ متکلم مع الغیر

فعل نہی غائب معلوم
مؤکد با نون تاکید ثقیلہ

لَا یَضْرِبَنَّ	ہرگز نہ مارے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَا یَضْرِبَانِّ	نہ ماریں وہ دو مرد	" تثنیہ "
لَا یَضْرِبُنَّ	" " وہ سب مرد	" جمع "
لَا تَضْرِبَنَّ	" نہ مارے وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لَا تَضْرِبَانِّ	" ماریں وہ دو عورتیں	" تثنیہ "
لَا یَضْرِبْنَانِّ	" " وہ سب عورتیں	" جمع "
لَا اَضْرِبَنَّ	" نہ ماروں میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لَا نَضْرِبَنَّ	" نہ ماریں ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

فعل نہی غائب معلوم
مؤکد با نون تاکید خفیفہ

لَا یَضْرِبَنْ	ہرگز نہ مارے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَا یَضْرِبُنْ	" نہ ماریں وہ سب مرد	" جمع "
لَا تَضْرِبَنْ	" نہ مارے وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لَا اَضْرِبَنْ	" نہ ماروں میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لَا نَضْرِبَنْ	" نہ ماریں ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

فعل نہی غائب مجہول

برقیاس فعل معلوم است صرف بجائے نز نذ زدہ لشود باید خواند، باقی ہمہ صیغ برقیاس معلوم اند۔

اسمِ ظرف

مَضْرِبٌ	مارنے کی ایک جگہ یا ایک وقت	صیغہ واحد اسمِ ظرف
مَضْرِبَانِ	″ دو جگہیں یا دو وقت	″ تثنیہ ″
مَضَارِبُ	″ سب جگہیں یا سب وقت	″ جمع ″
مُضَيْرِبٌ	کم مارنے کی ایک جگہ یا وقت	″ واحد مُصَغَّر ″

اسمِ آلہ

مِضْرَبٌ	مارنے کا ایک آلہ	صیغہ واحد اسمِ آلہ
مِضْرَبَانِ	مارنے کے دو آلے	″ تثنیہ ″
مَضَارِبُ	″ ″ سب آلے	″ جمع مکسر ″
مُضَيْرِبٌ	کم مارنے کا ایک آلہ	″ واحد مصغر اسمِ آلہ
مِضْرَبَةٌ	برقیاس سابق	″ واحد مع تاء زائدہ بعد لام کلمہ
مِضْرَبَتَانِ	″	″ تثنیہ ″
مَضَارِبُ	″	″ جمع ″
مُضَيْرِبَةٌ	″	″ واحد مصغر ″
مِضْرَابٌ	″	″ واحد مع الف زائدہ بعد لام کلمہ

مِضْرَابَانِ	برقیاس سابق	صیغہ تثنیہ اسمِ آلہ مع الف زائدہ
مَضَارِیبُ	″	″ جمع مکسر ″
مُضَیْرِیبٌ	″	″ صیغہ واحد مصغر ″

اَفْعَلُ التَّفْضِیلِ المذکر مِنْہُ

اَضْرَبُ	زیادہ مارنے والا ایک مرد	صیغہ واحد مذکر
اَضْرَبَانِ	″ مارنے والے دو مرد	″ تثنیہ ″
اَضْرَبُوْنَ	″ ″ سب مرد	″ جمع ″ سالم
اَضَارِبُ	″ ″	″ جمع مذکر مکسر
اُضَیْرِبُ	تھوڑا سا زیادہ مارنے والا ایک مرد	″ واحد مذکر مصغر

والمؤنث منہ

ضُرْبٰی	زیادہ مارنے والی ایک عورت	صیغہ واحد مؤنث
ضُرْبَیَانِ	″ دو عورتیں	″ تثنیہ ″
ضُرْبَیَاتٌ	″ سب عورتیں	″ جمع ″ سالم
ضُرَبٌ	″ ″	″ جمع مؤنث مکسر
ضُرَیْبٰی	تھوڑا سا زیادہ مارنے والی ایک عورت	″ واحد مؤنث مصغر

فعل التعجب منہ

مَا اَضْرَبَہٗ	کتنا اچھا مارا اس ایک مرد نے	صیغہ واحد مذکر
وَاَضْرِبْ بِہٖ	کتنا اچھا مارا اس ایک مرد نے	
وَضَرُبَ		

شروع ابنائے باب اوّل

فعل ماضی معلوم

ضَرَبَ را از ضَرْبًا بنا کردند حرف اول را برحال خود گذاشته ثانی را فتحہ دادہ نصب ثالث را بفتحہ بدل کردہ تنوین تمکن علامت اسمیت را حذف کردند لِاَنَّ التَّنْوِیْنَ اَمَارَۃُ الْاِسْمِ وَالْفِعْلُ لَا یَقْبَلُ اَمَارَۃَ الْاِسْمِ (تنوین علامت اسم است و فعل علامت اسم را قبول نمیکند) ضَرَبَ شد ضَرَبَا را از ضَرَبَ بنا کردند الف ضمیر بارز مرفوع متصل علامت تثنیہ و ضمیر فاعل در آخرش در آوردند ضَرَبَا شد ضَرَبُوْا را از ضَرَبَ بنا کردند واو ضمیر بارز مرفوع متصل علامت جمع مذکر و ضمیر فاعل بضمہ ماقبل در آخرش در آوردند ضَرَبُوْا شد ضَرَبَتْ را از ضَرَبَ بنا کردند تا ساکنہ محض علامت تانیث در آخرش در آوردند ضَرَبَتْ شد ضَرَبَتَا را از ضَرَبَتْ بنا کردند الف ضمیر بارز مرفوع متصل علامت تثنیہ و ضمیر فاعل بفتحہ ماقبل در آخرش در آوردند ضَرَبَتَا شد ضَرَبْنَ را از ضَرَبَتْ بنا کردند نون ضمیر بارز مرفوع متصل علامت جمع مؤنث و ضمیر فاعل در آخرش در آوردند ضَرَبَتْنَ شد پس اجتماع علامتے تانیث شد در فعل چوں اجتماع علامتے تانیث در فعل مطلقاً ممتنع بود بنا براں تا را حذف کردہ با را ساکن کردند تا کہ لازم نیاید تَوَالِیْ اَرْبَعِ حَرَکَاتٍ فِیْ مَا هُوَ کَالْکَلِمَۃِ الْوَاحِدَۃِ (پے در پے آمدن چہار حرکات دراں شیئ کہ مثل یک کلمہ باشد) ضَرَبْنَ شد ضَرَبْتَ را از ضَرَبَ بنا کردند تا ضمیر بارز مرفوع متصل علامت واحد مذکر مخاطب و ضمیر فاعل در آخرش در آوردہ با را ساکن کردند لِمَا مَرَّ فِیْ ضَرَبْنَ ضَرَبْتَ شد ضَرَبْتُمَا را از ضَرَبْتَ بنا کردند الف ضمیر

بارزمرفوع متصل علامت تثنیہ وضمیر فاعل درآخرش درآوردہ قبلش میم شفوی مفتوحہ بضمہ ماقبل زایدہ کردند تاکہ ملتبس نشود بصیغہ واحد مذکر مخاطب درحالت اشباع ضَرَبْتُمَا شد ضَرَبْتُمْ را از ضَرَبْتَ بنا کردند واو ضمیر بارزمرفوع متصل علامت جمع مذکر فاعل بضمہ ماقبل درآخرش درآوردہ قبلش میم شفوی مضمومہ زایدہ کردند تاکہ ملتبس نشود بصیغہ واحد متکلم درحالت اشباع ضَرَبْتُمُوْ شد پس واو را حذف کردہ میم را ساکن کردند ضَرَبْتُمْ شد ضَرَبْتِ را از ضَرَبْتَ بنا کردند فتحہ تا را بکسرہ بدل کردند فَرْقًا بَیْنَ الْمُذَکَّرِ وَالْمُؤَنَّثِ ضَرَبْتِ شد ضَرَبْتُمَا را از ضَرَبْتِ بنا کردند الف ضمیر بارزمرفوع متصل علامت تثنیہ وضمیر فاعل بفتحہ ماقبل درآخرش درآوردہ قبلش میم شفوی مفتوحہ بضمہ ماقبل زیادہ کردند تاکہ ملتبس نشود بصیغہ واحد مذکر مخاطب درحالت اشباع ضَرَبْتُمَا شد ضَرَبْتُنَّ را از ضَرَبْتِ بنا کردند نون ضمیر بارزمرفوع متصل علامت جمع مؤنث وضمیر فاعل درآخرش درآوردہ قبلش میم شفوی ساکنہ بضمہ ماقبلش زایدکردند حملاً علی الجمع المذکر از برائے حمل کردن برجمع مذکر ضَرَبْتُمْنَ شد پس میم ونون قریب المخرج باہم آمدند میم را نون کردہ ونون را در نون ادغام کردند ضَرَبْتُنَّ شد ضَرَبْتُ را از ضَرَبَ بنا کردند تا ضمیر بارزمرفوع متصل علامت واحد متکلم وضمیر فاعل درآخرش درآوردہ با را ساکن کردند لما مرّ غیر مرۃ ضَرَبْتُ شد ضَرَبْنَا را از ضَرَبْتُ بنا کردند تا را حذف کردہ بجائیش نون ضمیر بارزمرفوع متصل علامت متکلم مع الغیر وضمیر فاعل مع الف زایدہ درآوردند تاکہ ملتبس نشود بصیغہ جمع مؤنث غائبات ضَرَبْنَا شد۔ ضُرِبَ الخ را از ضَرَبَ الخ بنا کردند فاکلمہ را ضمہ دادہ عین کلمہ را کسرہ دادند ضُرِبَ الخ شد

مضارع معلوم

یَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ نَضْرِبُ را از ضَرَبَ بنا کردند یک حرف مفتوحہ از حروف اَتَیْنَ بسکون فاکلمہ در اولش درآوردہ ماقبل آخر را کسرہ دادہ ضمہ اعرابی درآخرش درآوردند یَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ نَضْرِبُ شدند۔ یَضْرِبَانِ تَضْرِبَانِ را از یَضْرِبُ تَضْرِبُ بنا کردند الف ضمیر بارزمرفوع متصل علامت تثنیہ

وضمیر فاعل بفتحہ ماقبل ونون مکسورہ عوض از ضمۂ اعرابی کہ در واحد بود در آخرش در
آوردند یَضْرِبَانِ تَضْرِبَانِ شد نَیَضْرِبُوْنَ تَضْرِبُوْنَ را از یَضْرِبُ تَضْرِبُ بنا کردند
واو ضمیر بارز مرفوع متصل علامت جمع مذکر وضمیر فاعل بضمہ ماقبل ونون مفتوحہ
عوض از ضمۂ اعرابی کہ در واحد بود در آخرش در آوردند یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبُوْنَ شد نَدیَضْرِ
را از تَضْرِبُ بنا کردند تا را حذف کردہ بجائش یا اصلیہ باز آوردہ نون ضمیر بارز مرفوع متصل
علامت جمع مؤنث وضمیر فاعل در آخرش در آوردہ ماقبلش را ساکن کردند از برائے تقاضائش
یَضْرِبْنَ شد. تَضْرِبِیْنَ را از تَضْرِبُ بنا کردند یا ضمیر بارز مرفوع متصل علامت واحدہ
مؤنثہ مخاطبہ وضمیر فاعل یا فقط علامت واحدہ مؤنثہ مخاطبہ بکسرہ ماقبل ونون مفتوحہ
عوض از ضمۂ اعرابی کہ در تَضْرِبُ بود در آخرش در آوردند تَضْرِبِیْنَ شد تَضْرِبَانِ را از
تَضْرِبِیْنَ بنا کردند یا را حذف کردہ بجائش الف ضمیر بارز مرفوع متصل علامت تثنیہ وضمیر
فاعل بفتحہ ماقبل در آخرش در آوردہ فتحہ نون را بکسرہ بدل کردند لِمُشَابِهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ
وُقُوْعِهٖ بَعْدَ اَلِفٍ زَائِدَةٍ (از برائے مشابہت او بنون تثنیہ در واقع شدن او بعد الف زائدہ)
تَضْرِبَانِ شد تَضْرِبْنَ را از تَضْرِبِیْنَ بنا کردند یا را حذف کردہ بجائش نون ضمیر بارز مرفوع
متصل علامت جمع مؤنث وضمیر فاعل در آوردہ ماقبلش را ساکن کردند برائے اقتضائش
تَضْرِبْنَ شد بعدہٗ نون اعرابی را حذف کردند لِاَنَّ السَّاکِنَیْنِ لَا یَجْتَمِعَانِ تَضْرِبْنَ شد

مضارع مجهول یُضْرَبُ الخ را از یَضْرِبُ الخ بنا کردند حرف اوّل را ضمہ دادہ ماقبل
آخر را فتحہ دادند یُضْرَبُ الخ شدند **اسم فاعل** ضَارِبٌ را از یَضْرِبُ بنا کردند یا حرف
مضارعت را حذف کردہ فا کلمہ را فتحہ دادہ بعدہٗ الف علامت اسم فاعل در آوردہ عین کلمہ را
بر حال خود گذاشتہ تنوین تمکن علامت اسمیت در آخرش در آوردہ ضَارِبٌ شد ضَارِبَانِ ضَارِبَیْنِ
را از ضَارِبٌ بنا کردند الف علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل در حالتِ رفعہ ویا علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل در
حالتے نصب وجر ونون مکسورہ عوض از ضمّہ یا تنوین یا از ہر دو کہ در واحد بود در آخرش

درآوردند ضارِبَانِ شد درحالت رفعہ ضارِبَیْنِ شد درحالتے نصب وجر ضارِبُوْنَ ضارِبِیْنَ را از ضارِبٌ بناکردند واو علامت جمع مذکر سالم بضمہ ماقبل درحالت رفعہ ویا علامت جمع مذکر سالم بکسرہ ماقبل درحالتے نصب وجر ونون مفتوحہ عوض از ضمہ یا تنوین یا از ہر دو کہ در واحد بود در آخرش درآوردند ضارِبُوْنَ شد درحالت رفعہ ضارِبِیْنَ شد درحالتے نصب وجر ضَرَبَۃٌ را از ضارِبٌ بناکردند فا کلمہ را بر حال خود گذاشتہ الف وحدان را حذف کردہ عین کلمہ را فتحہ دادہ تا متحرک علامت جمع تکسیر بفتحہ ماقبل در آخرش درآوردہ اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچہ اجرائے اعراب در وسط کلمہ جایز نیست ضَرَبَۃٌ شد ضُرَّابٌ را از ضارِبٌ بناکردند فا کلمہ را ضمہ دادہ الف وحدان را حذف کردہ عین کلمہ را مشدد مفتوح ساختہ بعدہٗ الف علامت جمع تکسیر درآوردند ضُرَّابٌ شد ضُرَّبٌ را از ضارِبٌ بناکردند فا کلمہ را ضمہ دادہ الف وحدان را حذف کردہ عین کلمہ را مشدد مفتوح ساختہ ضُرَّبٌ شد ضُرُبٌ را از ضارِبٌ بناکردند فا کلمہ را ضمہ دادہ الف وحدان را حذف کردہ عین کلمہ را ساکن کردند ضُرْبٌ شد ضُرَبَاءُ را از ضارِبٌ بناکردند فا کلمہ را ضمہ دادہ الف وحدان را حذف کردہ عین کلمہ را فتحہ دادہ بعدہٗ الف ممدودہ علامت جمع تکسیر بفتحہ ماقبل در آخرش درآوردہ تنوین تمکن را حذف کردند از برائے منع صرف اعراب را بر ہمزہ جاری کردند زیرا آنچہ اجرائے اعراب در وسط کلمہ جایز نیست ضُرَبَاءُ شد ضُرْبَانٌ را از ضارِبٌ بناکردند فا کلمہ را ضمہ دادہ الف وحدان را حذف کردہ عین کلمہ را ساکن کردہ بعدہٗ الف ونون مزید تبین علامت جمع تکسیر بفتحہ ماقبل در آخرش درآوردہ اعراب را بر نون جاری کردند زیرا آنچہ اجرائے اعراب در وسط کلمہ جایز نیست ضُرْبَانٌ شد ضِرَابٌ را از ضارِبٌ بناکردند فا کلمہ را کسرہ دادہ الف وحدان را حذف کردہ عین کلمہ را فتحہ دادہ بعدہٗ الف علامت جمع تکسیر درآوردند ضِرَابٌ شد ضُرُوْبٌ را از ضارِبٌ بناکردند الف وحدان را حذف کردہ فا و عین کلمہ را ضمہ دادہ بعدہٗ واو ساکنہ علامت جمع تکسیر درآوردند

مضروبٌ شد ضاربۃٌ را از ضاربٌ بنا کردند تا متحرکہ علامت تانیث بفتحہ ما قبل در آخرش در آوردہ اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچہ اجرائے اعراب در وسط کلمہ جائز نیست ضاربۃٌ شد ضاربتانِ ضاربتینِ را از ضاربۃٌ بنا کردند الف علامت تثنیہ بفتحہ ما قبل در حالت رفعہ و یا علامت تثنیہ بفتحہ ما قبل در حالت نصب و جر و نون مکسورہ عوض از ضمہ یا تنوین یا از ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردند ضاربتانِ شد در حالت رفعہ ضاربتینِ شد در حالتے نصب و جر ضارباتٌ را از ضاربۃٌ بنا کردند الف و تا علامت جمع مؤنث سالم مع التنوین مقابلہ بفتحہ ما قبل در آخرش در آوردہ اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچہ اجرائے اعراب در وسط کلمہ جائز نیست ضاربتاتٌ شد پس اجماع علامتے تانیث شد در اسم از یک جنس چوں اجتماع علامتے تانیث در اسم از یک جنس ممتنع بود بنا براں تا اولی را حذف کردند ضارباتٌ شد ضواربُ را از ضاربۃٌ بنا کردند حرف اول را بر حال خود گذاشتہ ثانی کہ مدہ بود آنرا بواو مفتوحہ بدل کردہ سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ ما بعد از الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا بر حال خود گذاشتہ تا و تنوین تمکن را حذف کردند از برائے ضدیت و منع صرف ضواربُ شد ضُرَّبٌ را از ضاربۃٌ بنا کردند فا کلمہ را ضمہ دادہ الف و حدان را حذف کردہ عین کلمہ را مشدد مفتوح ساختہ تا را حذف کردند از برائے ضدیت ضُرَّبٌ شد ضُوَیرِبٌ و ضُوَیرِبَۃٌ را از ضاربٌ و ضاربۃٌ بنا کردند حرف اول را ضمہ دادہ ثانی کہ مدہ بود آنرا بواو مفتوحہ بدل کردہ سوئم جا یا علامت تصغیر در آوردہ باقی را بر حال خود گذاشتند ضُوَیرِبٌ و ضُوَیرِبَۃٌ شدند

اسم مفعول

مضروبٌ را از یُضرَبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف کردہ بجائش میم مفتوحہ علامت اسم مفعول در آوردہ عین کلمہ را ضمہ دادہ تنوین تمکن علامت اسمیت در آخرش در آوردند مَضرُبٌ بر وزن مَفعُلٌ شد چوں ایں وزن در کلام عرب بغیر معدون و مکرم نیافتہ شد بنا براں ضمہ عین کلمہ را اشباع نمودند تا کہ از و واو پیدا شود مضروبٌ شد بر وزن مفعولٌ مضروبانِ مضروبینِ را از مضروبٌ بنا کردند الف علامت تثنیہ

بفتحہ ماقبل درحالت رفعہ ویا علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل درحالتے نصب وجر ونون مکسورہ
عوض از ضمہ یا تنوین یا از ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردند مَضرُوبَانِ شد درحالت
رفعہ مَضرُوبَینِ شد درحالتے نصب وجر مَضرُوبُونَ مَضرُوبِینَ را از مَضرُوبٌ بنا کردند
واو علامت جمع مذکر سالم بکسرہ ماقبل درحالتے نصب وجر ونون مفتوحہ عوض از ضمہ یا تنوین
یا از ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردند مَضرُوبُونَ شد درحالت رفعہ ومَضرُوبِینَ شد در
حالتے نصب وجر مَضرُوبَۃٌ را از مَضرُوبٌ بنا کردند تا متحرکہ علامت تانیث بفتحہ ماقبل در
آخرش در آوردہ اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچہ اجرائے اعراب در وسط کلمہ جائز نیست
مَضرُوبَۃٌ شد مَضرُوبَتَانِ مَضرُوبَتَینِ را از مَضرُوبَۃٌ بنا کردند الف علامت تثنیہ بفتحہ
ماقبل درحالت رفعہ ویا علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل درحالتے نصب وجر ونون مکسورہ عوض از ضمہ
یا تنوین یا از ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردند مَضرُوبَتَانِ شد درحالت رفعہ مَضرُوبَتَینِ
شد درحالتے نصب وجر مَضرُوبَاتٌ را از مَضرُوبَۃٌ بنا کردند الف وتا علامت جمع مؤنث سالم
مع التنوین مقابلہ بفتحہ ماقبل در آخرش در آوردہ اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچہ
اجرائے اعراب در وسط کلمہ جائز نیست مَضرُوبَتَاتٌ شد پس اجتماع علامتے تانیث شد
در اسم از یک جنس چوں اجتماع علامتے تانیث در اسم از یک جنس ممتنع بود بنا براں تا اولیٰ را
حذف کردند مَضرُوبَاتٌ شد مَضَارِیبُ را از مَضرُوبٌ ومَضرُوبَۃٌ بنا کردند حرف اوّل را بر
حال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ مابعد از
الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ دادہ تا تنوین تمکن را حذف کردند از برائے جمعیت ومنع صرف
مَضَارِیُوبُ شد پس واو ساکن منظہر ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند مَضَارِیبُ شد
مُضَیرِیبٌ ومُضَیرِیبَۃٌ را از مَضرُوبٌ ومَضرُوبَۃٌ بنا کردند حرف اوّل را ضمہ دادہ ثانی را
فتحہ دادہ سوم جا یا علامت تصغیر در آوردہ حرفیکہ مابعد از یا علامت تصغیر شد آنرا کسرہ دادند
مُضَیرِوبٌ ومُضَیرِوبَۃٌ شد پس واو ساکن منظہر ماقبلش مکسور آنواو را بیا بدل کردند مُضَیرِیبٌ

ومضارع بینی شدند **جحد معلوم ومجہول** لَمْ یَضْرِبْ وَلَمْ یُضْرَبْ الخ را از یَضْرِبُ ویُضْرَبُ الخ
بنا کردند چوں لَمْ جازم جحدیہ در اول اینہا در آوردند آخر اینہا را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکات
شد در پنج پنج صیغہ وسقوط نونات اعرابی شد در ہفت ہفت صیغہ وسقوط چیزے نشد در دو دو
صیغہ زیرا آنچہ مبنی اند وَالْمَبْنِیُّ مَالَا یَتَغَیَّرُ اٰخِرُهٗ بِدُخُوْلِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَةِ عَلَیْهِ لَمْ یَضْرِبْ
لَمْ یُضْرَبْ الخ شدند **نفی معلوم ومجہول** لَا یَضْرِبُ لَا یُضْرَبُ الخ را از یَضْرِبُ و
یُضْرَبُ الخ بنا کردند چوں لَا نافیہ در اول اینہا در آوردند آخر اینہا را ہیچ نکرد لیکن معنی مثبتش را
منفی گردانید لَا یَضْرِبُ لَا یُضْرَبُ الخ شدند **نفی معلوم ومجہول مؤکد بالن ناصبہ**
لَنْ یَضْرِبَ ولَنْ یُضْرَبَ الخ را از یَضْرِبُ ویُضْرَبُ الخ بنا کردند چوں لَنْ ناصبہ نافیہ تاکیدیہ در
اول اینہا در آوردند آخر اینہا نصب کرد علامت نصبی ظہور فتحات شد در پنج پنج صیغہ وسقوط
نونات اعرابیہ شد در ہفت ہفت صیغہ وسقوط چیزے نشد در دو دو صیغہ زیرا آنچہ مبنی اند
وَالْمَبْنِیُّ مَالَا یَتَغَیَّرُ اٰخِرُهٗ بِدُخُوْلِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَةِ عَلَیْهِ (مبنی آنست کہ آخر او از دخول
عوامل مختلفہ متغیر نمیشود) لَنْ یَضْرِبَ لَنْ یُضْرَبَ الخ شدند **امر حاضر معلوم** اِضْرِبْ الخ
را از تَضْرِبُ الخ سوا المتکلم بنا کردند تا حرف مضارعت را حذف کردہ ما بعدش ساکن
ماند چوں ابتدا بالساکن محال بود نظر کردند بسوئے عین کلمہ چوں عین کلمہ مضموم نبود بنا براں
ہمزہ وصلی مکسورہ در اول اینہا در آوردند آخر اینہا وقف کرد علامت وقفی سقوط حرکت
شد در یک صیغہ وسقوط نونات اعرابی شد در چہار صیغہ وسقوط چیزے نشد در یک صیغہ
زیرا آنچہ مبنی است وَالْمَبْنِیُّ مَالَا یَتَغَیَّرُ اٰخِرُهٗ بِدُخُوْلِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَةِ عَلَیْهِ
اِضْرِبْ الخ شد **مؤکد بانون تاکید ثقیلہ** اِضْرِبَنَّ در اصل اِضْرِبْ بود چوں نون
تاکید ثقیلہ بدو متصل شد ما قبلش مبنی بر فتحہ گشت اِضْرِبَنَّ شد اِضْرِبَانِّ در اصل اِضْرِبَا بود
چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد اِضْرِبَانَّ شد پس فتحہ نون را بکسرہ بدل کردند لمشابہتہ
بنون التثنیۃ فی وقوعہ بعد الف زائدۃ اِضْرِبَانِّ شد اِضْرِبُنَّ در اصل اِضْرِبُوْا بود چوں

نون تاکید ثقیله بدو متصل شد اِضْرِبُوْنَّ شد پس التقاسا کنین شد میان واؤ و نون مدغمه عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ چوں التقاسا کنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ جائز نبود بنا براں واؤ را حذف کرده ضمه ماقبلش را بر حال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت واؤ اِضْرِبُنَّ شد اِضْرِبِنَّ در اصل اِضْرِبِیْ بود چوں نون تاکید ثقیله بدو متصل شد اِضْرِبِیْنَّ شد پس التقاسا کنین شد میان یاؤ نون مدغمه عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ چوں التقاسا کنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ جائز نبود بنا براں یا را حذف کرده کسرهٔ ماقبلش را بر حال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت یا اِضْرِبِنَّ شد اِضْرِبَانِّ در اصل اِضْرِبَا بود چوں نون تاکید ثقیله بدو متصل شد اِضْرِبَانَّ شد پس فتحه نون را بکسره بدل کردند لِمُشَابَهَتِہٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ اِضْرِبَانِّ شد اِضْرِبْنَانِّ در اصل اِضْرِبْنَ بود چوں نون تاکید ثقیله بدو متصل شد اِضْرِبْنَنَّ شد پس اجتماع ثلاثه نونات زوائد شد در یک کلمه ایں را در کلام عرب مستکره پنداشتند بنا براں الف فاصله میان ایشاں در آوردند اِضْرِبْنَانَّ شد پس فتحه نون را بکسره بدل کردند لِمُشَابَهَتِہٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ اِضْرِبْنَانِّ شد **مؤکد با نون تاکید خفیفه** اِضْرِبَنْ در اصل اِضْرِبْ بود چوں نون تاکید خفیفه بدو متصل شد ماقبلش مبنی بر فتحه گشت اِضْرِبَنْ شد اِضْرِبُنْ در اصل اِضْرِبُوْا بود چوں نون تاکید خفیفه بدو متصل شد اِضْرِبُوْنْ شد پس التقاسا کنین شد میان واؤ و نون خفیفه عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ چوں التقاسا کنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ جائز نبود براں واؤ را حذف کرده ضمه ماقبلش را بر حال خود گذاشتند تا که دلالت کند بر حذفیت واؤ اِضْرِبُنْ شد اِضْرِبِنْ در اصل اِضْرِبِیْ بود چوں تاکید خفیفه بدو متصل شد اِضْرِبِیْنْ شد پس التقاسا کنین شد میان یا و نون خفیفه عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ چوں التقاسا کنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ جائز نبود بنا براں یا را حذف کرده کسرهٔ ماقبلش را بر حال خود گذاشتند تا که دلالت کند بر حذفیت یا اِضْرِبِنْ شد **امر حاضر مجهول** لِتُضْرَبْ الخ را از تُضْرَبُ الخ سوا المتکلم بنا کردند چوں لام امر جازمه را اوّل ایشاں در آوردند آخر ایشاں را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکت شد در یک صیغه و سقوط نونات اعرابیه شد در چهار صیغه و سقوط چیزے نشد در یک صیغه زیرا آنچه مبنی است وَالْمَبْنِیُّ الخ لِتُضْرَبْ الخ شدند

نون تاکید ثقیله لِتَضْرِبَنَّ در اصل لِتَضْرِبْ بود چون نون تاکید ثقیله بدو متصل شد ما قبلش مبنی
بر فتحه گشت لِتَضْرِبَنَّ شد لِتَضْرِبَانِّ در اصل لِتَضْرِبَا بود چون نون تاکید ثقیله بدو متصل شد لِتَضْرِبَانَّ
شد پس فتحه نون را بکسره بدل کردند لِمُشَابِهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِيَةِ فِيْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ
لِتَضْرِبَانِّ شد لِتَضْرِبُنَّ در اصل لِتَضْرِبُوْا بود چون نون تاکید ثقیله بدو متصل شد لِتَضْرِبُوْنَّ شد
پس التقاء ساکنین شد در میان واو و نون مدغمه عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ چون التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ
حَدِّهٖ جائز نبود بنا بر آں واو را حذف کردند ضمه ما قبلش را بر حال خود گذاشتند تا که دلالت کند بر
حذفیت واو لِتَضْرِبِنَّ شد لِتَضْرِبِنَّ در اصل لِتَضْرِبِیْ بود چون نون تاکید ثقیله بدو متصل شد لِتَضْرِبِیْنَّ
شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون مدغمه عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ چون التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ
جائز نبود بنا بر آں یا را حذف کرده کسره ما قبلش را بر حال خود گذاشتند تا که دلالت کند بر حذفیت
یا لِتَضْرِبِنَّ شد لِتَضْرِبَانِّ در اصل لِتَضْرِبَا بود چون نون تاکید ثقیله بدو متصل شد لِتَضْرِبَانَّ شد
پس فتحه نون را بکسره بدل کردند لِمُشَابِهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِيَةِ فِيْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ
لِتَضْرِبَانِّ شد لِتَضْرِبْنَانِّ در اصل لِتَضْرِبْنَ بود چون نون تاکید ثقیله بدو متصل شد لِتَضْرِبْنَنَّ
شد پس اجتماع ثلاثه نونات زوائد شد در یک کلمه و ایں را در کلام عرب مستکره پنداشتند
بنا بر آں الف مفاصله میان ایشان در آوردند لِتَضْرِبْنَانَّ شد پس فتحه نون را بکسره بدل
کردند لِمُشَابِهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِيَةِ فِيْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ لِتَضْرِبْنَانِّ شد

نون تاکید خفیفه لِتَضْرِبَنْ در اصل لِتَضْرِبْ بود چون نون تاکید خفیفه بدو متصل شد ما قبلش
مبنی بر فتحه گشت لِتَضْرِبَنْ شد لِتَضْرِبُنْ در اصل لِتَضْرِبُوْا بود چون نون تاکید خفیفه بدو متصل شد
لِتَضْرِبُوْنْ شد پس التقاء ساکنین شد میان واو و نون خفیفه عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ چون التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ
حَدِّهٖ جائز نبود بنا بر آں واو را حذف کرده ضمه ما قبلش را بر حال خود گذاشتند تا که دلالت کند بر حذفیت
واو لِتَضْرِبُنْ شد لِتَضْرِبِنْ در اصل لِتَضْرِبِیْ بود چون نون تاکید خفیفه بدو متصل شد لِتَضْرِبِیْنْ شد پس
التقاء ساکنین شد میان یا و نون خفیفه عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ چون التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ

جایز نبود بنا براں یا را حذف کردہ کسرۂ ماقبلش را بر حال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت یا لِتُضْرَبِنَّ شد **امر غائب معلوم و مجہول** لِیَضْرِبْ لِیُضْرَبْ الخ را از یَضْرِبُ یُضْرَبُ الخ سِوَا المخاطَبِ بنا کردند چوں لام امر جازمہ در اوّل اینہا در آوردند آخر اینہا را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکات شد در چہار چہار صیغہ و سقوط نونات اعرابی شد در سہ سہ صیغہ و سقوط جزمے نشد در یک یک صیغہ زیرا آنچہ مبنی اند المَبْنِیُّ مَا مَرَّ لِیَضْرِبْ لِیُضْرَبْ الخ شدند **مؤکد بانون تاکید ثقیلہ** لِیَضْرِبَنَّ لِتَضْرِبَنَّ لِاَضْرِبَنَّ لِنَضْرِبَنَّ لِیُضْرَبَنَّ لِیُضْرَبَنَّ لِتُضْرَبَنَّ لِاُضْرَبَنَّ لِنُضْرَبَنَّ در اصل لِیَضْرِبْ لِتَضْرِبْ لِاَضْرِبْ لِنَضْرِبْ لِیُضْرَبْ لِتُضْرَبْ لِاُضْرَبْ لِنُضْرَبْ بودند چوں نون تاکید ثقیلہ بدینہا متصل شد ماقبلش مبنی بر فتحہ گشت لِیَضْرِبَنَّ لِتَضْرِبَنَّ لِاَضْرِبَنَّ لِنَضْرِبَنَّ لِیُضْرَبَنَّ لِتُضْرَبَنَّ لِاُضْرَبَنَّ لِنُضْرَبَنَّ شدند لِیَضْرِبَانِّ لِتَضْرِبَانِّ لِیُضْرَبَانِّ لِتُضْرَبَانِّ در اصل لِیَضْرِبَا لِتَضْرِبَا لِیُضْرَبَا لِتُضْرَبَا بودند چوں نون تاکید ثقیلہ بدینہا متصل شد لِیَضْرِبَانَّ لِتَضْرِبَانَّ لِیُضْرَبَانَّ لِتُضْرَبَانَّ شدند پس فتحہ نون را بکسرہ بدل کردند لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ زَائِدَۃً لِیَضْرِبَانِّ لِتَضْرِبَانِّ لِیُضْرَبَانِّ لِتُضْرَبَانِّ شدند لِیَضْرِبُنَّ لِیُضْرَبُنَّ در اصل لِیَضْرِبُوْ لِیُضْرَبُوْ بودند چوں نون تاکید ثقیلہ بدینہا متصل شد لِیَضْرِبُوْنَّ لِیُضْرَبُوْنَّ شدند پس التقاء ساکنین شد میان واؤ و نون مدغمہ عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ چوں التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ جایز نبود بنا براں واؤ را حذف کردہ ضمہ ماقبلش را بر حال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت واؤ لِیَضْرِبُنَّ لِیُضْرَبُنَّ شدند لِیَضْرِبْنَانِّ لِیُضْرَبْنَانِّ در اصل لِیَضْرِبْنَ لِیُضْرَبْنَ بودند چوں نون تاکید ثقیلہ بدینہا متصل شد لِیَضْرِبْنَنَّ لِیُضْرَبْنَنَّ شدند پس اجتماع ثلاثہ نونات زوائد شد در یک کلمہ و ایں را در کلام عرب مستکرہ پنداشتند بنا براں الف فاصلہ میان ایشاں در آوردند لِیَضْرِبْنَانَّ لِیُضْرَبْنَانَّ شدند پس فتحہ نون را بکسرہ بدل کردند لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ زَائِدَۃً لِیَضْرِبْنَانِّ لِیُضْرَبْنَانِّ شدند **مؤکد با نون تاکید خفیفہ**

لِیَضْرِبَنْ لِتَضْرِبِنَّ لِاَضْرِبَنْ لِنَضْرِبَنْ لِیُضْرَبَنْ لِتُضْرَبَنْ لِاُضْرَبَنْ لِنُضْرَبَنْ در اصل
لِیَضْرِبْ لِتَضْرِبْ لِاَضْرِبْ لِنَضْرِبْ لِیُضْرَبْ لِتُضْرَبْ لِاُضْرَبْ لِنُضْرَبْ بودند چوں نون تاکید
خفیفہ بدینہا متصل شد قبل اینہا مبنی بر فتحہ گشت لِیَضْرِبَنْ لِتَضْرِبَنْ لِاَضْرِبَنْ لِنَضْرِبَنْ
لِیُضْرَبَنْ لِتُضْرَبَنْ لِاُضْرَبَنْ لِنُضْرَبَنْ شدند لِیَضْرِبُنْ لِیُضْرَبُنْ در اصل لِیَضْرِبُوا
لِیُضْرَبُوا بودند چوں نون تاکید خفیفہ بدینہا متصل شد لِیَضْرِبُوْنْ لِیُضْرَبُوْنْ شدند پس
التقاء ساکنین شد میان واو و نون خفیفہ علیٰ غیر حدہٖ چوں التقاء ساکنین علیٰ غیر حدہٖ
جائز نبود بنا براں واو را حذف کردہ ضمہ ماقبلش را بر حال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذف
واو لِیَضْرِبُنْ لِیُضْرَبُنْ شدند **نہی حاضر معلوم و مجہول** لَاتَضْرِبْ لَاتُضْرَبْ الخ
را از تَضْرِبُ تُضْرَبُ الخ سوا المتکلم بنا کردند چوں لائے نہیہ جازمہ در اول اینہا در آوردند آخر
اینہا را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکت شد در یک یک صیغہ و سقوط نونات اعرابی شد
در چہار چہار صیغہ و سقوط چیزے نہ شد در یک یک صیغہ زیرا آنچہ مبنی اند والمبنی مامرّ الخ
لَاتَضْرِبْ لَاتُضْرَبْ الخ شدند تقائل و خفائف بر گذشتہ قیاس باید کرد **نہی غائب معلوم**
و مجہول لَایَضْرِبْ لَایُضْرَبْ الخ را از یَضْرِبُ یُضْرَبُ الخ سوا المخاطب بنا کردند
چوں لائے نہی جازمہ در اول اینہا در آوردند آخر اینہا را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکات
شد در چہار چہار صیغہ و سقوط نونات اعرابیہ شد در سہ سہ صیغہ و سقوط چیزے نشد در یک یک
صیغہ زیرا آنچہ مبنی اند والمبنی مامرّ الخ لَایَضْرِبْ لَایُضْرَبْ الخ شدند ثقائل و خفائف
بر گذشتہ قیاس باید کرد **اسم ظرف** مَضْرِبٌ را از یَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت
را حذف کردہ بجائیش میم مفتوحہ علامت اسم ظرف در آوردہ فا و عین کلمہ را بر حال خود گذاشتہ
تنوین تمکن علامت اسمیت در آخرش در آوردند مَضْرِبٌ شد مَضْرِبَانِ مَضْرِبَیْنِ را از مَضْرِبٌ بنا کنند
الف علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل در حالت رفعہ و یا علامت بفتحہ ماقبل در حالتے نصب و
جر و نون مکسورہ عوض از ضمہ یا تنوین یا ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردند مَضْرِبَانِ

شد در حالت رفعه و مَضْرِبَیْنِ شد در حالتے نصب و جر مَضَارِبُ را از مَضْرِبٌ بنا کردند حرف
اوّل را بر حال خود گذاشتند ثانی را فتحه داده سوم جا الف علامت جمعِ اقصیٰ در آورده حرفیکه
مابعد الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا بر حال خود گذاشته تنوین تمکن را حذف کردند از برائے
منع صرف مَضَارِبُ شد مُضَیْرِبٌ را از مَضْرِبٌ بنا کردند حرف اول را ضمه داده ثانی را فتحه
داده سوم جا یا علامت تصغیر در آورده باقی را بر حال خود گذاشتند مُضَیْرِبٌ شد

اسم آلت

مِضْرَبٌ را از یَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف کرده بجائش میم مکسوره علامت
اسم آلت در آورده عین کلمه را فتحه داده تنوین تمکن علامت اسمیّت در آخرش در آوردند
مِضْرَبٌ شد مِضْرَبَانِ مِضْرَبَیْنِ را از مِضْرَبٌ بنا کردند الف علامت تثنیه بفتحه ماقبل
در حالت رفع و یا علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالتے نصب و جر و نون مکسوره عوض از
ضمه یا تنوین یا از هر دو که در واحد بود در آخرش در آوردند مِضْرَبَانِ شد حالت رفعه و مِضْرَبَیْنِ
شد در حالتے نصب جر مَضَارِبُ را از مِضْرَبٌ بنا کردند حرف اوّل و ثانی را فتحه داده سوم جا الف علامت
جمع اقصیٰ در آورده حرفیکه مابعد الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسره داده تنوین تمکن را
حذف کردند از برائے منع صرف مَضَارِبُ شد مُضَیْرِبٌ را از مِضْرَبٌ بنا کردند حرف اوّل را
ضمه داده ثانی را فتحه داده سوم جا یا علامت تصغیر در آورده حرفیکه مابعد از یا علامت تصغیر شد
آنرا کسره دادند مُضَیْرِبٌ شد مِضْرَبَةٌ را از مِضْرَبٌ بنا کردند تا متحرکه از برائے وزن مِفْعَلَةٌ بفتحه
ماقبل در آخرش در آورده اعراب را بر تا جاری کردند زیر آنچه اجرائے اعراب در وسط کلمه
جائز نیست مِضْرَبَةٌ شد مِضْرَبَتَانِ مِضْرَبَتَیْنِ را از مِضْرَبَةٌ بنا کردند الف علامت تثنیه
بفتحه ماقبل در حالت رفع و یا علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالتے نصب و جر و نون مکسوره عوض
از ضمه یا تنوین یا از هر دو که در واحد بود در آخرش در آوردند مِضْرَبَتَانِ شد در حالت رفعه و
مِضْرَبَتَیْنِ شد در حالتے نصب و جر مَضَارِبُ را از مِضْرَبَةٌ بنا کردند حرف اوّل و ثانی را
فتحه داده سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آورده حرفیکه مابعد الف علامت جمع اقصیٰ شد

آنرا کسرہ دادہ تا و تنوین تمکن را حذف کردند از برائے ضدیت و منع صرف مضارب شد مضیربۃ
را از مضربۃ بنا کردند حرف اوّل را ضمہ دادہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا یا علامت تصغیر در
آوردہ حرفیکہ ما بعد از یا علامت تصغیر شد آنرا کسرہ دادہ باقی را بر حال خود گذاشتند مضیربۃ
شد مِضراب را از مِضرب بنا کردند چہارم جا الف از برائے وزن مفعال در آوردند مضراب
شد مضرابان مضرابین را از مضراب بنا کردند الف علامت تثنیہ لفتحہ ماقبل در حالت رفع
و یا علامت تثنیہ لفتحہ ماقبل در حالتے نصب و جر و نون مکسورہ عوض از ضمہ یا تنوین یا از ہر
دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردند مضرابان شد در حالت رفع و مضرابین شد در
حالتے نصب و جر مضاریب را از مضراب بنا کردند حرف اول و ثانی را فتحہ دادہ سوم
جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ ما بعد از الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا
کسرہ دادہ فصار ھذا النقش بلا تلفظ پس این نقش بلا تلفظ شد پس الف بسبب
کسرہ ماقبل منقلب بیا گشت تنوین تمکن را حذف کردند از برائے منع صرف مضاریب شد
مضیریب را از مضراب بنا کردند حرف اوّل را ضمہ دادہ ثانی را فتحہ دادہ سوم
جا یا علامت تصغیر در آوردہ حرفیکہ ما بعد از یا علامت تصغیر شد آں را کسرہ دادہ
فصار ھذا النقش بلا تلفظ پس الف بسبب کسرۂ ماقبل منقلب بیا گشت مضیریب شد

اسم تفضیل مذکر اَضرب را از یَضرِب بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف کردہ
بجائش ہمزہ مفتوحہ علامت اسم تفضیل در آوردہ عین کلمہ را فتحہ دادہ تنوین تمکن علامت
اسمیت مقدر نمودند از برائے منع صرف اَضرب شد اَضربان اَضربین را از اَضرب بنا کردند الف
علامت تثنیہ لفتحہ ماقبل در حالت رفع و یا علامت تثنیہ لفتحہ ماقبل در حالتے نصب و جر و نون
مکسورہ عوض از ضمہ یا تنوین یا از ہر دو کہ در واحد مقدر بود در آخرش در آوردند اَضربان شد
در حالت رفع و اَضربین شد در حالتے نصب و جر اَضربون اَضربین را از اَضرب بنا کردند
واؤ علامت جمع مذکر سالم لضمہ ماقبل در حالت رفع و یا علامت جمع مذکر سالم بکسرہ

ماقبل در حالتے نصب وجر و نون مفتوحہ عوض از ضمہ یا تنوین یا ہر دو کہ در واحد مقدر بودند
در آخرش در آوردند اَضْرَبُوْنَ شد در حالت رفعہ اَضْرَبِيْنَ شد در حالتے نصب وجر اَضَارِبُ
را از اَضْرَبُ بنا کردند حرف اول را بر حال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف علامت جمع قصی در آوردہ
حرفیکہ مابعد از الف علامت جمع قصی شد آنرا کسرہ دادہ باقی را بر حال خود گذاشتند اَضَارِبُ شد اُضَيْرِبُ را از اَضْرَبُ
بنا کردند حرف اول را ضمہ دادہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا یا علامت تصغیر آوردہ حرفیکہ مابعد از یا علامت تصغیر شد آنرا کسرہ
دادہ اُضَيْرِبُ شد **والمؤنث منہ** ضُرْبٰى را از اَضْرَبُ بنا کردند ہمزہ را حذف کردہ فا کلمہ را ضمہ دادہ عین کلمہ را
ساکن کردند الف مقصورہ علامت تانیث در آخرش در آوردند ضُرْبٰى شد ضُرْبَيَانِ ضُرْبَيَيْنِ را از ضُرْبٰى بنا کردند
الف علامت تثنیہ در حالت رفعہ و یا علامت تثنیہ در حالتے نصب جر و نون مکسورہ عوض از ضمہ یا تنوین یا از ہر دو
کہ در واحد مقدر بودند در آخرش در آوردند الف مقصورہ را بیا مفتوحہ بدل کردند ضُرْبَيَانِ شد در حالت رفعہ ضُرْبَيَيْنِ
شد در حالتے نصب و جر ضُرْبَيَاتُ را از ضُرْبٰى بنا کردند الف و تا علامت جمع مؤنث سالم مع التنوین مقابلہ در
آخرش در آوردہ الف مقصورہ بیا مفتوحہ بدل کردہ اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچہ اجرائے اعراب
در وسط کلمہ جائز نیست ضُرْبَيَاتٌ شد ضُرَبُ را از ضُرْبٰى بنا کردند حرف اول را بر حال خود گذاشتند
ثانی را فتحہ دادہ الف مقصورہ را حذف کردہ تنوین مقدرہ را اظہار نمودند ضُرَبٌ شد ضُرَيْبٰى را از ضُرْبٰى بنا کردند
حرف اول را بر حال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا یا علامت تصغیر در آوردہ باقی را بر حال خود
گذاشتند ضُرَيْبٰى **فعل تعجب** مَا اَضْرَبَهٗ را از يَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف
کردہ بجائیش ہمزہ مفتوحہ مسبوقہ بہ ما تعجبیہ در آوردہ عین کلمہ را فتحہ دادہ ضمیر منصوب متصل بفتحہ ماقبل در آخرش
در آوردند مَا اَضْرَبَهٗ شد اَضْرِبْ بِهٖ را از يَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف کردہ بجائیش ہمزہ
مفتوحہ در آوردہ فا و عین کلمہ را بر حال خود گذاشتہ لام کلمہ را ساکن کردہ ضمیر مجرور مع باجارہ در آخرش
در آوردند اَضْرِبْ بِهٖ شد پس دو حرف از یک جنس باہم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در
ثانی ادغام کردند اَضْرِبِّهٖ شد ضَرُبَ را از يَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف کردہ فا کلمہ
را فتحہ دادہ عین کلمہ را ضمہ دادہ لام کلمہ را مبنی بر فتحہ ساختند ضَرُبَ شد

شرح قوانین ابواب صحیح

قانون ہر مدہ زایدہ کہ واقع شود در رابع دوم جا بوقت بنا کردن جمع اقصیٰ و تصغیر آنرا بواو مفتوحہ بدل کنند وجوباً قانون لفظ یونانی یا سریانی است عربی نیست قانون در لغت مسطر کتابت را گویند و در اصطلاح صرفیان قَاعِدَةٌ كُلِّيَّةٌ مُنْطَبِقَةٌ عَلَى جَمِيْعِ جُزْئِيَّاتِهَا مدہ کدام ہست حرف علت ساکن حرکت ماقبل موافق او باشد مثال الف ضَارِبَةٌ و واو طُوْمَارٌ و یا اِضْرِابٌ و حرف علت سہ اند واو و الف و یا و نام اینہا نیز سہ اند علت و لین و مدہ و نام علت آنست کہ ہر سہ حالت را شامل است خواہ ساکن خواہ متحرک حرکت قبل از جنس او باشد خواہ نباشد و لین آنست کہ حرف علت ساکن و حرکت قبل از جنس او باشد یا نباشد و مدہ آنست کہ حرف علت ساکن و حرکت ماقبل آن جنس او باشد اگر کسے سوال کند کہ حرف علت را حرف علت چرا گویند جواب علت در لغت بیماری را گویند و در وقت بیماری از دہان بیمار این حروف صادر شوند مثال این قول شاعر کہ گفتہ است حرف علت نام کردند واو و الف و یا را بہر کہ درد رسد لاچار گوید وای را یا این مناسبت است کہ چون بیمار بوقت بیماری مُتَغَیِّرٌ و مُتَبَدِّلٌ میشود ہمچنین حرف علت ہم مُتَغَیِّرٌ و مُتَبَدِّلٌ میشوند و اگر کسے سوال کند کہ حرف لین را حرف لین چرا گویند جواب لین در لغت نرم و ضعیف را گویند و این ہم نرم و ضعیف میباشند در وقت ادا کردن و اگر کسے سوال کند کہ مدہ را مدہ چرا گویند جواب مدہ در لغت کشیدن را گویند و این ہم از کشیدن فتحہ الف پیدا شود و از کشیدن کسرہ یا پیدا شود و از کشیدن ضمہ واو پیدا شود چون ضَارِبَةٌ ضَوَارِبُ ضُرَيْبَةٌ زایدہ آنست کہ در مقابلہ فا و عین و لام کلمہ نباشد و علامت جمع اقصیٰ اینست کہ حرف اول ہر دو مفتوح باشند سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ می آورند مابعد علامت جمع اقصیٰ یک حرف نباشد دو باشند یا سہ باشند اگر دو باشند اول مکسور باشد دیگر را اعتبار نیست چون ضَوَارِبُ اگر سہ باشند اول مکسور ثانی یا ساکن سوم را اعتبار نیست چون مَضَارِيْبُ اگر کسے سوال کند کہ شما گفتہ مابعد الف علامت جمع اقصیٰ یک حرف نباشد دَوَابٌّ کہ جمع دَابَّةٌ است این جا مابعد الف علامت جمع اقصیٰ یک حرف آمدہ است جواب میدہیم این یک حرف نیست چراکہ ہر حرف کہ مشدد باشد در اصل دو باشد این ہم در اصل دَوَابِبُ بود این دو حرف از یک جنس در یک کلمہ ہم آمدند حرکت اول را انداختند پس اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند دَوَابٌّ شد علامت تصغیر چہ است

حرف اوّل مضموم باشد ثانی مفتوح باشد سوم جا یائے علامت تصغیر مے آورند و ما بعد علامت تصغیر یک حرف باشد
یا دو باشد یا سہ باشد اگر یک باشد آں را اعتبار نیست چوں رُجَیْلٌ اگر دو باشند اوّل مکسور باشد دیگر را
اعتبار نیست چوں ضُوَیْرِبٌ اگر سہ باشند اوّل مکسور باشد دوم جا یا ساکن در آورند و سوم را اعتبار نیست چوں
مُضَیْرِیْبٌ اگر کسے سوال کند کہ شما گفتہ اگر بعد یائے تصغیر دو حرف باشد اوّل مکسور ثانی را اعتبار نیست و اگر سہ حرف
باشند اوّل مکسور ثانی یا ساکنہ ثالث را اعتبار نیست ایں حکم شما منقوض شدہ است در ضُرَیْبٌ کہ تصغیر ضَرْبٌ است
بعد یائے تصغیر دو حرف است اول مکسور نیست و در سُکَیْرَانَ کہ تصغیر سَکْرَانَ و در اُجَیْمَالٌ کہ تصغیر اَجْمَالٌ است
بعد یائے تصغیر سہ حرف است اول مکسور ثانی یا ساکنہ نیست جواب کہ ایں قاعدہ اکثریہ است نہ کلیہ اگر در بعض
جا ایں طور آمدہ است ہم نقصان نیست **مطلب** قانون چیست مدّہ ہم باشد زائدہ ہم باشد در اسم ہم باشد دوم
جا ہم باشد بوقت بنا کردن جمع اقصیٰ و تصغیر آں را بواو مفتوحہ بدل کردن واجب است مدّہ سہ اند واو الف یا مثال
الف ضَارِبَۃٌ را جمع اقصیٰ بنا کنی حرف اوّل را بر حال خود گذاشتہ ثانی کہ الف مدّہ بود آں را بواو مفتوحہ بدل کردند
جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ تا واحدہ و تنوین تمکن را حذف کردند ضَوَارِبُ شد ضَارِبَۃٌ را تصغیر بنا کنی حرف
اوّل را ضمہ دادند ثانی کہ الف مدّہ بود آں را بواو مفتوحہ بدل کردند سوم جا یائے علامت تصغیر در آوردہ باقی را بر حال خود گذا
ضُوَیْرِبَۃٌ شد مثال یا چوں ضِیْرَابٌ را جمع اقصیٰ بنا کنی حرف اوّل را فتحہ دادہ ثانی کہ یا مدّہ بود آں را بواو مفتوحہ بدل کر
سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ بعد را آمد آں را کسرہ دادہ بعد الف آمد ماقبل او مکسور آں را بیا بدل کردند تنوین
تمکن را حذف کردند ضَوَارِیْبُ شد ضِیْرَابٌ را تصغیر بنا کنی حرف اوّل را ضمہ دادہ ثانی کہ مدّہ بود آں را بواو مفتوحہ بدل
کردند سوم جا یائے علامت تصغیر در آوردہ بعد آں را آمد آں را کسرہ دادہ بعدہ الف آمد ماقبلش مکسور آں را بیا بدل کردہ باقی را بر
حال خود گذاشتہ ضُوَیْرِیْبٌ شد مثال واو طُوْمَارٌ طُوْمَارٌ را جمع اقصیٰ بنا کنی حرف اوّل و ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف
علامت جمع اقصیٰ در آوردہ بعدہ میم آمد آں را کسرہ دادہ بعدہ الف آمد ماقبلش مکسور آں را بیا بدل کردہ تنوین تمکن را حذف
کردند: وَامِیْرُ شد طُوْمَارٌ را تصغیر بنا کنی حرف اوّل را بر حال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا یائے علامت تصغیر
در آوردہ بعدہ میم آمد آں را کسرہ دادہ بعدہ الف آمد ماقبلش مکسور آں را بیا بدل کردہ باقی را بر حال خود گذاشتہ
طُوَیْمِیْرٌ شد اگر کسے سوال کند کہ مدّہ ہم باشد زائدہ ہم باشد در اسم ہم باشد دوم جا ہم باشد بوقت بنا کردن

جمع قطعی و تصغیر آخر آبواو مفتوحه بدل کردن واجب است پس قول شما تسلیم کرده شود مدالف و یا گر بواو مفتوحه
بتبدیل میشوند لیکن واو را بواو بدل کردن چه معنی است جواب دہیم که از تبدیل مراد عام است یک باعتبار ذات
است دیگر باعتبار صفت است الف و یا باعتبار ذات بدل شوند و واو باعتبار صفت بدل شود یا مراد از
مده الف و یا است نه واو و یا مراد کل است زیرا آنچه اکثر را حکم کل است مده گفت احتراز آمد از غیر مده چوں گوکب
جَیْعَلَۃٌ زائده گفت احتراز آمد از اصلی چوں بَابٌ بِیْرٌ کُسُوْعٌ سالم گفت احتراز آمد از معتل چوں ضَارِبٌ ضُوَیْرِبٌ
دوم جا گفت احتراز آمد سوم جا چہارم جا مثال سوم جا قَتُوْلٌ جَبْرٌ ہیج ضِرَابٌ مثال چہارم جا مَقْتُوْلٌ
مِنْطِیْقٌ مِضْرَابٌ **قانون** ۔ ہر نون تنوین وقت دخول الف لام و اضافت و نون تثنیہ جمع
بوقت اضافت ساقط میشود وجوبا۔ تعریف نون تنوین اَلتَّنْوِیْنُ نُوْنٌ سَاکِنَۃٌ تَتْبَعُ الْحَرَکَۃَ
آخِرَ الْکَلِمَۃِ لَا لِتَاکِیْدٍ **مطلب** قانون چیست ہر نون تنوین که واقع شود در آخر کلمه قبل و الف لام آید یا
اضافت کرده شود آن نون تنوین را ساقط کردن واجب است مثال الف لام چوں اَلْحَمْلُ الضَّارِبُ الْمَضْرُوْبُ
در اصل حَمْلٌ ضَارِبٌ مَضْرُوْبٌ بودند چوں در اول اینہا الف لام آمد نون تنوین ساقط شد اَلْحَمْلُ الضَّارِبُ
الْمَضْرُوْبُ شدند مثال اضافت ضَارِبُ زَیْدٍ غُلَامُ زَیْدٍ در اصل ضَارِبٌ غُلَامٌ بودند چوں اضافت
کرده شد نون تنوین ساقط شد ضَارِبُ زَیْدٍ غُلَامُ زَیْدٍ شدند نون تثنیه جمع که واقع شود در آخر کلمه آں را
بوقت اضافت ہم ساقط کردن واجب است چوں ضَارِبَا زَیْدٍ ضَارِبُوْا زَیْدٍ در اصل ضَارِبَانِ ضَارِبُوْنَ
بودند آں وقت که اضافت کرده شد سوئے دیگر کلمه آں وقت نون تثنیه جمع را ساقط کردن واجب است ضَارِبَا زَیْدٍ
ضَارِبُوْا زَیْدٍ خواندن واجب است اگر کسے سوال کند که چه وجه است در وقت دخول الف لام و اضافت در ہر دو
حالت نون تنوین ساقط میشود و نون تثنیه جمع بوقت اضافت ساقط شود نه در وقت دخول الف لام جواب نون
تثنیه و جمع را دو حالت است یک عوض از تنوین میباشد و دیگر آنکه عوض از حرکت میباشد بوقت دخول الف لام
اعتبار میکنیم که عوض از حرکت است حرکت بدخول الف لام ساقط نشود بوقت اضافت اعتبار کنیم که عوض
تنوین است تنوین بوقت اضافت حذف شود۔ اگر کسے سوال کند که نون تثنیه جمع بوقت اضافت چرا ساقط شوند۔
جواب که در میان مضاف و مضاف الیه شدت اتصال است نون تنوین و نون تثنیه جمع از برائے انفصال است

واین ہردو ضدین است وجمع مابین ضدین جائز نیست۔ اگر کسے سوال کند کہ نون تنوین بدخول الف لام چرا ساقط شود۔ جواب نون تنوین از برائے نکرہ میباشد والف لام از برائے تعریف میباشد این ہردو ضدین اند واجتماع ضدین جائز نیست **قانون**۔ ہر نون تنوین وخفیفہ را بحرف علت بر وفق حرکت ماقبل آن بدل میکنند در حالت وقف جواز نزد یونس **مطلب** قانون چیست در آخر ہر کلمہ کہ نون تنوین یا خفیفہ باشد آنرا بحرف علت موافق حرکت ماقبل بدل کردن جائز است مثال نون تنوین زَیْدًا زَیْدٌ زَیْدٍ در اینجا اگر وقف کنی زَیْدَا زَیْدُو زَیْدِی خواندن جائز است مثال نون خفیفہ اِضْرِبَنْ اِضْرِبُنْ اِضْرِبِنْ در اینجا اگر وقف کنی اِضْرِبَا اِضْرِبُوْا اِضْرِبِی خواندن جائز است لیکن این قانون صحیح نیست قانون صحیح این طور است ہر کلمہ کہ در آخرش نون تنوین باشد وماقبل او مفتوح باشد وآن نون تنوین را بالف بدل کردن اکثر است وساقط کردن قلیل است مثال آن اِنَّ اللّٰہَ کَانَ عَلِیْمًا حَکِیْمًا وَاللّٰہُ غَفُوْرًا رَحِیْمًا کہ در اصل حَکِیْمًا رَحِیْمًا بود این نون تنوین واقعہ شد در آخر کلمہ ماقبل این مفتوحہ است این را بالف بدل کردن اکثر است حَکِیْمَا رَحِیْمَا خواندن اکثر است حَکِیْمْ رَحِیْمْ خواندن قلیل است اگر ماقبل آن مضموم مکسور باشد آنرا بحرف علت بدل کردن قلیل است حذف کردن اکثر است مثال آن اِنَّ اللّٰہَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ وحَتّٰی اِلٰی حِیْنٍ در اصل قَدِیْرُنْ حِیْنِنْ بودند این نون تنوین واقعہ شدہ است در آخر کلمہ ماقبل او مضموم ومکسور است این بحرف علت بدل کردن قلیل است وحذف کردن اکثر است قَدِیْرْ حِیْنْ خواندن اکثر است قَدِیْرُوْ حِیْنِیْ خواندن قلیل است این سخن آن وقت است کہ در آخر آن تائے تانیث خالص ہمیشہ زائدہ نباشد اگر باشد آنرا در حالت وقف بہ ہا بدل کردن واجب است چون در رَحْمَۃٌ رَحْمَہْ ودر مُسْلِمَۃٌ مُسْلِمَہْ خواندن واجب است ہر کلمہ کہ در آخرش نون خفیفہ باشد ماقبل آن مفتوح باشد آنرا با الف بدل کردن واجب است مثال اِضْرِبَنْ اِضْرِبَا خواندن واجب است اگر ماقبل آن مضموم مکسور باشد آنرا بحرف علت بدل کنم ہم واجب است وعود کردن محذوفات ہم واجب است در اِضْرِبُنْ اِضْرِبُوْا ودر اِضْرِبِنْ اِضْرِبِیْ خواندن واجب است

قانون: ہر نون اعرابی بوقت دخول جوازم ونواصب ولحوق نون ثقیلہ وخفیفہ ووقت بنا کردن امر حاضر معلوم ساقط میشود وجوباً نون اعرابی آن است کہ واقعہ شود در آخر فعل مضارع

عوض اعراب باشد چون یَضْرِبَانِ تَضْرِبَانِ **مطلب** قانون چیست ہر نون اعرابی کہ واقع شود
در آخر کلمہ بوقت دخول جوازم و نواصب و لحوق نون ثقیلہ و خفیفہ و وقت بنا کردن امر حاضر معلوم آن نون اعرابی را
ساقط کردن واجب است مثال جوازم لَمْ یَضْرِبَا لَمْ یَضْرِبُوْا لَمْ تَضْرِبَا لَمْ تَضْرِبُوْا لَمْ تَضْرِبِیْ کہ در
اصل یَضْرِبَانِ یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ بودند چون لَمْ جازمہ در اول اینہا در آوردند نون
اعرابی ساقط شد لَمْ یَضْرِبَا لَمْ یَضْرِبُوْا لَمْ تَضْرِبَا لَمْ تَضْرِبُوْا لَمْ تَضْرِبِیْ شدند مثال ناصبہ لَنْ یَضْرِبَا
لَنْ یَضْرِبُوْا لَنْ تَضْرِبَا لَنْ تَضْرِبُوْا لَنْ تَضْرِبِیْ کہ در اصل یَضْرِبَانِ یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ
بودند چون لَنْ ناصبہ را اول اینہا در آوردند نون اعرابی ساقط شد لَنْ یَضْرِبَا لَنْ یَضْرِبُوْا لَنْ تَضْرِبَا لَنْ
تَضْرِبُوْا لَنْ تَضْرِبِیْ شدند مثال نون تاکید ثقیلہ لَیَضْرِبَانِّ لَیَضْرِبُنَّ لَتَضْرِبَانِّ لَتَضْرِبُنَّ لَتَضْرِبِنَّ
کہ در اصل یَضْرِبَانِ یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ بودند چون نون تاکید ثقیلہ در آخر اینہا متصل
شد نون اعرابی ساقط شد و واو و یا بالتقاء ساکنین ساقط شدند و لام مفتوحہ در اولش در آمد لَیَضْرِبَانِّ لَیَضْرِبُنَّ
لَتَضْرِبَانِّ لَتَضْرِبُنَّ لَتَضْرِبِنَّ شدند مثال نون تاکید خفیفہ لَیَضْرِبُنْ لَتَضْرِبُنْ لَتَضْرِبِنْ کہ در اصل یَضْرِبُوْنَ
تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ بودند چون نون خفیفہ در آخر اینہا متصل شد نون ساقط شد و واو و یا بالتقاء ساکنین ساقط شدند
لَیَضْرِبُنْ لَتَضْرِبُنْ لَتَضْرِبِنْ شدند سوال کہ در وقت متصل شدن نون تاکید در آخر مضارع لام مفتوحہ در
اول مضارع چرا آوردند جواب این قاعدہ است ہر وقت کہ در آخر فعل مضارع نون تاکید متصل شود در اولش لام
مفتوحہ اکثر در آورند سوال در وقت متصل شدن نون تاکید نون اعرابی از آخر مضارع چرا ساقط شود جواب اگر نون
اعرابی ما قبل نون تاکید ماند لازم آید آوردن اعراب در وسط کلمہ این جائز نیست اگر نون اعرابی ما بعد نون تاکید آید
لازم آید آوردن اعراب بر حرف این ہم جائز نیست مثال امر حاضر معلوم اِضْرِبَا اِضْرِبُوْا اِضْرِبِیْ در اصل تَضْرِبَانِ
تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ بودند چون امر حاضر معلوم بنا کنی تا حرف مضارعت را حذف کردہ ما بعد ساکن ماند ہمزہ
وصلی مکسورہ در اولش در آوردند و آخر او وقف کردند نون اعرابی ساقط شد اِضْرِبَا اِضْرِبُوْا اِضْرِبِیْ شدند
سوال مصنف از برائے جوازم و نواصب لفظ دخول آوردہ و از برائے نون تاکید لفظ لحوق آوردہ جواب طریق
نیست ہر شئی زائد کہ در اول کلمہ آید آنجا لفظ دخول استعمال کنند و ہر شئی زائد کہ در آخر متصل شود آنجا لحوق گویند

عکس ہم ہست **قانون** ہر نون تنوین و ساکن کہ واقعہ میشوند در آخر کلمہ آنرا ادغام کنند
در حروف یَرْمَلُوْنَ وجوباً متحرک را جوازاً بالشرط آنکہ ادغام مانع نباشد و ادغام باعث التباس
نشود و در حروف یَمُوْنَ باغنہ و در حروف لَرْ بلا غنیت **مطلب** قانون چیست در آخر
ہر کلمہ نون ساکن یا نون تنوین باشد و بعد ایشان حروف یَرْمَلُوْنَ آیند آں نون را از جنس حرف مابعد
کردہ و جنس را در جنس ادغام کردن واجبست قید آخر کلمہ بنون ساکن متصل میشود زیرا نچہ نون تنوین دائماً در
آخر کلمہ میباشد مثال نون ساکن کہ مابعد آں یا باشد چوں مَنْ یَّشَآءُ در اصل مَنْ یَشَآءُ بود ایں نون ساکن
واقعہ شدہ در آخر کلمہ بعد ایں یا آمدہ است آں نون ساکن را یا کردہ یا را در یا ادغام کردند مَنْ یَّشَآءُ شد
مثال باقی عَلٰی ھٰذَا الْقِیَاسِ مِنْ رَّبِّھِمْ مِنْ مَّقَامٍ مِنْ لَّدُنْکَ مِنْ وَّرَآئِھِمْ مِنْ نَّبِیٍّ مثال نون
تنوین کہ بعد او یا آید غَدًا یَّتَّخِ در اصل غَدًا یَتَّخِ بود ایں نون تنوین واقعہ شدہ است بعد یا آں
نون تنوین را یا کردہ یا را در یا ادغام کردن واجبست غَدًا یَّتَّخِ خواندن واجب است مثال باقی علیٰ
ھٰذَا الْقِیَاسِ غَفُوْرٌ الرَّحِیْمِ مَقَامًا مَّحْمُوْدًا ھُدًی لِّلْمُتَّقِیْنَ رَعْدٌ وَّبَرْقٌ قَرِیْبٌ تُّجِیْبُ
تا متحرک را جوازاً اگر مابعد نون متحرک حروف یَرْمَلُوْنَ آیند نون را از جنس مابعد کردہ جنس را در جنس
ادغام کردن جائز است مثال اَنَا نَبِیْمٌ اَنَا یَّتِیْمٌ و در اَنَا رَفِیْقٌ اَنَا رَّفِیْقٌ و در اَنَا مُقِیْمٌ اَنَا مُّقِیْمٌ و در
اَنَا لَبِیْقٌ اَنَا لَّبِیْقٌ و در اَنَا وَلِیٌّ اَنَا وَّلِیٌّ و در اَنَا نَبِیٌّ اَنَا نَّبِیٌّ جائز است مثال نونیکہ ساکن بود بعد ازاں
متحرک شود ایں ہم ادغام میشود چوں وَلٰکِنَّا ھُوَ اللّٰہُ رَبِّیْ در اصل وَلٰکِنْ اَنَا ھُوَ اللّٰہُ رَبِّیْ بود حرکت ہمزہ
را نقل کردہ ماقبل را دادند ہمزہ را حذف کردند وَلٰکِنَ نَا ھُوَ اللّٰہُ رَبِّیْ شد حرکت نون اول را انداختہ اول را در
ثانی ادغام کردند وَلٰکِنَّا ھُوَ اللّٰہُ رَبِّیْ شد مثال نون تنوین کہ متحرک شود چوں عَادًا لُّوْلٰی در اصل عَادًا الْاُوْلٰی بودہ است
حرکت ہمزہ اول را حذف کردہ بعدہٗ التقاء ساکنین شد میان نون تنوین و لام نون تنوین را حرکت کسرہ دادہ
عَادَنِ الْاُوْلٰی شد بعد از نون متحرک لام آمد نون را لام کردہ لام را در لام ادغام کردند عَادًا لُّوْلٰی شد ما
گفتہ کہ نون ساکن واقعہ شود در آخر کلمہ احتراز شد از وسط کلمہ چوں قِنْوَانٌ بُنْیَانٌ مُنْیَۃٌ غُنْیَۃٌ اگرچہ بعد
نون ساکن حروف یَرْمَلُوْنَ آمدہ است لیکن دریں جا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ کہ در آخر کلمہ باشد دریں جا وسط

کلمہ است دگر بار کسے سوال کند هَمَّرِشٌ وَاِمَّحَى کہ در اصل هَنْمَرِشٌ وَاِنْمَحَى بودند بنجا چرا قانون جاری کرده است جواب این شاذ است در حروف یَمُوْنُ بمعہ غنہ و در حروف لَرْ بلا غنہ۔ غنیت چہ است صوت است کہ بیروں آید از خیشوم چوں مَنْ یَّشَآءُ مِنْ نَّبِيٍّ عَذَابٌ وَّاقِعٌ قَرِيْبٌ مُّجِيْبٌ و در حروف لَرْ بلا غنیت چوں مِنْ رَّبِّهِمْ مِنْ لَّدُنْكَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ **قانون** ہر نون ساکن و تنوین کہ واقع میشوند قبل با مطلق آنرا بمیم بدل میکنند و جوباً و قبل حروف حلق اظہار می خوانند و ما بعد ایشاں الف نیاید و اگر ما بعد ایشاں باقی حروف آیند آنرا اخفا کنند **مطلب** قانون چیست یعنی ما بعد ہر نون ساکن و تنوین کہ با مطلق واقع شود نون ساکن و تنوین را با میم بدل کردن واجب ست قید با مطلق با نون ساکن متصل شود از برائے آنکہ نون تنوین ہمہ وقت در آخر کلمہ میباشد معنی مطلق چیست یعنی با در یک کلمہ بمعہ نون تنوین و نون ساکن باشد یا در دو کلمہ مثال نون ساکن کہ ہمراہ با در یک کلمہ آمدہ باشد چوں يَنْۢبَغِيْ عَنْۢبَرٌ مِّنْۢبَرٌ کہ در اصل يَنْبَغِيْ عَنْبَرٌ مِنْبَرٌ بودند چونکہ بعد نون ساکن با آمدہ نون را با میم بدل کردند يَنْۢبَغِيْ عَنْۢبَرٌ مِنْۢبَرٌ شدند مثال نون کہ در یک کلمہ باشد و با در دیگر کلمہ باشد چوں مِنْۢ بَعْدِ در اصل مِنْ بَعْدِ بود چوں بعد نون ساکن با واقع شد با را بمیم بدل کردند مِنْۢ بَعْدِ شد مثال نون تنوین کہ ما بعد او با واقع شود چوں لَفِيْ شِقَاقٍۢ بَعِيْدٍ در اصل لَفِيْ شِقَاقٍ بَعِيْدٍ بود چوں ما بعد نون تنوین واقع شد نون را بمیم بدل کردند لَفِيْ شِقَاقٍۢ بَعِيْدٍ شد اگر بعد الف آورده کسی نخواہد آمد چرا ایں ساکن است آں ہم ساکن است دو ساکن خواندن جائز نیست اگر بعد او حروف حلقی آید ظاہر کردہ شود وجوباً مثال ظاہر مِنْ عَذَابٍ اَلِيْمٍ و حروف حلقی شش اند چنانچہ شاعر گفتہ۔

سہ حروف حلقی شش بود اے نور عین + ہمزہ ہا و حا و خا و عین غین۔ ایں بیت بغیر لحاظ مخارج است و ایں موافق مخارج است سہ حرف حلقی شش بود اے دلبرا + ہمزہ ہا و عین حا و غین خا مدر باقی حروف اخفا کنند مثال مَنْ كَانَ مِنْ قَبْلِكُمْ حروف اخفا پانزدہ اند چنانچہ شاعر گفتہ است سہ تا و ثا و جیم دال و ذال و زا و سین شین + صاد و ضاد و طا و ظا و فا و قاف و کاف بین + **قانون** ہر نون تاکید ثقیلہ داخل شود در آخر مضارع کہ خالی از طلب باشد و در مضارع منفی با ما و لا قلیلاً و بعد لَمْ و ادوات شرط و جواب شرط و جز اسوائے اِمَّا قلیل و در کل ماسوا وجوباً یا کثیراً **مطلب** قانون چیست بر

مضارع که خالی از طلب باشد با آن نون تاکید کم متصل شود چو زید یَضرِبُ در و زید لَیَضرِبَنَّ خواندن اندک
است و نیز در مضارع که منفی باشد با ما و لا با آن هم نون تاکید اندک متصل شود چون در مَا یَضرِبُ مَا یَضرِبَنَّ
وَلَا یَضرِبُ لَا یَضرِبَنَّ نیز کم است و بعد لَم و ادوات شرط و جواب شرط و جزا اسمی اما بسیار قلیل است
چون لَم یَعلَمَنَّ وَمَن یَثقِفَنَّ و بدون ضرورت شعری یافته نمیشود و امثله اشعاریه در ینجا نیاوردیم در
مطولات باید دید - و در کل ماسوا وجوبا و جوبا تا بر دو قسم هست (۱) وجوب و آن به مستقبل مثبت در جواب قسم
بدون فصل چیزے میان لام قسم و مستقبل باشد نحو تَاللّٰهِ لَاَکِیدَنَّ اَصنَامَکُم ای بخدا ضرور بالضرور به بتان
شما بدی خواهم کرد (۲) قریب وجوب و آن مستقبل بعد امّا بود چون اِمَّا تَخَافَنَّ وَاِمَّا تَرَیِنَّ و لنیز در پنج محل
بود اول در نهی چون لَا تَحسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا (شما الله تعالی را غافل خیال مکنید) و دیگر در دعا و عرض و تمنی و
استفهام مے آید نون ثقیله مخصوص باستقبال است و گاہے بر ماضی و اسم فعل و فعل تعجب و اسم فاعل مے آید

قانون ظرف یَفعِلُ و مثال مطلقاً مَفعِلٌ است و غیر یَفعِلُ و ناقص و لفیف و مضاعف
مَفعَلٌ است وجوباً ماسوائے این شاذ است و از غیر ثلاثی مجرد بر وزن اسم مفعول آن باب مے
آید و مصدر میمی هم بر آن وزن آمده باشد **مطلب** قانون چیست هر باب که مضارع آن مکسور العین
باشد ظرف آن هم مکسور العین باشد چون ضَرَبَ یَضرِبُ مَضرِبٌ حَسِبَ یَحسِبُ مَحسِبٌ مثال را مطلقاً
مَفعِلٌ است مطلقاً را چه معنی است خواه مضارع آن مکسور العین یا مفتوح العین یا مضموم العین باشد مثال
آن مَوعِدٌ مَوسِمٌ مَوضِعٌ است بعض گفته که مثال واوی مطلقاً مَفعِلٌ است و مثال یائی را در الوقت مَفعِلٌ
است که مضارع آن مکسور العین باشد از غیر یَفعِلُ مَفعَلٌ است غیر یَفعِلُ را چه معنی است هر باب که مضارع
آن مفتوح العین باشد یا مضموم العین ظرف آن مفتوح العین باشد مثال نَصَرَ یَنصُرُ مَنصَرٌ است و
شَرُفَ یَشرُفُ مَشرَفٌ است لفیف و ناقص و مضاعف را مطلقاً مَفعَلٌ است مطلقاً را چه معنی است
خواه مضارع آن مکسور العین یا مضموم العین یا مفتوح العین باشد ظرف آن مفتوح العین باشد چون مَرمَی
مَوقًی مَفَرٌّ ماسوائے این شاذ است چون مَسجِدٌ مَشرِقٌ مَغرِبٌ چرا شاذ است قیاس این بود که این
باب قیاس بر نَصَرَ یَنصُرُ است مروت این مفتوح العین آمد لیکن این شاذ است شاذ در خانه خود بر

قسم است (۱) مخالف قانون (۲) موافق استعمال (۳) مخالف قانون مخالف استعمال اول قسم مردود است مَسْجِدٌ مَشْرِقٌ مَغْرِبٌ خواندن مخالف قانون موافق استعمال و مَسْجَدٌ مَشْرَقٌ مَغْرَبٌ موافق قانون مخالف استعمال و مَسْجُدٌ مَشْرُقٌ مَغْرُبٌ مخالف قانون مخالف استعمال است این هم مردود است از غیر ثلاثی مجرد بروزن اسم مفعول آن باب می آید وجوباً غیر ثلاثی مجرد را چه معنی است همه ابواب که ثلاثی مزید اند یا رباعی مطلقاً اند ظرف و مصدر میمی آن باب بروزن اسم مفعول آن باب می آید چون ظرف اکرم یکرم مُکْرَمٌ را مُکْرَمٌ بروزن اسم مفعول است و مصدر میمی هم مُکْرَمٌ است دحرج یدحرج را اسم مفعول مُدَحْرَجٌ است ظرف و مصدر میمی هم مُدَحْرَجٌ است و تدحرج یتدحرج را اسم مفعول مُتَدَحْرَجٌ است ظرف و مصدر میمی هم مُتَدَحْرَجٌ است **قانون** هر مصدر میمی از همه ابواب ثلاثی مجرد مفتوح العین می آید وجوباً مگر از مثال واوی محذوف الفا که مضارعش مکسور العین باشد یا مفتوح مثال یائی مطلقاً را مکسور العین است وجوباً واز وجل لازم نزد اکثر مکسور العین بود و اجوف یائی بحکم صحیح دارد و نزد بعضے بر دو وجه جائز است **مطلب** قانون چیست هر مصدر میمی از همه ابواب ثلاثی مجرد بروزن مَفْعَل مفتوح العین می آید وجوباً چون نصر ینصر را مَنْصَرٌ و شرف یشرف را مَشْرَفٌ مگر مثال واوی یعنی مثال واوی که فاکلمه آن محذوف شده باشد و مضارع آن بروزن یفعل یفعَل باشد مصدر آن بروزن مَفْعِل می آید چون مَوْعِدٌ مَوْضِعٌ و مثال یائی مطلقاً یعنی بلا قید که در مثال واوی ذکر شده اند مَفْعِلٌ می آید چون یسر ییسر را مَیْسِرٌ واز وجل لازم یعنی مثال واوی از وجِل یوجَل که لازمی باشد نه متعدی نیز مَفْعِلٌ است نزد اکثر و اجوف یائی بحکم صحیح دارد ولیکن نزد بعض بر دو وجه مَفْعِل مَفْعَل جائز است **قانون** هر الف که حرکت ماقبل مخالف او باشد آنرا موافق حرکت ماقبل بدل کنند وجوباً وقیکه آن کلمه را تصغیر تفخیم بنا می کنند حرکت موافق الف فتحه است و مخالف این ضمه کسره است **مطلب** قانون چیست هر الف که حرکت ماقبل مخالف او باشد آنرا بحرف علت بدل کردن واجب است مثال واو ضُوَیْرِبٌ در اصل ضَارِبٌ بود حرف اول را ضمه داده و بعده الف آمد ماقبلش مضموم است آنرا موافق حرکت ماقبل بدل کردن واجب است ضُوَیْرِبٌ خواندن واجب است مثال یا مَفَاعِیلُ ریب در اصل مضراب بود حرف اول ثانی را فتحه داده سوم جا الف علامت جمع افعلی در آورده حرفیکه مابعد الف علامت

جمع قطعی شد آنرا کسره داده بعدهٔ الف آید ما قبلش حرکت مخالف است آنرا بحرف علت بدل کرده تنوین ممکن را حذف
کردند ضَارِيبُ شد ما گفته دران کلمه تصغیر نخیم بنا باشد احتراز شد که باشد چون دُحَيْرِجُ تصغیر دِحْرَاجٍ جمع است

قانون هر الف مقصوره که واقعه شود در اسم سوم جا بدل از واو باشد یا اصلی که اماله نکرده شود بوقت
بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم آنرا بواو مفتوحه بدل کردن واجب است غیر انها نرا بیا بدل کنند
وجوباً و ممدوده اصلی را ثابت گذارند و تانیث را بواو بدل کنند وجوباً در غیر انها هر دو وجه خواندن
جائز است و اثبات اولیٰ است ۔ الف مقصوره کدام است الف لازمه باشد در اسم سوا دوم جا چون عَصیٰ
رَحیٰ الف لازمه گفتن احتراز شد از الف زَیْدًا در اسم دوم جا گفتن احتراز شد از الف مَا دَ لَا که در بنجا در حرف است
دو دم جا است ممدوده کدام است همزه باشد در آخر کلمه بعد الف زائده چون کِسَاءٌ رِضَاءٌ کسے سوال کند
مقصوره را مقصوره چرا گوئی جواب دهم مقصوره صیغه اسم مفعول است مشتق از قصر است قصر در لُغت بند کردن
را گویند این را بوقت خواندن صوت هم نه کشیده شود و حرکت هم نه کشیده شود کسے سوال کند ممدوده را ممدوده
چرا گوئی جواب دهم ممدوده صیغه اسم مفعول است مشتق از مدّ است مدّ در لغت کشیدن را گویند این هم بوقت
خواندن صوت کشیده شود و حرکت هم کشیده شود کسے سوال کند این الف است این را همزه چرا گوئی
جواب دهم که اطلاق الف بر همزه بسیار جائے باشد چون الف لام تعریف الف وصلی و الف قطعی اماله در
لغت مطلق میلان را گویند و در اصطلاح بوئی دادن فتحه بسوئے کسره معنی اماله در لُغت میل کردن چیزے را از یک
جهت بسوئے جهت دیگر و در اصطلاح بو دادن فتحه بسوی کسره و بوئی دادن الف بسوئے یا یا این طور خوانده شود حرکت
در میان فتحه و کسره خوانده شود حرف در میان الف و یا چنانکه در کِتَاب کِتِيْب و در حِسَاب حِسِيْب
اِماله در اسم مبنی و در حروف سوائے شش جا کرده نشود چون مَتیٰ و اَنّیٰ و ذا و بَلیٰ و یا و لا و در ما و لا نیست ۔۔

مطلب قانون چیست الف مقصوره باشد سوم جا باشد و بدل از واو باشد آنرا بوقت بنا کردن تثنیه و جمع
مؤنث سالم بواو بدل کردن واجب است چون عصیٰ که در اصل عَصَوٌ بود واو را با الف بدل کنی عصیٰ شد و
این الف مقصوره است هم سوم جا است هم بدل از واو است آنرا بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم بواو
مفتوحه بدل کنند عَصَوَانِ عَصَوَيْنِ عَصَوَاتٌ شوند و یا اصلی که اماله نکرده شود یعنے بدل از چیزے نباشد سوم

جا باشد آنرا بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم بواو مفتوحه بدل کردن واجبست چون اِلیٰ در حالت
عَلَمیت این الف مقصوره است سوم جا است و درین اماله نشود بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم بواو
مفتوحه بدل گردد اِلَوَانِ اِلَوَیْنِ اِلَوَاتٌ شود سوال کنند که در اِلیٰ قید عَلَمیت چرا میکند جواب که اول اِلیٰ حرف
بود و حروف تثنیه و جمع نشود وقتیکه این را عَلَم کسی چیز قرار دادند و بآنوقت اسم شود تثنیه و جمع این نیز آید معنے غیر اینست
که اول گفته شد الف مقصوره سوم جا باشد احتراز آمد که سوم جا نباشد خواه چهارم جا باشد خواه پنجم جا باشد
خواه ششم جا باشد خواه از برائے تانیث یا الحاق باشد خواه مبدل از واو باشد خواه بدل از یا باشد این الف مقصوره
بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم بیا مفتوحه بدل کردن واجب است چون ضُرْبیٰ و حُبْلیٰ و اَرْطیٰ و
مُصْطَفیٰ و مُسْتَدْعیٰ و در حُبْلیٰ و ضُرْبیٰ از برائے تانیث است و در اَرْطیٰ از نام گیاہے یا درختی از برائے
الحاق بجَعْفَرٍ است این چهارم جا است و در مُصْطَفیٰ مُسْتَدْعیٰ پنجم جا و ششم جا است اینها را بوقت بنا کردن
تثنیه و جمع مؤنث سالم بیا مفتوحه بدل کردند ضُرْبَیَانِ ضُرْبَیَاتٌ حُبْلَیَانِ حُبْلَیَاتٌ اَرْطَیَانِ اَرْطَیَاتٌ
مُصْطَفَیَانِ مُصْطَفَیَاتٌ مُسْتَدْعَیَانِ مُسْتَدْعَیَاتٌ شدند سوال که مُصْطَفیٰ مُسْتَدْعیٰ
صیغه مذکر اند و در جمع مذکر الف و تا نمے آید شما چرا آورده اید جواب وقتیکه مذکر عَلَم شود از برائے مؤنث در آنوقت جمع او بیا
بالف و تا می آید و غیر این نیست که بدل از واو نباشد بلکه بدل از یا باشد چون رَحیٰ که در اصل رَحَیٌ بود یا را بالف
بدل کنند رَحیٰ شد این الف مقصوره است سوم جا است بدل از واو نیست بلکه از یا است این را بوقت بنا
کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم بیا مفتوحه بدل کنند رَحَیَانِ رَحَیَاتٌ شدند الف مقصوره اصلی که اماله کرده شود آن را هم
بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم بیا بدل کنند چون مثال آن مَتیٰ بَلیٰ در حالت عَلَمیت در اینها اماله کرده شود
و اینها را بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم بیا مفتوحه بدل کنند مَتَیَانِ مَتَیَاتٌ بَلَیَانِ بَلَیَاتٌ شدند ممدوده
اصلی را ثابت میگذارند و اصلی آن باشد که بدل از چیزے نباشد و زائد هم نباشد آنرا بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم
ثابت داشتن واجبست مثال آن قُرَّاءٌ این الف ممدوده اصلی است این را بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم
ثابت دارند قُرَّاءَانِ قُرَّاءَاتٌ شدند و تانیث را بواو مفتوحه بدل میکنند چون مثال آن حَمْرَاءُ این همزه
از برائے تانیث است این را بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم بواو مفتوحه بدل کنند حَمْرَاوَانِ حَمْرَاوَاتٌ

حَضَرَوَاتٌ شدند در غیر اینها بر دو وجه خواندن جائز است لیکن اثبات اولی است و غیر اینها این است که اصلی نباشد از برائے تانیث هم نباشد آن را بوقت بنا کردن تثنیه جمع مونث سالم بواو مفتوحه بدل کردن جائز است ثابت داشتن هم جائز است مثال چوں کِسَاءٌ رِضَاءٌ عِلْبَاءٌ این الف ممدوده اصلی نیست و از برائے تانیث هم نیست و در کِسَاءٌ بدل از واو است و در رِضَاءٌ بدل از یا است و در عِلْبَاءٌ از برائے الحاق است اینها را بوقت بنا کردن تثنیه جمع مونث سالم ثابت میگذارند کِسَاءَانِ کِسَاءَاتٌ رِضَاءَانِ رِضَاءَاتٌ عِلْبَاءَانِ عِلْبَاءَاتٌ میخوانند بدل کردن بواو مفتوحه هم روا است مثال کِسَاوَانِ کِسَاوَاتٌ رِضَاوَانِ رِضَاوَاتٌ عِلْبَاوَانِ عِلْبَاوَاتٌ عِلْبَاءٌ رعصب گردن الملحق بقرطاس است **قانون** هر کلمه حلقی العین بر وزن فَعِلٌ باشد دراں سوائے وزن اصلی سه وجه خواندن جائز است **مطلب** قانون این است هر کلمه حلقی العین باشد بر وزن فَعِلٌ دراں چند وجه خواندن جائز است بچند شروط معنی حلقی العین اینست که مقابل عین کلمه حروف حلقی بود اسم باشد یا فعل دراں سه وجه بلا وزن اصلی خواندن جائز است مثال فَعِلٌ در شَهِدَ شَهْدَ شِهْدَ شِهِدَ خواندن جائز است مثال اسم در فَخِذٌ فَخْذٌ فِخْذٌ فِخِذٌ خواندن جائز است اگر کسے سوال کند فَعِلٌ چرا گفته مَفْعِلٌ یا فَعْلٌ چرا نه گفته جواب اگر فَعَلٌ گفته التباس آید به اسم اگر فَعِلٌ گفته تا و هم آید به فعل اگر حلقی العین نباشد نظر کنند اگر اسم باشد دراں سوائے اصل دو وجه خواندن جائز است در کَتِفٌ کَتْفٌ کِتْفٌ خواندن جائز است اگر فعل باشد سوائے اصل یک وجه چوں عَلِمَ عَلْمَ خواندن جائز است در شکل فَعُلٌ فَعْلٌ خواندن جائز است چوں وَهِيَ وَهْيَ و در فَلْيَضْرِبْ فَلِيَضْرِبْ خواندن جائز است و در وزن فَعُلٌ فَعْلٌ خواندن جائز است خواه اسم باشد خواه فعل باشد چنانچه در شَرُفَ شَرْفَ خواندن جائز است و در عَضُدٌ عَضْدٌ خواندن جائز است و در شکل فَعِلٌ فَعْلٌ خواندن جائز است چنانچه وَهُوَ وَهْوَ خواندن جائز است وَضُرِبَ وَضْرِبَ خواندن جائز است و در وزن فِعِلٌ فِعْلٌ خواندن جائز است و در اِبِلٌ اِبْلٌ خواندن جائز است و در وزن فُعُلٌ فُعْلٌ خواندن جائز است چوں عُنُقٌ و دُسُلٌ عُنْقٌ و دُسْلٌ خواندن جائز است **قانون** هر باب که ماضی آن مکسور العین باشد و مضارع آن مفتوح العین باشد یا در اول ماضی آن تائے زائده مطرده یا همزه وصل باشد در مضارع معلوم آن سوائے یا حرکت کسره دهند جوازاً غیر اهل حجاز و در مضارع معلوم اَبَي يَأْبَي يا را هم

مطلب قانون بحیثیت ہر باب کہ ماضی آں مکسور العین باشد و مضارع آں مفتوح العین باشد در مضارع معلوم آں حروف اَتَیْنُ را ماسوائی یا غیر از اہل حجاز حرکت کسرہ دہند جواز چنانچہ در عَلِمَ یَعْلَمُ کہ ماضی ایں مکسور مضارع ایں مفتوح العین است در مضارع معلوم ایں باب حروف اَتَیْنُ را سوائے یا حرکت کسرہ دہند تِعْلَمُ اِعْلَمُ نِعْلَمُ خوانند یا در اول ماضی ایں باب تا زائدہ مطردہ آمدہ باشد در مضارع معلوم ایں باب حروف اَتَیْنُ را سوائے یا حرکت کسرہ دہند چوں تِتَصَرَّفُ اِتَصَرَّفُ نِتَصَرَّفُ خوانند و نیز ہر باب کہ در اول ماضی او ہمزہ وصل بود در مضارع معلوم آں باب حروف اَتَیْنُ را سوائے یا غیر از اہل حجاز حرکت کسرہ دہند جواز چوں اِکْتَسَبَ یَکْتَسِبُ در مضارع معلوم ایں طور گفتہ شود تِکْتَسِبُ اِکْتَسِبُ نِکْتَسِبُ خواندن جائز است و در مضارع معلوم اَبَی یَأْبَی یا را نیز حرکت کسرہ دادن جائز است ایں طور ہم خوانند یِأْبَی یِتْبَی تِتْبَی اِتْبَی نِتْبَی ہم خوانند و بعضے بنون کلب و در ہر سہ موضع یا را حرکت کسرہ دہند جواز اگر کسے سوال کند اہل حجاز یا را حرکت کسرہ چرا نمے دہند جواب یا مساوی دو کسرہ تقدیری است اگر یا را حرکت کسرہ دہند لازم آید توالی کسرات و گر بار کسے سوال کند فا کلمہ را کسرہ چرا نمے دہند جواب اگر فا کلمہ را حرکت دہیم لازم آید توالی اربعہ حرکات و گر بار کسے سوال کند عین کلمہ را کسرہ بدہید جواب اگر عین کلمہ را حرکت کسرہ دہیم معلوم نشود کہ کسرہ اصلی است یا دال ست بر عین کسرہ ماضی سوال لام کلمہ را حرکت کسرہ بدہید جواب لام کلمہ محل تغیر است سوال ہر باب کہ در اول ماضی آں ہمزہ وصل باشد در مضارع معلوم آں باب یا را حرکت کسرہ چرا دہند جواب تا کہ دلالت کند بر ہمزہ کسرہ ماضی

قانون ہر حرف علت کہ واقع شود بعد الف مَفَاعِلُ آں را ہمزہ بدل کنند وجوباً زائدہ مطلقاً و اصلی را بالشرط تقدم حرف علت قبل الف مَفَاعِلُ مَعَائِشُ جمع مَعِیْشَۃٌ شاذ است۔ وزن بر سہ قسم است صرفی صوری عرضی صرفی آنست ساکن مقابل ساکن متحرک مقابل متحرک بمعہ خصوصیت حرکات و سکنات فی اصلی و زائدہ چوں ضَوَارِبُ بوزن فَوَاعِلُ صوری آنست کہ ساکن مقابل ساکن متحرک مقابل متحرک بمعہ خصوصیت حرکات و سکنات سوائے لحاظ اصلی و زائدہ چوں ضَوَارِبُ بر وزن مَفَاعِلُ عرضی آنست ساکن مقابل ساکن و متحرک مقابل متحرک سوائے لحاظ حرکات و سکنات لحاظ اصلی و زائدہ چوں شَرِیْفٌ مُعَلِّمٌ اَدَامَ بر وزن فَعُوْلٌ **مطلب** قانون چیست ہر حرف علت کہ واقع شود بعد الف مَفَاعِلُ آں را ہمزہ بدل کردن واجب است زائدہ را مطلقاً اصلی را بالشرط تقدم حرف علت قبل الف مَفَاعِلُ مطلقاً را چہ معنے است خواہ قبل الف مَفَاعِلُ حرف علت باشد یا نباشد مثال حرف علت زائدہ کہ واقع شود بعد الف مَفَاعِلُ

وقبل الف مفاعل حرف علت نباشد چوں شرائف جمع شریفۃ و عجائز جمع عجوزۃ و رسائل جمع رسالۃ
شریفۃ را جمع اقصیٰ بنا کنی حرف اول را برحال خود گذاشتند ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ بعدہٗ یا آمد
آں را کسرہ دادہ تا واحدہ و تنوین تمکن را حذف کردند شرائیف شد ایں حرف علت زائدہ واقع شد بعد الف مفاعل
وقبل الف مفاعل حرف علت نیست ایں را ہمزہ بدل کردند شرائف شد عجوزۃ را جمع اقصیٰ بنا کنی حرف اول را
برحال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ بعدہٗ واؤ آمد آنرا کسرہ دادہ تا واحدہ و تنوین
تمکن را حذف کردند عجاوز شد ایں حرف علت زائدہ واقع شد بعد الف مفاعل وقبل الف مفاعل حرف علت
نیست ایں را ہمزہ بدل کنی عجائز شد رسائل جمع رسالۃ جمع اقصیٰ بنا کن الخ مثال حرف علت کہ زائدہ واقع
شود بعد الف مفاعل وقبل الف مفاعل ہم حرف علت باشد چوں طوائل جمع طویلۃ حوائل جمع حوالۃ
طوائف جمع طوائفۃ طویلۃ را جمع اقصیٰ بنا کنی حرف اول را برحال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ
سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ بعدہٗ واؤ آمد آنرا کسرہ دادہ تا واحدہ و تنوین تمکن را حذف کردہ طواول
شد ایں حرف علت زائدہ واقع شد بعد الف مفاعل وقبل الف مفاعل حرف علت ہم است آنرا ہمزہ
بدل کنی طوائل شد باقی امثلہ علیٰ ہذا القیاس مثال حرف علت اصلی کہ واقع شود بعد الف مفاعل
وقبل الف مفاعل حرف علت ہم باشد مثال قوائل جمع قاولۃ بوائع جمع بایعۃ در اصل قواول
بوایع بودند ایں حرف علت اصلی واقع شد بعد الف مفاعل وقبل الف مفاعل ہم حرف علت است ایں را
ہمزہ بدل کنی قوائل بوائع شدند مثال حرف علت کہ واقع شود بعد الف مفاعل وقبل الف مفاعل حرف
علت نباشد آں حرف علت را ہمزہ بدل نہ کنیم چرا گفتہ اصلی را شرط نیست کہ قبل الف مفاعل حرف علت باشد ازیں وجہ
قانون جاری نہ کردیم چوں مقاول مبایع کسے سوال کند جداول جمع جدول است ایں حرف
علت واقع شد بعد الف مفاعل ایں را ہمزہ چرا بدل نہ کنی جواب دہم کہ ما گفتہ زائدہ باشد ایں حکم اصلی
دارد کہ ملحق بجعافر است سوال طواویس جمع طاؤس است ایں حرف علت واقع شد بعد الف ایں
را چرا ہمزہ بدل نہ کنی جواب ما گفتہ کہ بعد الف مفاعل باشد ایں بعد مفاعیل است سوال عیائیل کہ جمع
عیل است ایں حرف علت واقع شد بعد الف مفاعیل اینجا چرا قانون جاری کردی جواب ایں یا اشباعی

است در اصل عَبَایِلُ بود کسرہ یا را اشباع نمودند عَبَایِیْلُ شد سوال مَصَائِبُ جمع مُصِیْبَۃٌ است و مَعَائِشُ
کہ جمع مَعِیْشَۃٌ است درینجا چرا قانون جاری کردی جواب ایں شاذ است **قانون** ہمزہ زائدہ کہ واقع
شود در اول کلمہ خالی بنا شد وصلی باشد یا قطعی حکم وصلی آنست کہ ساقط شود در درج کلام
وجوباً قِرْءَۃً نہ کِتَابَۃً بوقت متحرک شدن مابعد کَثِیْرًا قِرْءَۃً وکِتَابَۃً حکم قطعی اینست
کہ در درج کلام ساقط نشود ونیز در متحرک شدن مابعد خود ہم ساقط نشود و ہمزہ قطعی در خانہ خود بر
نو قسم است ہمزہ باب افعال چوں اَکْرَمَ و ہمزہ واحد متکلم چوں اَضْرِبُ و ہمزہ اسم تفضیل چوں
اَضْرَبُ و ہمزہ جمع چوں اَشْرَافٌ ہمزہ اعلام چوں اِسْمٰعِیْلُ اِسْحٰقُ و ہمزہ بنا چوں اُصْبُعٌ
انگشت را گویند ہمزہ فعل تعجب چوں مَا اَضْرَبَہٗ و ہمزہ استفہام چوں ءَاَنْذَرْتَہُمْ و ہمزہ ندا
چوں اَعَبْدَ اللّٰہِ ہمگی اند قطعی **مطلب** قانون چیست ہر ہمزہ زائدہ کہ واقع شود در اول کلمہ خالی بنا شد
وصلی باشد یا قطعی حکم وصلی آنست کہ ساقط شود در درج کلام وجوباً قِرْءَۃً نہ کِتَابَۃً مثال اِضْرِبْ اگر واو در اول
او آمدہ باشد وَاضْرِبْ خواندہ شود اگر فا آمدہ باشد تا فَاضْرِبْ خواندہ شود وقت متحرک شدن مابعد کَثِیْرًا قِرْءَۃً
وکِتَابَۃً مثال آں کُتِّبَ در اصل اِکْتَتَبَ بود حرکت اولی را نقل کردہ ماقبل را دادند ہمزہ را حذف کردند از برائے
استغنا قل ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند کُتِّبَ شد ایں ہمزہ وصلی است مابعد ایں متحرک شد اکثر ایں
را ساقط کنند بعضے ایں را ساقط نہ کنند اِکُتِّبَ میخوانند اگر ساقط کنند قِرْءَۃً وکِتَابَۃً گفتند آں کس کہ ہمزہ را حذف کند
آں ایں دلیل دہد کہ ہمزہ وصلی مابعد متحرک شد بجائے استغنا آں کس کہ ہمزہ را حذف نکند ایں دلیل دہد کہ حرکت عارضی کا
سکون ہست حکم ہمزہ قطعی اینست کہ ساقط نشود در درج کلام چوں اَکْرَمَ ماقبل او اگر واو آید وَاَکْرَمَ و فا فَاَکْرَمَ شود
اگر مابعد ہمزہ قطعی متحرک شود نیز حذف نشود چوں اَقَامَ در اصل اَقْوَمَ بود حرکت واو را نقل کردہ ماقبل را دادند واو را با الف بدل
کردند اَقَامَ شد ایں ہمزہ قطعی است مابعد او متحرک شد حذف نشود در ہمزہ اِسْمٌ اختلاف ہست نزد بصریاں و کوفیاں
بصری گویند اَصْلُہٗ سِمْوٌ بود واو را خلاف القیاس حذف کردند در اولش ہمزہ وصل در آوردند اِسْمٌ شد بروزن اِفْعٌ
کوفی گویند کہ اَصْلُہٗ وِسْمٌ بود واو را حذف کردہ عوضش ہمزہ در اولش در آوردند اِسْمٌ شد بروزن اِعْلٌ سوال بر بصریاں
شد کہ شما گفتہ بودید کہ ہمزہ اسم وصلی است حکم وصلی آنست کہ حذف شود قِرْءَۃً نہ کِتَابَۃً شما کِتَابَۃً چرا حذف کردید

بر کوفیاں سوال نشود که شما گفته بودید که همزه اسم قطعی است حکم قطعی اینست که در درج کلام ساقط نشود قِرَاءَةً و
کِتَابَةً چرا ساقط کردید جواب از جانب هر دو طرف که در اینجا کثرت استعمال است سوال که در خواندن کثرت استعمال
بوده و در کِتَابَةً دریں چرا حذف کردید جواب که در نوشتن هم کثرت استعمال است که در خط و کتابها نوشته باشد
سوال هر جا که حرف حذف شود علامت است که کسر جبر دال آن باشد چون در اِضْرِبُنَّ واو حذف شده است در اینجا
ضمه دال آن است و در اِضْرِبِنَّ کسره دال است در اینجا چه جبر دال آن است جواب طوالت با سوال در بِسْمِ اللهِ مَجْرٖیهَا وَ
مُرْسٰهَا در اینجا چرا حذف کردند جواب این هم کَثِیْرُ الْاِسْتِعْمَالِ است که مردمان بر جهاز سوار شوند این را خوانند
سوال که در اِنَّهٗ مِنْ سُلَیْمٰنَ وَاِنَّهٗ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ در اینجا چرا حذف کردند جواب این را حمل کنیم بر بِسْمِ اللهِ
دیگر تعریف حمل این است اَلْحَمْلُ تَشْرِیْكُ لَفْظٍ بِلَفْظٍ آخَرَ فِیْ حُکْمٍ مِنَ الْاَحْکَامِ بَعْدَ وِجْدَانِ الْمُنَاسَبَةِ
بَیْنَهُمَا در میان مناسبت چه است این هم کامل است آن هم کامل است و در اِقْرَاْ بِاسْمِ از این وجه حذف
نکردند که این کامل نیست سوال وصلی را وصلی چرا گویند جواب وصلی در لغت اِتِّصال را گویند این هم در درج کلام ساقط
شود و ماقبل مابعد را متصل کند یا این جواب است وصل در لغت رسیدن را گویند این هم سبب است از برائے
رسیدن متکلم اِضْرِبْ را از تَضْرِبُ بنا کنی تا حرف مضارعت را حذف کرده مابعدش ساکن ماند متکلم به مطلب خود
نرسد همزه وصلی در اولش در آوردند اِضْرِبْ شد سوال قطعی را قطعی چرا گوئی جواب قطعی در لغت قطع و انفصال را
گویند این هم در درج کلام ساقط نشود و در ماقبل مابعد انفصال کند قطعی در خانه خود بر دو قسم است گذشته در اینجا ذکر عبث است

قانون هر باب که ماضی آن چهار حرفی باشد در مضارع معلوم آن حروف اَتَیْنَ را حرکت ضمه
دهند **مطلب** قانون چیست هر باب که ماضی آن چهار حرفی باشد در مضارع معلوم آن حروف اَتَیْنَ را حرکت
ضمه دهند وجوباً مثال چون اَکْرَمَ یُکْرِمُ کَرَّمَ یُکَرِّمُ ضَارَبَ یُضَارِبُ دَحْرَجَ یُدَحْرِجُ این بابها که است
ماضی اینها چهار حرفی است در مضارع معلوم این ابواب حروف اَتَیْنَ را حرکت ضمه دادن واجب است یُکْرِمُ
یُکَرِّمُ یُضَارِبُ یُدَحْرِجُ خواندن واجب است سوال این را حرکت فتحه چرا ندهی جواب اگر فتحه دهیم مضارع
معلوم باب اِفْعَال تا التباس آید با مضارع معلوم ثلاثی مجرد یَضْرِبُ سوال که در این یک باب التباس آید دیگر بابها را
حرکت ضمه چه سبب جواب که آن حمل کنیم بر این و حمل را تعریف گذشته است در میان این مناسبت چه است که ماضی

آں ہم چہار حرفی است و ماضی ایں ہم چہار حرفی است سوال کہ حمل قلیل بر کثیر باشد دریںجا کثیر بر قلیل کردند جواب کہ ایں ہم جائز است سوال کہ ایں را حرکت چرا ندہید جواب اگر ایں را حرکت کسرہ دہیم لازم آید توالی کسرات بیع ال کہ در یک حرف اَقَیْنُ توالی کسرات آید دیگر حروف اَقَیْنُ را حرکت کسرہ بدہید جواب دیگر را حمل کنیم بر ایں و تعریف حمل را حاجت نیست مناسبت چہ است کہ یک ماضی را مضارع اند سوال کہ حمل قلیل بر کثیر باشد دریںجا کثیر بر قلیل کردہ است جواب ایں ہم جائز است **قانون** ہر باب کہ در اوّل ماضی آں تا زائدہ مطردہ باشد در مضارع معلوم آں باب ماقبل آخر را حرکت فتحہ می دہند اگر نہ تا کسرہ سوائے ابواب ثلاثی مجرد **مطلب** قانون چیست ہر بابیکہ در اول ماضی آں تا زائدہ مطردہ باشد در مضارع معلوم آں باب ماقبل آخر را حرکت فتحہ میدہند وجوباً مثال تَصَرَّفَ تَضَارَبَ تَدَحْرَجَ ایں باب در اوّل ماضی آں تا زائدہ مطردہ است در مضارع معلوم ایں باب ماقبل آخر را حرکت فتحہ میدہند وجوباً یَتَصَرَّفُ یَتَضَارَبُ یَتَدَحْرَجُ خواندن واجب است اگر نہ تا کسرہ دریںجا دو صورت است یک اینست کہ دراں تا ہرگز نباشد چوں اَکْرَمَ یُکْرِمُ گَرَّمَ یُکَرِّمُ در مضارع معلوم ماقبل آخر را کسرہ دادن واجب است مثال کہ دراں تا باشد ولیکن در اوّل نباشد چوں اِکْتَسَبَ یَکْتَسِبُ اِسْتَخْرَجَ یَسْتَخْرِجُ در مضارع معلوم ایں باب ماقبل آخر را کسرہ دادن واجب است یَکْتَسِبُ یَسْتَخْرِجُ خواندن واجب است سوائے ابواب ثلاثی مجرد دراںجا تا باشد یا نباشد خواندہ کنیم فتحہ را چوں عَلِمَ یَعْلَمُ صَنَعَ یَصْنَعُ تا زائدہ گفتہ احتراز آمد از اصلی چوں تَارَکَ یُتَارِکُ ایں تا در اوّل باب ماضی آمدہ است ولیکن دریںجا قانون جاری نہ کنیم ما گفتہ کہ زائدہ باشد ایں اصلی است مطردہ گفتہ احتراز شد از غیر مطردہ چوں تَقَطَّعَتْ از باب تَفَعُّلْ تا زیادت است تَشَابَهَتْ از باب تَفَاعُلْ بزیادتی تا در اوّل زیادتش را ابدال بشین کردند ایں تا در اوّل ماضی آمدہ است لیکن قانون دریںجا جاری نہ کنیم ما گفتہ کہ مطردہ باشد ایں غیر مطردہ است کسے سوال کند در مضارع معلوم ایں باب ماقبل آخر را فتحہ است جواب کہ ثانی تا مطردہ است **قانون** ہر تا مضارعت کہ داخل شود بر تا تَفَعُّلْ یا تَفَاعُلْ یا تَفَعْلُلْ در مضارع معلوم آں باب ساقط کردن یک را جائز است **مطلب** قانون چیست ہر تا مضارعت کہ داخل شود بر تا تَفَعُّلْ و تَفَاعُلْ و تَفَعْلُلْ در مضارع معلوم آں باب ساقط کردن یک را جائز است مثال آں تَتَصَرَّفُ تَتَضَارَبُ تَتَدَحْرَجُ ایں تا مضارعت داخل شدہ است بر مضارع ایں یک تا را ساقط کردن جائز است

نَصَرَفُ نَضَارَبُ تَنَحَرَجُ خواندن جائز است در ساقط کردن اختلاف است بعضے صرفیاں ثانی را حذف کنند
کہ اولیٰ علامت است وَالْعَلَامَةُ لَا تُحْذَفُ و بعضے صرفیاں اولیٰ را حذف کنند کہ ثانی علامت باب است ال
مقصود تر است کسے سوال کند کہ ایں را ہم را حذف کنند جواب مجتمع شدن دو حرف از یک جنس در یک کلمہ ممتنع است خاص
الخاص در اول کلمہ بسیار ثقیل است خاص الخاص و تا در اول کلمہ بسیار ثقیل ازیں وجہ ایں را حذف کنیم سوال ایں
وجہ در مضارع مجہول یافتہ شد در آنجا چرا حذف نکنید جواب اگر حذف کنیم در مضارع مجہول باب تَفَعُّل تا ثانی را
تا التباس آید بہ مضارع مجہول باب تَفْعِيل اگر حذف کنیم در مضارع مجہول باب تَفَاعُل تا ثانی را تا التباس آید بہ
مضارع مجہول باب مُفَاعَلَة اگر حذف کنیم تا ثانی را در مضارع مجہول باب تَفَعْلُل تا التباس آید بہ مضارع مجہول باب
فَعْلَلَة اگر اولیٰ را حذف کنیم تا التباس آید بہ مضارع معلوم محذوف التا اس باب **قانون** ہر واو و یا غیر
بدل از ہمزہ کہ واقع شود در مقابلہ فا کلمہ باب اِفْتِعَال یا تَفَاعُل یا تَفَعُّل آں واو و یا را تا کنند
بعدہ تا را در تا ادغام کنند وجوبًا اکثر لغت اہل حجاز در باب اِفْتِعَال و بعض در باب تَفَعُّل یا تَفَاعُل
ولیکن اِتَّخَذَ يَتَّخِذُ شاذ است **مطلب** قانون چیست ہر واو و یا غیر بدل از ہمزہ کہ واقع شود
در مقابلہ فا کلمہ باب اِفْتِعَال یا تَفَعُّل یا تَفَاعُل آں واو و یا را تا کردن و ادغام کردن ہم موجب است و اکثر لغت
اہل حجاز در باب اِفْتِعَال آں واو و یا را تا کنند و بعض موافق حرکت ماقبل می خوانند اکثر لغت اہل حجاز در باب تَفَعُّل و تَفَاعُل
بر حال می خوانند بعض آں واو و یا را تا کنند بعدہ تا در تا ادغام کنند مثال واو کہ واقع شود در مقابلہ فا کلمہ باب اِفْتِعَال
و مجرد او بر مزید بردن چہ طریقہ است قبل فا الف بیاید بعدہ تا آورید وَعَدَ را بر باب اِفْتِعَال بری اِوْتَعَدَ شد
ایں واو واقع شدہ است در مقابلہ فا کلمہ باب اِفْتِعَال بدل از ہمزہ نیست ایں را تا کردہ تا را در تا ادغام کردند اِتَّعَدَ
شد و بعض بہ موافق حرکت ماقبل می خوانند اِيْتَعَدَ يَاتَعِدُ اِيتِعَادًا فَهُوَ مُوتَعِدٌ الخ می خوانند مثال یا کہ واقع شود
در مقابلہ فا کلمہ بدل از ہمزہ نباشد چوں اِيْتَسَرَ ایں یا واقع شدہ است در مقابلہ فا کلمہ باب اِفْتِعَال بدل از
ہمزہ نیست آں را تا کردہ تا را در تا ادغام کردند اِتَّسَرَ يَتَّسِرُ اِتِّسَارًا فَهُوَ مُتَّسِرٌ الخ می خوانند مثال واو کہ واقع شود
در مقابلہ فا کلمہ باب تَفَاعُل و بدل از ہمزہ نیست و مجرد بر مزید بردن طریقہ چہ است اول بر فا کلمہ تا بیاید بعدہ الف
آورید مثال واو تَوَاعَدَ يَتَوَاعَدُ تَوَاعُدًا فَهُوَ مُتَوَاعِدٌ و تُوُوْعِدَ يُتَوَاعَدُ الخ اکثر می خوانند و بعض آں واو

را تا کنند بعد و تا را در تا ادغام کنند ابتدا بساکن لازم آید لوش همزه وصلی آورند اِتَّاعَدَ یَتَّاعَدُ اِتَّاعُدًا الخ
میخوانند مثال یا اگر واقعه شود در مقابله فا کلمه باب تَفَاعُل و بدل از همزه نباشد چون یَتَیَاسَرُ الخ و علیٰ هٰذا القیاس من
وَعَدَ وَیَسَرَ را بر باب تَفَعُّل می برند و لیکن اِتَّخَذَ یَتَّخِذُ شاذ است چرا شاذ است اصله اِئْتَخَذَ بود همزه را به
موافق حرکت ما قبل بدل کنی اِیْتَخَذَ شد این یا واقعه شد در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَال بدل از همزه است قیاس
این بود که این را تا نه کنند که این بدل از همزه است و لیکن این را تا کردن و تا را در تا ادغام کردن هر دو شاذ است ما گفته
واو و یا بدل از همزه نباشند احتراز شد که باشند چون اِئْتَمَرَ اُؤْتُمِرَ همزه را به موافق حرکت ما قبل بدل کنی اِیْتَمَرَ و
اُوْتُمِرَ شد درینجا قانون جاری نه کنیم چرا که اگر چه بدل از همزه نباشد این است **قانون** سین شین اگر یکے
از ایشان در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَال واقعه شود تاء اِفْتِعَال را جنس فا کلمه کنند جوازًا و جنس را
در جنس ادغام کنند وجوبًا **مطلب** قانون چیست اگر سین یا شین واقعه شود در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَال
تاء اِفْتِعَال را جنس فا کلمه کردن جائز است بعد از آن جنس را در جنس ادغام کردن واجب است مثال سین که واقعه شود
در مقابله فا کلمه در باب اِفْتِعَال چون سَمِعَ را بر باب اِفْتِعَال برند در اول او همزه در آرند و بعد از سین تا زائده کنند
اِسْتَمَعَ شد صرف صغیر اِسْتَمَعَ یَسْتَمِعُ اِسْتِمَاعًا الخ میخوانند چون سین واقعه شد در مقابله فا کلمه در باب اِفْتِعَال
تاء اِفْتِعَال را جنس فا کلمه کنند بعده جنس را در جنس ادغام کنند وجوبًا اِسَّمَعَ شد صرف صغیر اِسَّمَعَ یَسَّمِعُ اِسِّمَاعًا الخ
سوال هر جا که ادغام متقاربین باشد در آنجا اول را جنس ثانی کنند جواب سین از حروف صفیری است اگر تا کنند صفت
او گم شود یا این جواب که این صفت بسیار محبوب است یعنی صَفِیْرِیَّتْ از حروفیکه تلفظ آنها مانند آواز طائر شنیده شود
دیا این جواب که حروف صفیری ما مخرج کلان است و مخرج تا خورد است کلان چیز در خورد جا نیاید مثال شین چون
شَبِهَ را بر باب اِفْتِعَال برند اِشْتَبَهَ شد صرف صغیر اِشْتَبَهَ یَشْتَبِهُ اِشْتِبَاهًا الخ شین واقعه شد در مقابله
فا کلمه در باب اِفْتِعَال تاء اِفْتِعَال را شین کرده اِشْشَبَهَ شد دو شین باهم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در
ثانی ادغام کردند اِشَّبَهَ شد صرف صغیر اِشَّبَهَ یَشَّبِهُ اِشِّبَاهًا الخ سوال هر جا که ادغام متقاربین باشد اول را از
جنس ثانی کنند شما چرا ثانی را جنس اول کرده جواب که شین از حروف ضُوِیْ مُتَفَشِّی است و حروف ضُوِیْ
مُتَفَشِّی را اگر شد لب نشر ادر حروف دیگر ادغام نشوند **قانون** ضاد صاد طا ظا اگر یکے از ایشان واقعه

شود در مقابله فاء کلمه در باب اِفْتِعَال تاء اِفْتِعَال را طا کنند وجوباً و اگر طا واقعه شود ادغام کنند جوازاً
اگر ظا واقعه شود ادغام و اظهار هر دو جائز اند ادغام بایں طور که طا را ظا کردن جائز است و عکس هم هست
اگر صاد ضاد واقعه شوند ادغام و اظهار هر دو جائز اند ادغام بایں طور که طا را صاد ضاد کردن جائز
است نه عکس **مطلب** قانون چیست صاد ضاد طا ظا اگر یکے ازیشاں چهار حروف واقعه شوند در مقابله
فاء کلمه در باب اِفْتِعَال تاء اِفْتِعَال را طا کردن واجب است باز دیده شود اگر طا واقعه شود ادغام کردن واجب است
اگر ظا واقعه شود ادغام و اظهار هر دو جائز است ادغام بایں طور که طا را ظا کردن هم جائز است ظا را طا کردن هم جائز است اگر صاد ضاد واقعه شود ادغام و اظهار
هر دو جائز اند ادغام بایں طور طا را صاد ضاد کردن جائز است و صاد ضاد را طا کردن جائز نیست مثال طا چوں طَلَبَ را بر
باب اِفْتِعَال بردند اِطْتَلَبَ شد ایں طا واقعه شد در مقابله فاء کلمه در باب اِفْتِعَال تاء اِفْتِعَال را از جنس فاء کلمه کردند اِطْطَلَبَ
شد دو طا باهم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِطَّلَبَ شد صرف صغیر اِطَّلَبَ يَطَّلِبُ اِطِّلَابًا الخ
مثال ظا چوں ظَلَمَ را بر باب اِفْتِعَال بردند اِظْتَلَمَ شد ایں ظا واقعه شده مقابله فاء کلمه در باب اِفْتِعَال
تاء اِفْتِعَال را طا کردن واجب است اِظْطَلَمَ شد اِظْطَلَمَ يَظْطَلِمُ اِظْطِلَامًا الخ ایں طا را ظا کنی اِظْظَلَمَ
شده و حروف از یک جنس در یک کلمه باهم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِظَّلَمَ شد صرف صغیر
اِظَّلَمَ يَظَّلِمُ اِظِّلَامًا الخ ظا را طا کنی هم جائز است ظا را طا کردند اِطْطَلَمَ شده دو طا باهم آمدند اول ساکن ثانی
متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِطَّلَمَ يَطَّلِمُ اِطِّلَامًا الخ مثال صاد چوں صَبَرَ را بر باب اِفْتِعَال بردند اِصْتَبَرَ
شد ایں صاد واقعه شده در مقابله فاء کلمه در باب اِفْتِعَال تاء اِفْتِعَال را طا کردند اِصْطَبَرَ شد صرف صغیر بطریقه اظهار
اِصْطَبَرَ يَصْطَبِرُ اِصْطِبَارًا الخ صورت ادغام طا را صاد کردند اِصْصَبَرَ شده دو حرف از یک جنس در یک کلمه باهم
آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِصَّبَرَ يَصَّبِرُ اِصِّبَارًا الخ شد سوال هر جا که ادغام متقاربین
باشد در آنجا اول را جنس ثانی کنند درینجا ثانی را جنس اول کردی جواب هر جا که ادغام متقاربین باشد در آنجا اول
را جنس ثانی کنند مگر درینجا ثانی را جنس اول کنند تا وصف صفیری ایں گم نشود ایں وصف بسیار مرغوب است بایں
وجه دهند هر حرف که صفیری اند مخرج ایں کلاں است و کلاں در خورد قرار نکند مثال ضاد ضَرَبَ را بر باب اِفْتِعَال
بری اِضْتَرَبَ شد ایں ضاد واقعه شد در مقابله فاء کلمه در باب اِفْتِعَال تاء اِفْتِعَال را طا کرده اِضْطَرَبَ شد

صرف صغیر اِضْطَرَبَ یَضْطَرِبُ اِضْطِرَابًا الخ صورت ادغام طا را ضاد کردند اِضَّرَبَ شد اول را در ثانی ادغام کردند اِضَّرَبَ یَضَّرِبُ اِضِّرَابًا الخ سوال ہر آنجا کہ ادغام متقاربین باشد آنجا اول را در ثانی ادغام کنند شما دیگر را جنس اولی کنی جواب ضاد از حروف ضُوِیَ مِشْفَرٌ است و حروف ضُوِیَ مِشْفَرٌ در دیگر بلا ادغام نشوند

قانون دال ذال زا اگر یکے از ایشاں واقعہ شود در مقابلہ فا کلمہ در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را دال کنند وجوبًا اگر دال واقعہ شود ادغام کنند وجوبًا اگر ذال واقعہ شود ادغام و اظہار ہر دو جائز اند ادغام بایں طور کہ دال را ذال کردن و ذال را دال کردن جائز است اگر زا واقعہ شود ادغام و اظہار ہر دو جائز اند ادغام بایں طور کہ دال را زا کردن جائز است و زا را دال کردن جائز نیست **مطلب**

قانون چیست دال ذال زا اگر یکے از ایشاں سہ حروف فا کلمہ واقعہ شوند در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را دال کردن واجب است اگر دال واقعہ شود ادغام واجب است مگر ذال واقعہ شود ادغام اظہار ہر دو جائز اند ادغام بایں طور کہ دال را ذال کردن و ذال را دال کردن جائز است مگر زا واقعہ شود اظہار خواندن جائز است ادغام کردن ہم جائز است ادغام بایں طور دال را زا کردن جائز است زا را دال کردن جائز نیست مثال دال چوں دَرَكَ را بر باب اِفْتِعَال بردند اِدْتَرَكَ شد ایں دال واقعہ شد در مقابل فا کلمہ در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را دال کردند اِدْدَرَكَ شد اول را در ثانی ادغام کردند اِدَّرَكَ شد صرف صغیر اِدَّرَكَ یَدَّرِكُ اِدِّرَاكًا الخ شد مثال ذال ذَكَرَ را بر باب اِفْتِعَال بردند اِذْتَكَرَ شد چوں ذال واقعہ شد در مقابلہ فا کلمہ در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را دال کردند اِذْدَكَرَ شد اظہار بایں طور صرف صغیر اِذْدَكَرَ یَذْدَكِرُ اِذْدِكَارًا الخ شد اگر ادغام خوانند ہم جائز است ادغام بایں طور دال را ذال کنند ہم جائز است و ذال را دال کنند ہم جائز است دال را ذال کردند اِذْذَكَرَ شد پس دو ذال باہم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِذَّكَرَ شد اِذَّكَرَ یَذَّكِرُ اِذِّكَارًا الخ اگر ذال را دال کردہ دال را در دال ادغام کنند ہم جائز است دراں وقت کہ دال کردند اِدْدَكَرَ شد پس دو دال باہم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِدَّكَرَ شد صرف صغیر اِدَّكَرَ یَدَّكِرُ اِدِّكَارًا الخ مثال زا زَلَفَ را بر باب اِفْتِعَال بردند اِزْتَلَفَ شد ہمیں زا واقعہ شد در مقابلہ فا کلمہ در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را دال کردند اِزْدَلَفَ شد صرف صغیر صورتہا اِزْدَلَفَ یَزْدَلِفُ اِزْدِلَافًا الخ اگر ادغام کنند ہم جائز است ادغام بایں طور دال را زا کردن جائز است زا را

دال کردن جائز نیست و دال را زا کرده اِزْدَلَفَ شد بعدهٗ دو زا باہم آمدند اوّل ساکن ثانی متحرک اوّل را در ثانی
ادغام کردند اِزَّلَفَ شد صرف صغیر اِزَّلَفَ یَزَّلِفُ اِزِّلَافًا الخ سوال ہر جا کہ ادغام متقاربین باشد آنجا اوّل را
جنس ثانی کنند شما دیگر را جنس اوّل کنی جواب زا از حروف صفیری است اگر حرف صفیری را جنس دگر کنم تا وصف
صفیری ہیں گم شود ایں وصف بسیار مرغوب است باایں جواب دہم حروف صفیری را مخرج کلان ہست کلاں در خورد داخل
شود **قانون** تا کہ واقعہ شود در مقابلہ فا کلمہ در باب اِفْتِعَالْ ادغام کنند وجوبًا ادغام بایں طور کہ
تا را تا کردن و تا را ثا کردن جائز است لیکن صورت اوّل بہتر است یعنی تا را ثا کردن **مطلب**
قانون چیست تا کہ واقعہ شود در مقابلہ فا کلمہ در باب اِفْتِعَالْ ادغام کردن واجب است ادغام ایں طور کہ تا را تا کردہ
ادغام کنند جائز است یا کہ تا را ثا کردہ ادغام کنند ہم جائز است ایں در قانونچہ کھیوالی گفتہ است کہ ادغام کردن واجب
است سیبویہ گوید کہ اظہار ہم جائز است اگرچہ در قانونچہ گفتہ کہ تا را ثا کردن اولیٰ است و از کتب صرف جاربردی کہ شرح شافیہ
دغیرہ معلوم شود کہ تا را تا کردن افصح است و عکس فصیح مثال تا چوں ثَقُلَ را بباب اِفْتِعَالْ بری اِثْتَقَلَ شد اظہار نزد سیبویہ
صرف صغیر اِثْتَقَلَ یَثْتَقِلُ اِثْتِقَالًا الخ ادغام کردن واجب است ثا را تا کردہ ادغام کردن جائز است تا را ثا کردہ
ادغام کردن ہم جائز است بعدہ تا را تا کردند اِتَّقَلَ شد صرف صغیر اِتَّقَلَ یَتَّقِلُ اِتِّقَالًا الخ اگر تا را ثا کنند ہم جائز است
تا را ثا کردند اِثْثَقَلَ شد بعدہ دو ثا باہم آمدند اوّل ساکن ثانی متحرک اوّل را در ثانی ادغام کردند اِثَّقَلَ شد صرف صغیر
اِثَّقَلَ یَثَّقِلُ اِثِّقَالًا الخ اما تا کردن تا ادغام کردن از ہمہ بہتر است **قانون** تا دال ذال زا سین شین صاد
ضاد طا ظا اگر یکے از ایشاں واقعہ شود در مقابلہ عین کلمہ در باب اِفْتِعَالْ تا اِفْتِعَالْ را از جنس عین کلمہ
کنند جوازًا بعدہٗ جنس را در جنس ادغام کنند وجوبًا اگر تا واقعہ شود ادغام کنند جوازًا اگر یکے از ایشاں
واقعہ شود در مقابلہ فا کلمہ در باب تَفَعُّلْ یا تَفَاعُلْ تا ایں ہر دو باب را از جنس فا کلمہ کنند جوازًا ایں
جنس را در جنس ادغام کنند وجوبًا اگر تا واقعہ شود ادغام کنند جوازًا **مطلب** قانون چیست تا
دال ذال زا سین شین صاد ضاد طا ظا اگر یکے از ایشاں واقعہ شود در مقابلہ عین کلمہ در باب اِفْتِعَالْ تا اِفْتِعَالْ را
از جنس عین کلمہ کردن جائز است بعد از آں جنس را در جنس ادغام کردن واجب است اگر تا واقعہ شود مقابلہ فا کلمہ در
باب اِفْتِعَالْ ادغام کردن جائز است اگر یکے از ایشاں واقعہ شود در مقابلہ فا کلمہ در باب تَفَعُّلْ یا تَفَاعُلْ تا ایں

ہر دو باب را از جنس فا کلمہ کردن جائز است بعد از آں جنس را در جنس ادغام کردن واجب است و اگر تا در مقابلہ
فا کلمہ ایں ہر دو باب واقع شود ادغام کردن جائز است اگر کسے سوال کند کہ تا را چرا تنہا آوردید جواب دہند یک
ایں وجہ است در آنجا دیگراں را جنس عین کلمہ کردن حاجت رسد دراں اگر جنس شوند تا ادغام واجب شود
دریں جا ادغام جائز است مثال حرف تا کہ چوں کَثَرَ را بر باب اِفْتِعَال برند اِکْتَثَرَ شد اظہار خوانند صرف صغیر
اِکْتَثَرَ یَکْتَثِرُ اِکْتِثَارًا الخ تا واقع شد در مقابلہ عین کلمہ در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را از جنس عین کلمہ کردن
جائز است چوں جنس عین کلمہ کردند اِکْثَثَرَ شد دریں صورت ادغام واجب است اما ادغام بدو طریقہ
جائز است اگر حرکت تا اولی را نقل کردہ کاف را دہند ہم جائز است اگر حرکت تا را حذف کنند ہم جائز است ادغام
کنند ہم جائز است اگر حرکت تا اولی را نقل کنند ما قبل را دادند اول را در ثانی ادغام کنند اِکَثَّرَ شد ما بعد ہمزہ
وصلی متحرک شد ہمزہ را ساقط کردند از برائے اِسْتِغْنَا کَثَّرَ شد صرف صغیر کَثَّرَ یَکَثِّرُ کِثَّارًا الخ اگر حرکت تا اول را
حذف کنند ہم جائز است حرکت تا اول را ساقط کردند اول را در ثانی ادغام کردند بعدہ التقائے ساکنین شد میان
کاف و تا کاف را حرکت کسرہ دادند اِکِثَّرَ شد ما بعد ہمزہ وصلی متحرک شد ہمزہ را حذف کردند از برائے اِسْتِغْنَا کِثَّرَ
شد صرف صغیر کِثَّرَ یَکِثِّرُ کِثَّارًا الخ بعض ہمزہ وصلی را ساقط نکنند اِکِثَّرَ یَکِثِّرُ اِکِثَّارًا الخ آنہا کہ ہمزہ وصلی را ساقط
کنند بایں دلیل کہ ما بعد ہمزہ وصلی متحرک شد ہمزہ از جہت اِسْتِغْنَا ساقط شد و آنہا کہ ہمزہ را ساقط نہ کنند گویند
کہ حرکت عارضی در حکم سکون است و در ماضی معلوم پنج وجہ جائز است اِکْتَثَرَ کَثَّرَ اِکَثَّرَ کِثَّرَ اِکِثَّرَ و در ماضی مجہول
پنج وجہ جائز است اُکْتُثِرَ کُثِّرَ اُکُثِّرَ کِثِّرَ اُکِثِّرَ و در مضارع معلوم سہ وجہ جائز است یَکْتَثِرُ یَکَثِّرُ یَکِثِّرُ
و در مصدر پنج وجہ جائز است اِکْتِثَارًا کِثَّارًا اِکِثَّارًا اِکَثَّارًا کَثَّارًا و در اسم فاعل چہار وجہ است مُکْتَثِرٌ
مُکَثِّرٌ مُکِثِّرٌ مِکِثِّرٌ از برائے تابعداری میم و در اسم مفعول چہار وجہ است مُکْتَثَرٌ مُکَثَّرٌ مُکِثَّرٌ مِکِثَّرٌ از برائے
متابعت میم و در امر حاضر پنج وجہ است اِکْتَثِرْ کَثِّرْ اِکَثِّرْ اِکِثِّرْ کِثِّرْ مثال دال قَدَرَ مثال ذال عَذَرَ
مثال زا عَزَلَ مثال سین کَسَبَ مثال شین بَشَرَ مثال صاد بَصَرَ مثال ضاد غَضَبَ مثال
طا خَطَبَ مثال ظا نَظَرَ مثال تا قَتَلَ مثال کہ ثا واقع شود در مقابلہ فا کلمہ در باب تَفَعُّل ثَقُلَ بر باب
تَفَعُّل بری تَثَقَّلَ شد تَثَقَّلَ یَتَثَقَّلُ تَثَقُّلًا الخ ثا واقع شد در مقابلہ فا کلمہ در باب تَفَعُّل آں تا را ثا کردہ

ثَارَ اور ثَّا ادغام کردند ابتدا بساکن لازم آید ہمزہ وصلی در اولش درآوردند اِثَّقَلَ شد اِثَّقَلَ یَثَّقَلُ اِثَّقَالًا الخ
مثال دال آں دَرَكَ مثال ذال ذُكِرَ مثال زا آزَلَفَ مثال سین سَمِعَ مثال شین شَبِهَ مثال صاد
صَبَرَ مثال ضاد ضَرَبَ مثال طا طَلَبَ مثال ظا ظَلَمَ مثال نا نَزَكَ مثال ثاکہ واقع شود در مقابلہ فاکلمہ
درباب تَفَاعُلْ تَثَقَّلَ را بر باب تَفَاعُلْ بُری تَثَاقَلَ شد تَثَاقَلَ یَتَثَاقَلُ تَثَاقُلًا الخ ایں ثا واقعہ شد
در مقابلہ فاکلمہ باب تَفَاعُلْ ازں تا را ثا کردہ ثا را در ثا ادغام کردند ابتدا بساکن لازم آید در اولش ہمزہ وصلی آوردند
اِثَّاقَلَ یَثَّاقَلُ اِثَّاقُلًا الخ مثال باقی گذشتہ اند **قانون** تا ثا دال ذال زا را سین شین صاد
ضاد طا ظا نون اگر یکے از ایشاں واقعہ شود بعد لام اَلْ آں لام اَلْ را جنس مابعد کنند بعدہ
جنس را در جنس ادغام کنند وجوبًا اگر یکے از ایشاں واقعہ شود بعد لام غیر اَلْ آں لام را
جنس مابعد کنند جوازًا بعدہ جنس را در جنس ادغام کنند وجوبًا سوائی را چراکہ دریں جا واجب است
مطلب قانون چیست اگر یکے از ایشاں واقعہ شود بعد لام اَلْ آں لام اَلْ را جنس مابعد کنند بعدہ
جنس را در جنس ادغام کنند وجوبًا مثال آں اَلتَّاءُ اَلثَّاءُ اَلدَّالُ اَلذَّالُ اَلرَّاءُ اَلسِّيْنُ اَلشِّيْنُ اَلصَّادُ اَلضَّادُ
اَلطَّاءُ اَلظَّاءُ اَلنُّوْنُ در اصل اَلْتَاءُ اَلْثَاءُ اَلْدَالُ اَلْصَادُ اَلْنُوْنُ وغیرہ بودند ایں حروف واقعہ شدہ اند بعد
لام اَلْ آں لام اَلْ را جنس مابعد کردن واجب است بعدہ جنس را در جنس ادغام کردن واجب
است اَلتَّاءُ اَلثَّاءُ اَلنُّوْنُ وغیرہ خواندن واجب است اگر ایں حروف واقعہ شوند بعد غیر لام اَلْ آں
لام از را جنس مابعد کردن جائز است بعدہ جنس را در جنس ادغام کردن واجب است مثال هَتَّلَهُ
هَنَّاءُ هَنُّوْنُ وغیرہ اند در اصل هَلْتَاءُ هَلْتَلَهُ هَلْنُوْنَ الخ بودند ایں حروف واقعہ شدہ اند بعد غیر
لام اَلْ آں لام از را جنس مابعد کردن جائز است بعدہ جنس را در جنس ادغام کردن واجب
است هَنَّاءُ هَنَّاءُ هَنُّوْنُ وغیرہ خواندن جائز است لیکن هَنُّوْنُ خواندن اَقْبَحْ است سوائی
را چراکہ دریں جا واجب است اگر را واقعہ شود بعد غیر لام اَلْ آں لام از را جنس مابعد کردند و جنس را
در جنس ادغام کردن واجب است مثال را قُلْ رَّبِّ اغْفِرْ بَلْ رَّفَعَهُ اللّٰهُ تَعَالٰی در
اصل قُلْ رَبِّ اغْفِرْ وبَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ تَعَالٰی بودند را واقعہ شد بعد غیر لام اَلْ آں لام را

جنس مابعد کردن جنس رادر جنس ادغام کردن ہردو واجب اند قُلْ رَّبِّ اغْفِرْ وَبَلْ رَّفَعَهُ
اللّٰہُ تعالیٰ خواندن واجب است لیکن اختلاف است در بَلْ رَّانَ نزد قاریان وصرفیان صرفی
ادغام کنند وچو با بَلْ رَّانَ میخوانند قاری گویند که درینجا سکتہ است سکتہ چہ است درمیان ادغام
واظہار خوانده شود ایں از حفص مروی است بَلْ رَّانَ میخوانند ایں حروف را حروف شمسی
گویند سوال ایں راشمسی چرا گویند جواب بآنوقت که شمس بیروں آید ستارگاں را پوشیده کنند ایں
ہم بعد لامَ الْ آیند لام الْ را پوشیده کنند دیگر حروف را حروف قمری گویند سوال ایں را قمری چرا
گویند جواب بآنوقت که قمر بیروں آید ستارگان را پوشیده نہ کنند ایں ہم بعد لام الْ آیند ولامَ الْ را
پوشیده نہ کنند

شروع ابواب ثلاثی مجرد صحیح

باب دوئم

از اں شش باب صرف صغیر ثلاثی مجرد صحیح از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چوں اَلنَّصْرُ
وَالنُّصْرَۃُ یاری کردن نَصَرَ یَنْصُرُ نَصْرًا فَهُوَ نَاصِرٌ وَنُصِرَ یُنْصَرُ نَصْرًا فَذَاكَ مَنْصُوْرٌ لَمْ یَنْصُرْ
لَمْ یُنْصَرْ لَا یَنْصُرُ لَا یُنْصَرُ لَنْ یَنْصُرَ لَنْ یُنْصَرَ الامر منه اُنْصُرْ وَالنَّهْیُ عنه لَا تَنْصُرْ لَا تُنْصَرْ لَا یَنْصُرْ
لَا یُنْصَرْ وَالظَّرْفُ مِنْهُ مَنْصَرٌ مَنْصَرَانِ مَنَاصِرُ مُنَیْصِرٌ وَالآلَۃُ مِنْهُ مِنْصَرٌ مِنْصَرَانِ مَنَاصِرُ
مُنَیْصِرٌ وَمِنْصَرَۃٌ مِنْصَرَتَانِ مَنَاصِرُ مُنَیْصِرَۃٌ مِنْصَارٌ مِنْصَارَانِ مَنَاصِیْرُ مُنَیْصِیْرٌ
وَافْعَلُ التَّفْضِیْلُ الْمُذَکَّرُ مِنْهُ اَنْصَرُ اَنْصَرَانِ اَنْصَرُوْنَ اَنَاصِرُ اُنَیْصِرٌ وَالْمُؤَنَّثُ مِنْهُ
نُصْرٰی نُصْرَیَانِ نُصْرَیَاتٌ نُصَرٌ نُصَیْرٰی وفعل التعجب منه مَا اَنْصَرَهٗ وَاَنْصِرْ بِهٖ وَنَصُرَ

باب سیوم از اں شش باب صرف صغیر ثلاثی مجرد صحیح از باب فَعِلَ یَفْعَلُ
چوں اَلْعِلْمُ وَالْعَلَامَۃُ دانستن عَلِمَ یَعْلَمُ عِلْمًا فَهُوَ عَالِمٌ وَعُلِمَ یُعْلَمُ عِلْمًا فَذَاكَ مَعْلُوْمٌ
لَمْ یَعْلَمْ لَمْ یُعْلَمْ لَا یَعْلَمُ لَا یُعْلَمُ الخ

باب چهارم از اں شش باب فَعَلَ یَفْعَلُ چوں اَلْمَنْعُ باز داشتن مَنَعَ یَمْنَعُ مَنْعًا
فَهُوَ مَانِعٌ وَمُنِعَ یُمْنَعُ مَنْعًا فَذَاكَ مَمْنُوْعٌ لَمْ یَمْنَعْ لَمْ یُمْنَعْ لَا یَمْنَعُ لَا یُمْنَعُ الخ

باب پنجم از اں شش باب فَعِلَ یَفْعِلُ چوں اَلْحَسْبُ وَالْحِسَابُ وَالْحُسْبَانُ شمردن و پنداشتن
حَسِبَ یَحْسِبُ حَسْبًا فَهُوَ حَاسِبٌ وَحُسِبَ یُحْسَبُ حَسْبًا فَذَاكَ مَحْسُوْبٌ الخ

باب ششم از ابواب شش باب فَعُلَ یَفْعُلُ چوں اَلشَّرَفُ وَالشَّرَافَۃُ بزرگ شدن شَرُفَ یَشْرُفُ شَرَفًا فَهُوَ شَرِیْفٌ وَشُرِفَ یُشْرَفُ شَرَفًا فَذَاكَ مَشْرُوْفٌ الخ

صرف کبیر صفت مشبہ شَرِیْفٌ شَرِیْفَانِ شَرِیْفُوْنَ شِرَافٌ شُرُوْفٌ شُرَفَاءُ شُرْفَانٌ شِرْفَانٌ اَشْرَافٌ اَشْرِفَاءُ اَشْرِفَۃٌ شَرِیْفَۃٌ شَرِیْفَتَانِ شَرِیْفَاتٌ شَرَائِفُ شُرَّفٌ شُرَّیْفٌ وَشُرَیْفَۃٌ

شروع ابواب ثلاثی مزید فیہ

باب اوّل

صرف صغیر ثلاثی مزید فیہ صحیح از باب اِفْعَال چوں اَلْاِکْرَامُ بزرگی دادن اَکْرَمَ یُکْرِمُ اِکْرَامًا فَهُوَ مُکْرِمٌ وَاُکْرِمَ یُکْرَمُ اِکْرَامًا فَذَاكَ مُکْرَمٌ لَمْ یُکْرِمْ لَمْ یُکْرَمْ لَا یُکْرِمُ لَا یُکْرَمُ لَنْ یُکْرِمَ لَنْ یُکْرَمَ الامر منہ اَکْرِمْ لِتُکْرَمْ لِیُکْرِمْ لِیُکْرَمْ والنهی عنہ لَا تُکْرِمْ لَا تُکْرَمْ لَا یُکْرِمْ لَا یُکْرَمْ الظرف منہ مُکْرَمٌ مُکْرَمَانِ مُکْرَمَاتٌ الخ

باب دوّم از تَفْعِیْل چوں اَلتَّکْرِیْمُ بزرگی دادن کَرَّمَ یُکَرِّمُ تَکْرِیْمًا فَهُوَ مُکَرِّمٌ وَکُرِّمَ یُکَرَّمُ تَکْرِیْمًا فَذَاكَ مُکَرَّمٌ لَمْ یُکَرِّمْ لَمْ یُکَرَّمْ الخ

باب سیوم از مُفَاعَلَۃ چوں اَلْمُضَارَبَۃُ بایکدیگر زدن ضَارَبَ یُضَارِبُ مُضَارَبَۃً فَهُوَ مُضَارِبٌ وَضُوْرِبَ یُضَارَبُ مُضَارَبَۃً فَذَاكَ مُضَارَبٌ لَمْ یُضَارِبْ لَمْ یُضَارَبْ لَا یُضَارِبُ لَا یُضَارَبُ لَنْ یُضَارِبَ لَنْ یُضَارَبَ الخ

باب چہارم از تفعّل چوں التصرّف دست اندازی کردن درکاری تصرّف
یتصرّف تصرّفاً فهو متصرّف وتُصرّف یُتصرّف تصرّفاً فذاک متصرّف الخ

باب پنجم از تفاعل چوں التضارب بایک دیگر زدن تضارب یتضارب تضارباً
فهو متضارب وتضورب یتضارب تضارباً فذاک متضارب لم یتضارب لم یتضارب
لا یتضارب لا یتضارب لن یتضارب لن یتضارب الخ

باب ششم از افتعال چوں الاکتساب بکوشش حاصل نمودن اکتسب
یکتسب اکتساباً فهو مکتسب واکتُسب یکتسب اکتساباً فذاک مکتسب
لم یکتسب لم یکتسب لا یکتسب لا یکتسب لن یکتسب لن یکتسب الخ

باب ہفتم از انفعال چوں الانصراف گردیدن انصرف ینصرف انصرافاً فهو
منصرف وانصُرف ینصرف انصرافاً فذاک منصرف لم ینصرف لم ینصرف لا ینصرف
لا ینصرف لن ینصرف لن ینصرف الامر منه انصرف لتنصرف لینصرف لینصرف الخ

باب ہشتم از افعلال چوں الاحمرار بسیار سرخ شدن احمرّ یحمرّ احمراراً
فهو محمرّ واحمُرّ یحمرّ احمراراً فذاک محمرّ لم یحمرّ لم یحمرّ لم یحمرّ لا یحمرّ
لا یحمرّ لن یحمرّ لن یحمرّ الامر منه احمرّ احمرِّ احمرِرْ لتحمرّ لتحمرِرْ لیحمرِرْ الخ

باب نہم از افعیلال چوں الاحمیرار بسیار سرخ شدن احمارّ یحمارّ احمیراراً
فهو محمارّ واحمورّ یحمارّ احمیراراً فذاک محمارّ لم یحمارّ لم یحمارّ لم یحمارِرْ
لا یحمارّ لا یحمارّ لن یحمارّ لن یحمارّ الامر منه احمارّ احمارِّ احمارِرْ الخ

باب دہم از افعوعال چوں الاحدیداب کوژپشت شدن احدودب یحدودب
احدیداباً فهو محدودب واحدُودِب یحدودب احدیداباً فذاک محدودب
لم یحدودب لم یحدودب لا یحدودب لا یحدودب لن یحدودب لن یحدودب
الامر منه احدودب لتحدودب لتحدودب لیحدودب الخ

باب یازدہم از استفعال چوں الاستخراج طلب خروج کردن استخرج یستخرج استخراجاً فھو مستخرج و استخرج یستخرج استخراجاً فذاک مستخرج لم یستخرج لم یستخرج لا یستخرج لا یستخرج لن یستخرج لن یستخرج الامر منہ استخرج لیستخرج لیستخرج الخ

باب دوازدہم از افعوّال چوں الاجلوّاز شتافتن اجلوّز یجلوّز اجلوّازاً فھو مجلوّز و اجلوّز یجلوّز اجلوّازاً فذاک مجلوّز لم یجلوّز لم یجلوّز لا یجلوّز لا یجلوّز لن یجلوّز لن یجلوّز الامر منہ اجلوّز الخ

بدانکہ رباعی مجرد را یک باب است از باب فعللۃ چوں الدحرجۃ والدحراج سنگ غلطانیدن دحرج یدحرج دحرجۃ فھو مدحرج و دحرج یدحرج دحرجۃ فذاک مدحرج لم یدحرج لم یدحرج لا یدحرج لا یدحرج لن یدحرج لن یدحرج الامر منہ دحرج لیدحرج لیدحرج یدحرج والنھی عنہ لا تدحرج لا تدحرج لا یدحرج لا یدحرج الخ

بدانکہ رباعی مزید فیہ را سہ باب است بحسب استقرا

باب اول از تفعلل چوں التدحرج سنگ غلطانیدن تدحرج یتدحرج تدحرجاً فھو متدحرج و تدحرج یتدحرج تدحرجاً فذاک متدحرج الخ

باب دوم از افعنلال چوں الاحرنجام انبوہ شدن شتران بر آب احرنجم یحرنجم احرنجاماً فھو محرنجم و احرنجم یحرنجم احرنجاماً فذاک محرنجم لم یحرنجم لم یحرنجم لا یحرنجم لا یحرنجم الخ

باب سیوم از افعلّال چوں الاقشعرار برخواستن موئے بر بدن اقشعر یقشعر اقشعراراً فھو مقشعر و اقشعر یقشعر اقشعراراً فذاک مقشعر لم یقشعر لم یقشعر لم یقشعرر الخ

شروع قوانین و تعلیلات ابواب مثال

تعلیل

عِدَةٌ در اصل وِعْدٌ بود کسره بر واو ثقیل بود نقل کرده بما بعد داده عوضش تا بفتحه
ماقبل در آخرش در آوردند عِدَةٌ شد یا که عِدَةٌ در اصل وِعْدٌ بود واو را بمعه حرکت انداخته
عوضش تا بفتحه ماقبل در آخرش در آوردند عین کلمه را حرکت کسره دادند لِاَنَّ السَّاکِنَ اِذَا
حُرِّکَ حُرِّکَ بِالْکَسْرِ عِدَةٌ شد۔ یا عِدَةٌ در اصل وِعْدَةٌ بود کسره بر واو ثقیل بود
نقل کرده بما بعد داده عوضش تا بفتحه ماقبل در آخرش قرار دادند عِدَةٌ شد یا در اصل وِعْدَةٌ
بود واو را بمعه حرکت انداخته عوضش تا بفتحه ماقبل در آخرش قرار دادند عین کلمه را حرکت
کسره دادند لِاَنَّ السَّاکِنَ اِذَا حُرِّکَ حُرِّکَ بِالْکَسْرِ عِدَةٌ شد۔ ہر آنکس که حرکت واو را نقل
کرده بما بعد دادند آں ایں دلیل دہند اگر حرکت واو بسوئے ما بعد ندہیم تا عین کلمه را حرکت ضروری است ایں
قریب است ایں را نقل کرده بما بعد داده چرا چیزیکه در خانه خود باشد از بیروں آوردن آں شئ ثقل باشد۔
ازیں وجه حرکت نقل کرده بما بعد داده ہر آنکس که واو را بمعه حرکت انداختند آں ایں دلیل دہند که حرکت ہمه
وقت بسوئے ماقبل نقل کرده شود ما بعد را کسے ندہد عین کلمه را حرکت کسره دادن بموافق قاعده است لِاَنَّ
السَّاکِنَ اِذَا حُرِّکَ حُرِّکَ بِالْکَسْرِ سوال شما واو را در اول حذف کنید و عوضش تا در آخرش
در آورید که ایں قاعده است ہر آنجا که شئے حذف شود در آنجا عوض آورده شود جواب اگر تا را در اول قرار دادند
تا التباس آید بمضارع معلوم تَعِدُ صورةً سوال ایں طرف گوئی که تا عوض واو است و ایں طرف گوئی که عِدَةٌ
در اصل وِعْدَةٌ است که مجتمع شدن عوض و معوض عنه ممتنع است جواب تا را عوض لغوا عتبار کنند بعد حذف کردن

قانون ہر واؤ کہ واقع شود در مقابلہ فا کلمہ در مصدر و مصدر بر وزن فِعلٌ باشد و در مضارع معلوم آں حذف شدہ باشد کسرہ آں واؤ را نقل کردہ بما بعد دہند و آں واؤ را حذف کنند و عوضش تا در آخرش در آورند بقاعدہ اِقَامَۃٌ قاعدہ اِقامۃ ایں است ہر حرف کہ در مصدر ساقط شود سوا التقا تنوین عوضش تا در آخرش در آورند وجوباً امّا لُغۃٌ وَمِئَۃٌ شاذ است

مطلب قانون چیست واؤ واقع شود مقابل فا کلمہ در مصدر و در مضارع معلوم آں حذف شدہ باشد کسرہ آں واؤ را نقل کردہ بما بعد دہند و عوضش تا در آخرش در آورند جوبا مثال عِدَۃٌ در اصل وِعْدٌ بود ایں واؤ واقع شد در مقابلہ فا کلمہ در مصدر و مضارع معلوم آں حذف شدہ است چوں یَعِدُ اَعِدُ نَعِدُ کسرہ آں واؤ را نقل کردہ بما بعد دہند و آں واؤ را حذف کنند و عوضش تا در آخرش در آورند وجوباً عِدَۃٌ خواندن واجب است ایں واؤ را حذف کنند و تا عوض در آخرش در آورند بقاعدہ اقامۃ قاعدہ اِقامۃٌ اینست ہر حرف کہ حذف شود در مصدر بلا التقا تنوین تا عوض در آخرش در آورند مثال آں اِقَامَۃٌ اِسْتِقَامَۃٌ در اصل اِقْوَامًا اِسْتِقْوَامًا بودند حرکت واؤ را نقل کردہ ما قبل را دادند آں واؤ را بالف بدل کردند پس التقا ساکنین شد میان ہر دو الف بعض صرفی اولیٰ را حذف کنند بعض ثانی را حذف کنند تا عوض در آخرش در آوردند التقا تنوین چہ است یک ساکن تنوین باشند و دیگر کسے باشند ما گفتہ کہ سوا التقا تنوین باشد احتراز شد کہ باشد مثال آں ھُدًی مَعْنًی در اصل ھُدَیٌ مَعْنَیٌ بودند یا متحرک ما قبلش مفتوح آں واؤ را بالف بدل کنند ھُدَانٌ مَعْنَانٌ شدند در ینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ کہ سوا التقا تنوین باشد دریں جا التقا تنوین است ایں تا را بوقت اضافت ساقط کردن جائز است مثال حذف اِقَامُ الصَّلٰوۃِ عَلَی الْاَمْرِ الَّذِیْ در اصل اِقَامَۃٌ عِدَۃٌ بودند چوں مضاف کردند تا ساقط شد اِقَامَ الصَّلٰوۃِ عَلَی الْاَمْرِ الَّذِیْ خواندن جائز است امّا لُغَۃٌ وَمِئَۃٌ شاذ است لُغَۃٌ در اصل لُغَوٌ یا لُغَیٌ و مِئَۃٌ در اصل مِئَیٌ بودند واؤ و یا متحرک ما قبلش مفتوح بود آں واؤ و یا را بالف بدل کردند لُغَانٌ مِئَانٌ شدند قیاس ایں بود کہ در ینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ سوا التقا تنوین باشد در ینجا التقا تنوین است تا در آخرش در آورند ایں شاذ است ما گفتہ در مقابلہ فا کلمہ در مصدر باشد احتراز شد کہ در مصدر نباشد چوں وِتْرٌ وِزْرٌ

ایں واؤ واقعہ شد در مقابلہ فا کلمہ در ینجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ در مصدر باشد ایں در اسم است ما گفتہ بروزن فِعْلٌ باشد احتراز شد از وَصْلٌ وِصَالٌ ایں واؤ واقعہ شد در مقابلہ فا کلمہ در مصدر و در مضارع معلوم آں حذف شدہ باشد ولیکن در ینجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ کہ بروزن فِعْلٌ باشد ایں بروزن فَعْلٌ فِعَالٌ است ما گفتہ در مضارع معلوم آں حذف شدہ باشد احتراز شد کہ نباشد مثال آں وَجِلٌ ایں واؤ واقعہ شد در مقابلہ فا کلمہ در مصدر بروزن فِعْلٌ است در ینجا قانون جاری نہ کنیم ما گفتہ در مضارع معلوم ایں حذف شدہ باشد در مضارع معلوم ایں حذف نیست اگر ایں وزن بیاید مثال آں جائز است ورنہ مثال فرضی

تعلیل ہست مِیْعَادٌ در اصل مِوْعَادٌ بود واؤ ساکن مظہر ما قبلش مکسور آں واؤ را بیا بدل کردند مِیْعَادٌ شد

قانون ہر واؤ ساکن مظہر کہ واقعہ شود در مقابلہ فا کلمہ در باب اِفْتِعَالٌ ما قبل آں مکسور باشد آں واؤ را بیا بدل کنند وجوباً بایں شرط کہ باعث تحریک موجود نباشد

مطلب قانون چیست واؤ ساکن ہم باشد مظہر ہم باشد در مقابلہ فا کلمہ در باب اِفْتِعَالٌ ہم نباشد باعث تحریک ہم موجود نباشد ما قبلش مکسور ہم باشد آں واؤ را بیا بدل کردن واجبست مثال مِیْعَادٌ در اصل مِوْعَادٌ بود ایں واؤ ساکن است مظہر است در مقابلہ فا کلمہ در باب اِفْتِعَالٌ نیست باعث تحریک ہم موجود نیست قبل ایں مکسور است ایں واؤ را بیا بدل کنی مِیْعَادٌ شد واؤ ساکن گفتہ احتراز شد از متحرک مثال آں عِوَضٌ مظہر گفتہ احتراز شد از مدغم چوں اِجْلِوَّاذًا ما گفتہ کہ در مقابلہ فا کلمہ در باب اِفْتِعَالٌ نباشد احتراز شد کہ باشد مثال اِوْتَعَدَ ما گفتہ کہ ما قبل آں مکسور باشد احتراز شد از مفتوح مضموم چوں قَوْلٌ قُوْلٌ ما گفتہ کہ باعث تحریک موجود نباشد احتراز شد کہ باشد چوں اِوْدَدٌ در اصل اِوْدِدٌ بود حرکت دال اولی را نقل کردہ بما قبل ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِوَدٌّ شد

تعلیل وَعَدْتَ در اصل وَعَدْتَ بود دال و تا قریب المخرج بہم آمدند دال را تا کردہ تا را در تا ادغام کردند وَعَتَّ شد

قانون ہر دال ساکن ما بعد آں تا متحرک باشد سوائے تا اِفْتِعَالٌ آں دال را تا کنند بعدہٗ تا را در تا ادغام کنند وجوباً و در عکس عکس است

مطلب قانون چیست ہر دال ساکن کہ ما بعد آں تا متحرک باشد سوا تا اِفْتِعَالٌ

ای دال را تا کنند بعدہٗ تا را در تا ادغام کنند مثال وَعَدْتُّ در اصل وَعَدْتُ بود دال و تا قریب المخرج بہم آمدند دال را تا کردہ تا را در تا ادغام کنند و جوبا وَعَدْتُّ شد ما گفتہ کہ دال ساکن باشد مابعد آں تا متحرک باشد سوا تا افتعال احتراز شد کہ نباشد مثال عِدَتُہٗ وَعَدَتْ در ینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ دال ساکن باشد مابعد آں متحرک باشد در عِدَتُہٗ ہر دو متحرک اند و در وَعَدَتْ تا ساکن است و دال متحرک است ما گفتہ کہ سوا تا افتعال باشد احتراز شد کہ باشد مثال اِدْتَرَكَ ایں دال ساکن است مابعد ایں تا متحرک است لیکن در ینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ تا افتعال نباشد اینجا است و در عکس عکس است چہ مطلب کہ تا ساکن باشد مابعد آں دال متحرک باشد مثال فَلَمَّا اَثْقَلَتْ دَعَوَا اللّٰہَ در اصل فَلَمَّا اَثْقَلَتْ دَعَوَا اللّٰہَ بود ایں تا ساکن است مابعد ایں دال متحرک است ایں تا ساکن را دال کنند بعدہٗ دال را در دال ادغام کنند فَلَمَّا اَثْقَلَتْ دَّعَوَا اللّٰہَ (چوں زن گراں بار شد ہر دو دعا کردند) ہمچنانند ما گفتہ کہ تا ساکن باشد مابعد آں دال متحرک باشد احتراز شد کہ نباشند مثال اَنْ سَكَتَ دَاعٍ قَالَتِ ادْعُوْ در ینجا قانون جاری نکنیم چرا گفتہ کہ تا ساکن باشد مابعد آں دال متحرک باشد در سَكَتَ دَاعٍ ہر دو متحرک اند و در قَالَتِ ادْعُوْ دال ساکن است تا متحرک است **قانون** ہر واو مضموم یا مکسور کہ واقع شود در اول کلمہ مابعد آں دیگر واو متحرک نباشد ہمزہ شود جواز **مطلب** قانون چیست واو مضموم یا مکسور باشد در اول کلمہ مابعد آں دیگر واو متحرک نباشد پس نظر کنند اگر مابعد آں واو متحرک باشد یا نباشد اگر باشد ساکن باشد مثال واو مضموم کہ واقع شود در اول کلمہ مابعد آں اگر نباشد چوں وُعِدَ وُجُوْھًا در ینجا اُعِدَ اُجُوْھًا خواندن جائز است مثال واو مکسور کہ واقع شود در اول کلمہ و مابعد آں واو نباشد مثال وِشَاحٌ (حمیل) وِسَادَۃٌ در ینجا اِشَاحٌ اِسَادَۃٌ خواندن جائز است مثال واو مضموم کہ واقع شود در اول کلمہ و مابعد آں واو متحرک نباشد بلکہ ساکن باشد چوں وُوْدِیَ در ینجا اُوْدِیَ خواندن جائز است ما گفتہ کہ واو مضموم یا مکسور باشد احتراز شد از مفتوح چوں وَعَدَ در ینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ واو مضموم یا مکسور باشد در ینجا مفتوح است ما گفتہ کہ در اول کلمہ باشد احتراز شد از وسط و آخر و حکم وسط پیش آمدہ باشد و مثال آخر کلمہ دَلْوٌ یَدْلُوٌ ایں واو مضموم مکسور است ولیکن در ینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در اول کلمہ باشد

در ینجا احتراز است ما گفته که ما بعد آں واو متحرک نباشد احتراز شد که باشد چوں وُبْعِدَ اُوْعِدَ در اصل
وُوْبْعِدَ وُوُيْعِدَ بودند ایں واو مضموم واقعه شد در اوّل کلمه ولیکن در ینجا قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته که
مابعد آں دیگر واو متحرک نباشد در ینجا مابعد آں واو متحرک است **قانون** هر واو مضموم مخفف
به ضمه لازمی در مقابله عین کلمه سوا مضارع همزه شود جوازاً و مضموم مخفف بضمه لازمی در
مقابله عین کلمه سوا مضارع همزه شود جوازاً **مطلب** قانون چیست هر واو مضموم مخفف با
ضمه لازمی باشد در مقابله عین کلمه باشد در مضارع نباشد آں واو را بهمزه بدل کردن جائز است مثال آں
اَدْوُرٌ در ینجا اَدْءُرٌ خواندن جائز است ما گفته که مضموم باشد احتراز شد از مفتوح مکسور چوں تُفَاوَتٌ تَفَاوِتٌ
در ینجا قانون جاری نه کنیم ما گفته مضموم باشد در ینجا مفتوح و مکسور است ما گفته که واو مخفف باشد احتراز شد از مشدد
چوں تَقَوُّلًا تَعَوُّذًا در ینجا قانون جاری نکنم ما گفته که واو مخفف باشد در ینجا مشدد است ضمه لازمی گفت احتراز
شد از عارضی چوں دَاوُوْنَ در اصل دَاوِيُوْنَ بود ضمه بر یا ثقیل بود نقل کرده ما قبل را دادند پس یا ساکن ما
قبلش مضموم آں یا را بواو بدل کردند دَاوُوْوْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان هر دو واو واو اولی را حذف کردند
دَاوُوْنَ شد در ینجا قانون جاری نه کنیم ما گفته ضمه لازمی باشد در ینجا عارضی است ما گفته که در مقابله عین کلمه باشد
احتراز شد از فا و لام و زائده حکم فا گذشته است مثال لام زائده وَدَلْوُ تَرْهُوْ لِكُ يَمُوجُ فِي مِشْيِهِ) در ینجا
قانون جاری نه کنیم ما گفته که در مقابله عین باشد در ینجا مقابله لام و زائده است ما گفته که در مضارع نباشد احتراز
شد که باشد مثال تَقُوْلُ در ینجا قانون جاری نه کنیم ما گفته در مضارع نباشد در ینجا است کسے سوال کند که
ایں قانون اجوف است در ینجا چرا ذکر کردی جواب فا کلمه و عین کلمه را حکم یک است ایں جواب هم است که هر دو
قانون را حکم یک است **تعلیل** يَعِدُ تَعِدُ اَعِدُ نَعِدُ در اصل يَوْعِدُ تَوْعِدُ اَوْعِدُ نَوْعِدُ
بودند واو واقعه شد بعد فتحه علامت مضارع قبل کسره آں واو را حذف کردند يَعِدُ
تَعِدُ اَعِدُ نَعِدُ شدند يَضَعُ تَضَعُ اَضَعُ نَضَعُ در اصل يَوْضِعُ تَوْضِعُ اَوْضِعُ نَوْضِعُ
بودند واو واقعه شد در باب مثال واوی بر قیاس مَنَعَ يَمْنَعُ آں واو را حذف کردند
يَضَعُ تَضَعُ اَضَعُ نَضَعُ شدند **قانون** هر باب مثال واوی از مَنَعَ يَمْنَعُ یا که ماضی آں

نیافته باشد یا مضارع معلوم آن بروزن یَفْعِلُ باشد در مضارع معلوم آن فاکلمه را
حذف کنند وجوباً و در مضارع فَعِلَ یَفْعَلُ دو باباں وَسِعَ یَسَعُ و وَطِئَ یَطَئُ هم است
مطلب قانون چیست هر باب مثال واوی که بر قیاس مَنَعَ یَمْنَعُ باشد در مضارع معلوم آن فاکلمه
را حذف کردن واجب است مثال آن وَضَعَ یَضَعُ در اصل یَوْضَعُ بود واو را حذف کرده یَضَعُ شد و هر
باب مثال واوی که ماضی آن نیافته باشد در مضارع معلوم آن واو را حذف کردن واجب است مثال آن
یَذَرُ یَدَعُ در اصل یَوْذِرُ یَوْدِعُ بودند واو را حذف کرده یَذَرُ یَدَعُ شدند هر باب مثال واوی که
مضارع معلوم آن بروزن یَفْعِلُ باشد در مضارع معلوم آن فاکلمه را حذف کردن واجب است مثال آن
یَعِدُ یَرِمُ در اصل یَوْعِدُ یَوْرِمُ بودند واو را حذف کردند یَعِدُ یَرِمُ شدند و در دو باباں وَسِعَ یَسَعُ وَطِئَ
یَطَئُ حذف شده اند سماعاً اگر کسے سوال کند واو را چرا حذف کنید جواب یا مساوی دو کسره تقدیری است
بعده واو مساوی دو ضمه تقدیری است بعده کسره حقیقی است اگر واو را حذف نکنند لازم آید خروج دو کسره
تقدیری بسوئے دو ضمه تقدیری و لازم آید خروج دو ضمه تقدیری بسوئے کسره حقیقی این ثقیل است ازیں وجه واو
را حذف کنند سوال نَعِدُ اَعِدُ تَعِدُ دریں جا اگرچه لازم آید خروج دو ضمه تقدیری بسوئے کسره حقیقی لازم نیاید
خروج دو کسره تقدیری بسوئے دو ضمه تقدیری دریں جا چرا حذف کردید جواب ایں را حمل کردیم بر یَعِدُ تعریف حمل
گذشته است درمیان اینها مناسبت چه است یک ماضی را مضارع اند سوال یَضَعُ یَدَعُ یَذَرُ اگرچه
دریں جا لازم آید خروج دو کسره تقدیری بسوئے دو ضمه تقدیری لازم نیاید خروج دو ضمه تقدیری بسوئے کسره حقیقی
دریں جا چرا حذف کردید جواب اصل آں نیز یَوْضِعُ یَوْدِعُ یَوْذِرُ بودند اگر واو را حذف نکنند تا لازم آید ثقل
مذکوره واو را حذف کرده یَضَعُ یَدَعُ یَذَرُ شدند عین کلمه را حرکت فتحه داده از برائے رعایت حرف
حلق سوال در یَذَرُ حرف حلق نیست دریں جا عین کلمه را چرا فتحه دادی جواب ایں را حمل کردند بر
یَدَعُ و حمل را تعریف گذشته است درمیان اینها مناسبت چه است ماضی ایں و آں نیافته شد و بعض
از برائے حذف واو ایں دلیل دهند موافق واو حرکت ضمه است و مخالف او فتحه و کسره است چوں او میاں
دو مخالف میاید لسان متنفر شده ساقط گردد ایں وجه در همه صیغها یکسانست دریں مقام صاحب قوا در

بگویند کہ اہل تصریف کہ از برائے حذف کردن واو دلیلہا میدہند ایں ثبوت نیست بلکہ برائے نگہداشتن
قانون خود کردہ ایں سخن در خاطر فقیر خلجان دگردش ہمے نمود وقتیکہ من بر کلام مولوی معز الدین صاحب کامی
مطلع شدم آں نوشتہ است کہ قانون صحیح ایں طور است ہر باب مثال واوی کہ مضارع آں بروزن
یَفْعِلُ باشند در مضارع معلوم آں فاکلمہ را حذف کنند مطلقاً مطلقاً را چہ معنے است خواہ در مقابلہ عین و لام
کلمہ او حرف حلق باشد یا نباشد مثال چوں یَعِدُ یَرِمُ در اصل یَوْعِدُ یَوْرِمُ بودند دریں جا مطلقاً فاکلمہ را
حذف کردن واجب است ہر باب مثال واوی کہ مضارع آں بروزن یَفْعِلُ باشد در مضارع معلوم ایں
فاکلمہ را دراں وقت حذف کردن واجب است کہ در مقابلہ عین و لام کلمہ او حرف حلق باشد مثال یَضَعُ یَدَعُ
دریں جا فاکلمہ را حذف کردن واجب است کسے سوال کند کہ دریں دو حرف حلق نیست جواب ایں اصل کردند یَدَعُ

قانون ہر باب مثال واوی از عَلِمَ یَعْلَمُ غیر محذوف الفا در مضارع معلوم آں
سوائے اصل سہ وجہ خواندن جائز است مثال در یَوْجَلُ یَاجَلُ یَیْجَلُ یِیْجَلُ خواندن جائز است

مطلب قانون چیست ہر باب مثال واوی کہ از عَلِمَ یَعْلَمُ غیر محذوف الفا باشد در مضارع
معلوم آں سہ وجہ خواندن جائز است در یَوْجَلُ یَاجَلُ یَیْجَلُ یِیْجَلُ خواندن جائز است ما گفتہ مثال واوی
باشد احتراز شد از مثال یائی چوں یَقِظَ یَیْقَظُ دریں جا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ مثال واوی باشند ایں
مثال یائی است ما گفتہ از عَلِمَ یَعْلَمُ باشد احتراز شد از غیر چوں وَسُمَ یَوْسُمُ ایں جا قانون جاری نکنم چرا
ما گفتہ از عَلِمَ یَعْلَمُ باشد ایں از شَرُفَ یَشْرُفُ است ما گفتہ غیر محذوف الفا باشد احتراز شد از
محذوف الفا مثال وَسِعَ یَسَعُ دریں جا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ کہ غیر محذوف الفا باشد ایں محذوف الفا است

تعلیل اُوَیْعِدٌ اُوَیْعِدَۃٌ در اصل وُوَیْعِدٌ وُوَیْعِدَۃٌ بودند دو واو متحرک در اول کلمہ
بہم آمدند اولی را بہمزہ بدل کردند اُوَیْعِدٌ اُوَیْعِدَۃٌ شدند یا کہ اُوَیْعِدٌ اُوَیْعِدَۃٌ در اصل
وُوَیْعِدٌ وُوَیْعِدَۃٌ بودند دو واو در یک کلمہ باہم آمدند ثانی از ایشاں مدہ مبدلہ از حرف
زائدہ نبود اولی را بہمزہ بدل کردند اُوَیْعِدٌ اُوَیْعِدَۃٌ شدند **قانون** ہر دو واو متحرک
اگر جمع شوند در اول کلمہ واو اولی را بہمزہ بدل کنند وجوباً **مطلب** قانون چیست

ہر دو واؤ متحرک اگر جمع شوند در اوّل کلمہ واؤ اولی را بہمزہ بدل کردن واجب است مثال اُوَيْعِدُ اُوَيْعِدُ در اصل وُوَيْعِدُ وُوَيْعِدُ بود ند ایں ہر دو واؤ متحرک جمع شدہ اند در اوّل کلمہ اولی را بہمزہ بدل کردند اُوَيْعِدُ اُوَيْعِدُ شدند سوال کہ اُولیٰ نزد بصریاں وُولیٰ است و نزد کوفیاں وُوْلیٰ است ہمزہ را بواؤ بدل کردند وُولیٰ شد ایں دو واؤ متحرک نیست اوّل را چرا بالف بدل کنید جواب ایں شاذ است یا حمل است بر جمع خود کہ اُوَلْ است ما گفتہ کہ ہر دو واؤ متحرک باشند احتراز شد از وُوْدِيَ در ینجا واجب نیست بلکہ جائز است ما گفتہ کہ جمع باشند احتراز شد از وَقَوَ در ینجا قانون جاری نکنم ما گفتہ جمع باشند ایں متفق ہند ما گفتہ در اوّل کلمہ باشند احتراز شد از وسط و آخیر چوں اِحْوَوَا قُوُوا در ین جا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ در اوّل باشند ایں در وسط و آخیر اند ما گفتہ در یک کلمہ باشند احتراز شد از دو کلمہ چوں وَوَعَدَ قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ در یک کلمہ باشند ایں در دو کلمہ اند سوال ایں واؤ را بہمزہ چرا بدل کنید جواب جمع شدن دو حرف از یک جنس در صدر ثقیل است خصوصاً دو حرف علت سیما دو واؤ کہ اثقل حروف علت است ازیں وجہ واؤ را بہمزہ بدل کنند سوال دیگر واؤ را بہمزہ چرا بدل نکردند جواب اگر ثانی را بہمزہ بدل کنند در اول واؤ عطف یا قسم آید ثقل باقی مے ماند

تعلیل یُوسِرُ در اصل یُیْسِرُ بود یا ساکن مظہر ما قبلش مضموم آں یا را بواؤ بدل کنند وجوباً۔ **قانون** ہر یا ساکن مظہر کہ غیر واقعہ شود در مقابلہ فا کلمہ در باب اِفْتِعَالْ و ما قبل او مضموم باشد آں یا را بواؤ بدل کنند وجوباً بشرطیکہ فُعْلیٰ صفتی و جمع اَفْعَلُ فَعْلَاءُ صفتی و در مقابلہ عین کلمہ اسم مفعول اجوف یائی نباشد اگر باشد آں یا را ثابت گذارند و ضمہ ما قبلش را بکسرہ بدل کنند وجوباً

مطلب قانون چیست یا ساکن باشد مظہر باشد مقابلہ فا کلمہ باب اِفْتِعَالْ نباشد فُعْلیٰ صفتی جمع اَفْعَلُ فَعْلَاءُ صفتی مقابلہ عین اسم مفعول اجوف نباشد ما قبل او مضموم باشد آں یا را بواؤ بدل کردن واجب است مثال یُوسِرُ در اصل یُیْسِرُ بود در ینجا شروط موجود است آں یا را بواؤ بدل کردند یُوسِرُ شد ما گفتہ کہ یا ساکن باشد احتراز شد از عَیَبٌ عُیُبٌ ما گفتہ مظہر باشد احتراز شد کہ مظہر نباشد چوں زُیِّنَ بُیِّنَ ما گفتہ در مقابلہ فا کلمہ باب اِفْتِعَالْ نباشد احتراز شد از اِیْتَسِرُ ما گفتہ ما قبل او مضموم بود

احتراز شد از بِیعًا بیعٌ ما گفتہ کہ فُعلیٰ صفتی نباشد احتراز شد کہ باشد چوں حِیکیٰ ضِیزیٰ در اصل حُیکیٰ
زن بناز خرامندہ و شانہ را حرکت دہندہ) ضُیزیٰ از قِسمَةٌ ضِیزیٰ اے تقسیم از انصاف دور شدہ
بودند ایں یا ساکن مظہر است در مقابلہ فا کلمہ باب اِفْتِعَال نیست فَعْلَاءُ صفتی ہم نیست در مقابلہ عین
کلمہ اسم مفعول اجوف یائی ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ فُعلیٰ صفتی نباشد ایں فُعلیٰ صفتی است
یا را بر حال خود گذارند ضمہ ما قبلش را بکسرہ بدل کنند حِیکیٰ ضِیزیٰ شدند سوال فُعلیٰ صفتی کدام است
صفتٌ بلا قید واقع نبود ما گفتہ کہ جمع فُعْل و فَعْلَاءُ صفتی آں فَعَل کہ مؤنث آں بروزن فَعْلَاءُ آید
نباشد احتراز شد کہ باشد مثال بِیْضٌ بِیضَانٌ در اصل بُیْضٌ بُیضانٌ جمع اَبْیَض بودند ایں جا شروط
موجود اند لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ جمع اَفْعَل فَعْلَاءُ نباشد ایں است و بعض گفتہ کہ جمع ہر دو نباشد
احتراز شد کہ باشد مثال بِیضٌ در اصل بُیضٌ بود ایں جا نیز الخ موجود اند قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ جمع فَعْل
فَعلاء ہر دو نباشد نیست ما گفتہ کہ در مقابلہ عین کلمہ اسم مفعول اجوف یائی نباشد احتراز شد کہ باشد مثال مَبِیعٌ در اصل مَبْیُوعٌ بود ضمہ یا نقل
کردہ بما قبل دادہ مَبُیْوعٌ شد اینجا شروط موجود اند لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ اسم مفعول اجوف یائی نباشد نیست اینجا
یا را بر حال خود گذارند و ضمہ ما قبلش را بکسرہ بدل کنند پس التقاء ساکنین شد میان یا و واو بعض صرفیاں یا را حذف کنند
لِاَنَّ الواوَ علامةٌ وَ العلامةُ لا تُحذَفُ مَبِوعٌ شد پس واو ساکن ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند مَبِیعٌ بر
وزن مَفِیلٌ شد و بعض صرفیاں ثانی را حذف کنند لِاَنَّها زائدةٌ والزائدةُ اَحَقُّ بِالحذفِ مَبِیعٌ بروزن
مَفِعلٌ شد سوال شما گفتہ کہ در فُعلیٰ صفتی یا را بواو بدل نہ کنند و طُوبیٰ (نام درخت در جنّت) مؤنث اَطْیَب است و طُوبیٰ
بر وزن فُعلیٰ کہ مؤنث اَفْعَل است در اینجا یا را چرا بواو بدل کنند جواب اینجا بغیر قید صفت واقع شود و دیگر جواب کہ در اینجا اسمیت
غالب است زیرا آنچہ در اینجا طوبیٰ نام درخت است سوال کہ در فُعلیٰ اسمی یا را بواو بدل کنند و در فُعلیٰ صفتی یا را بواو بدل نہ
کنند جواب ایں برائے فرق کردن میان فُعلیٰ اسمی و فُعلیٰ صفتی است سوال در عکس ہم فرق میشود جواب صفت مثل فعل ثقیل
است باعتبار معنی و واو از یا نیز ثقیل است اگر یا را بواو بدل کنند ثقل لفظی و معنوی لازم آید ایں جائز نیست سوال چرا نگویند
حِیکیٰ بروزن فِعْلیٰ بر اصل خود است چہ ایں وزن ہم در صفات موجود است مثل عِزْہیٰ (آنکہ در لہو خوشی نیارد) جواب ایں
وزن نادر است و فُعلیٰ بسیار است چوں حُبلیٰ و فُضلیٰ ۔

ابواب مثال واوی و یائی ثلاثی مجرد

باب اوّل ۔ مثال واوی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْوَعْدُ وَالْعِدَۃُ وَالْمِیْعَادُ وعدہ کردن وَعَدَ یَعِدُ وَعْدًا فَھُوَ وَاعِدٌ وَّوُعِدَ یُوْعَدُ وَعْدًا فَذَاکَ مَوْعُوْدٌ لَمْ یَعِدْ لَمْ یُوْعَدْ لَا یَعِدُ لَا یُوْعَدُ لَنْ یَعِدَ لَنْ یُّوْعَدَ اَلْاَمْرُ مِنْهُ عِدْ الخ

باب دوئم مثال واوی از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْوَجَلُ ترسیدن وَجِلَ یَوْجَلُ وَجَلًا فَھُوَ وَاجِلٌ وَّوُجِلَ یُوْجَلُ وَجَلًا فَذَاکَ مَوْجُوْلٌ لَمْ یَوْجَلْ لَمْ یُوْجَلْ لَا یَوْجَلُ لَا یُوْجَلُ لَنْ یَّوْجَلَ لَنْ یُّوْجَلَ اَلْاَمْرُ مِنْهُ اِیْجَلْ وَالنَّھْیُ عَنْهُ لَا تَوْجَلْ وَالظَّرْفُ مِنْهُ مَوْجَلٌ الخ

باب سیوم ۔ مثال واوی از باب فَعَلَ یَفْعَلُ چوں اَلْوَضْعُ نہادن وَضَعَ یَضَعُ وَضْعًا فَھُوَ وَاضِعٌ وَّوُضِعَ یُوْضَعُ وَضْعًا فَذَاکَ مَوْضُوْعٌ الخ

باب چہارم ۔ مثال واوی از باب فَعِلَ یَفْعِلُ چوں اَلْوَرْمُ اماسیدن وَرِمَ یَرِمُ وَرْمًا فَھُوَ وَارِمٌ وَّوُرِمَ یُوْرَمُ وَرْمًا فَذَاکَ مَوْرُوْمٌ لَمْ یَرِمْ لَمْ یُوْرَمْ لَا یَرِمُ لَا یُوْرَمُ لَنْ یَّرِمَ لَنْ یُّوْرَمَ اَلْاَمْرُ مِنْهُ رِمْ وَالنَّھْیُ عَنْهُ لَا تَرِمْ وَالظَّرْفُ مِنْهُ مَوْرِمٌ مَوْرِمَانِ الخ

باب پنجم ۔ مثال واوی از باب فَعُلَ یَفْعُلُ چوں اَلْوَسْمُ وَالْوَسَامَۃُ داغدار شدن ونیکورد شدن وَسُمَ یَوْسُمُ وَسْمًا فَھُوَ وَسِیْمٌ وَّوُسِمَ یُوْسَمُ وَسْمًا فَذَاکَ مَوْسُوْمٌ لَمْ یَوْسُمْ الخ

باب اوّل ۔ از مثال یائی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْیُسْرُ وَالْمَیْسِرُ وَالْمَیْسِرَۃُ آسان شدن وقمار باختن یَسَرَ یَیْسِرُ یُسْرًا فَھُوَ یَاسِرٌ وَّیُسِرَ یُوْسَرُ یُسْرًا فَذَاکَ مَیْسُوْرٌ لَمْ یَیْسِرْ لَمْ یُوْسَرْ لَا یَیْسِرُ لَا یُوْسَرُ لَنْ یَّیْسِرَ لَنْ یُّوْسَرَ الخ

باب دوئم ۔ مثال یائی از فَعَلَ یَفْعَلُ چوں اَلْیَنْعُ میوہ پختہ شدن یَنَعَ یَیْنَعُ یَنْعًا فَھُوَ یَانِعٌ الخ

بابِ سیوم۔ مثال یائی از فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْیُتْمُ وَیُتْمٌ یتیم شدن یَتِمَ یَیْتَمُ یُتْمًا فَهُوَ یَتِیْمٌ الخ

بابِ چہارم۔ مثال یائی از فَعُلَ یَفْعُلُ چوں اَلْیَقْظُ بیدار شدن یَقُظَ یَیْقُظُ یَقْظًا الخ

ابوابِ مثال واوی و یائی ثُلاثی مزید فیہ

بابِ اِفعال۔ اَوْقَدَ یُوْقِدُ اِیْقَادًا فَهُوَ مُوْقِدٌ وَاُوْقِدَ یُوْقَدُ اِیْقَادًا الخ

بابِ اِسْتِفْعَالٌ۔ اِسْتَوْقَدَ یَسْتَوْقِدُ اِسْتِیْقَادًا فَهُوَ مُسْتَوْقِدٌ وَاُسْتُوْقِدَ الخ

بابِ اِفْتِعَالٌ۔ اِتَّقَدَ یَتَّقِدُ اِتِّقَادًا فَهُوَ مُتَّقِدٌ وَاُتُّقِدَ یُتَّقَدُ اِتِّقَادًا الخ

بابِ اِفْعَالٌ مثال یائی اَیْسَرَ یُوْسِرُ اِیْسَارًا الخ

بابِ اِسْتِفْعَالٌ۔ مثال یائی۔ اِسْتَیْقَظَ یَسْتَیْقِظُ اِسْتِیْقَاظًا الخ

شروع قوانین و تعلیلات ابواب اجوف

تعلیل

قَالَ دراصل قَوَلَ بود واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را بالف بدل کردند قَالَ شد بَاعَ دراصل بَیَعَ بود یا متحرک ماقبلش مفتوح آں یا را بالف بدل کردند بَاعَ شد **قانون** ہر واو و یا متحرک بحرکتِ لازمی ماقبل او مفتوح بود ازاں کلمہ آں واو و یا را بالف بدل کنند وجوباً بشرطیکہ مقابلہ فا کلمہ و مقابلہ عین کلمہ ناقص و در حکم عین کلمہ ناقص و مابعد او مدہ زائدہ کہ لازم بود بتحقیق و سکون او سوائے مفید برائے معنی و مابعد او حرف تثنیہ و یا مشددہ و الف جمع مؤنث سالم و نون تاکید و آں کلمہ بروزن فَعَلَانٌ و فَعَلَی و معنی آں کلمہ کہ در و تعلیل نیفتد نبود و در مقابلہ عین کلمہ فعل غیر متصرفہ و در مقابلہ عین کلمہ ملحق و در مقابلہ عین کلمہ بدل از حرف صحیح نبود اما قَوَدٌ و حَوَنَةٌ شاذ است **مطلب** قانون چیست واو و یا متحرک باشد بحرکت لازمی باشد ماقبل او مفتوح بود ازاں کلمہ در مقابلہ فا کلمہ و در مقابلہ عین کلمہ ناقص و در حکم عین کلمہ ناقص و بعد او مدہ زائدہ کہ لازم بود بتحقیق و سکون او سوائے مفید برائے معنی و باقی مانع شروط ہم موجود نباشند آں واو و یا را بالف بدل کردن واجب است مثال مطابقی چوں قَالَ و بَاعَ دراصل قَوَلَ و بَیَعَ بودند ایں واو و یا متحرک است حرکتِ لازمی است ماقبل او مفتوح است ازاں کلمہ در مقابلہ فا کلمہ ہم نیست باقی ماندہ شروط ہم نیست آں واو و یا را بالف بدل کردند قَالَ بَاعَ شدند ما گفتہ واو و یا متحرک باشد احتراز شد از ساکن چوں قَوْلٌ بَیْعٌ ماقبل ایں واو و یا متحرک است ازاں کلمہ در مقابلہ فا کلمہ ہم نیست باقی ماندہ شروط ہم است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ ماقبل او متحرک باشد ایں ساکن است ما گفتہ کہ حرکت لازمی باشد احتراز شد از حرکت عارضی حرکت عارضی بر سہ قسم است یا بسبب نقل باشد یا بسبب التقا ساکنین باشد یا از برائے مطابقت دیگر کلمہ مثال

آں چوں حَوَبُ جَیَلُ دراصل حَوْءَبُ جَیْئَلُ بودند حرکت ہمزہ را نقل کردہ ماقبل را دادہ ہمزہ را حذف کردند
حَوَبُ جَیَلُ شدند مثال التقاء ساکنین لَوِ اسْتَطَعْنَا اِخْشَیِ اللّٰہَ کہ دراصل لَوْ اِسْتَطَعْنَا اِخْشَیْ اللّٰہَ
بودند ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاء ساکنین شد میان واو و سین و یا و لام آں واو و یا را حرکت کسرہ
دادند لَوِ سْتَطَعْنَا اِخْشَیِ اللّٰہَ شدند مثال مطابعة دیگر کلمہ چوں جَوَزَاتٌ بَیَضَاتٌ دراصل جَوْزَاتٌ
بَیْضَاتٌ بودند واو و یا را حرکت فتحہ دادہ از برائے مطابعة تَمَرَاتٌ مطابعة چہ است کہ ہر دو را مفرد بروزن
فَعْلَۃٌ است ایں قاعدہ است کہ ہر مفرد کہ بروزن فَعْلَۃٌ باشد جمع آں بروزن فَعَلَاتٌ می آید بغیر اجوف
اجوف را بروزن فَعْلَاتٌ آمدہ ایں بروزن فَعْلَاتٌ بود از برائے تابعداری فَعَلَاتٌ شد ایں واو و یا متحرک اند
ماقبلش ایں مفتوح است ازاں کلمہ در مقابلہ فا کلمہ ہم نیست باقی ماندہ شروط ہم موجود است لیکن قانون نکنیم چرا ماگفتہ
کہ حرکت لازمی باشد اینجا عارضی است ماگفتہ ماقبل او مفتوح باشد احتراز شد از مضموم مکسور ساکن مثال چوں قُوِلَ
بُیِعَ دَاعِوُوْنَ رَامِیُوْنَ یَقْوُلُ یَبْیِعُ ایں واو و یا متحرک است درآں کلمہ در مقابلہ فا کلمہ ہم نیست باقی مانع شروط
ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ماگفتہ ماقبل او مفتوح باشد ایں ماقبل مضموم مکسور ساکن است ماگفتہ ماقبل او مفتوح بود
ازاں کلمہ احتراز شد ازاں کلمہ نبود چوں قَوَعَدَ لَیَقُوْلَنَّ ایں واو و یا متحرک است حرکت لازمی است در مقابلہ
فا کلمہ ہم نیست باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ماگفتہ ماقبل او مفتوح باشد ازاں کلمہ ایں ماقبل مفتوح ازاں
کلمہ نیست ماگفتہ در مقابلہ فا کلمہ نباشد احتراز شد کہ باشد مثال چوں تَوَعَّدَ تَیَسَّرَ ایں واو و یا متحرک است بحرکت
لازمی ماقبل ایں مفتوح است ازاں کلمہ باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ماگفتہ در مقابلہ فا کلمہ نباشد ایں در
مقابلہ فا کلمہ است ماگفتہ کہ در مقابلہ عین کلمہ ناقص نباشد احتراز شد کہ باشد عین کلمہ ناقص چیست در لفیف
مقرون نباشد چوں قَوِیَ حَیِیَ ایں واو و یا متحرک بحرکت لازمی ماقبل او مفتوح است ازاں کلمہ باقی مانع شروط ہم نیست
قانون جاری نکنیم چرا ماگفتہ در مقابلہ عین کلمہ ناقص نباشد در اینجا است ماگفتہ در حکم عین کلمہ ناقص نباشد حکم عین کلمہ
ناقص چیست کہ در مقابلہ لام کلمہ باشد بسبب تکرار در وسط آمدہ باشد احتراز شد کہ باشد مثال چوں اِدْعَوَا اِرْمِیَا
کہ دراصل اِدْعَوَوَا اِرْمِیَیَا بودند واو اول و یا ثانی را بالف بدل کردند اِدْعَاوَا اِرْمِیَا شدند ایں واو و یا متحرک
است بحرکت لازمی ماقبل او مفتوح ازاں کلمہ است باقی مانع شروط نیست قانون جاری نکنیم چرا ماگفتہ در حکم عین کلمہ

ناقص نباشد ایں در حکم علین ناقص است ماگفته مابعد او حرف تثنیه نباشد احتراز شد که باشد چوں عَصَوَانِ عَصَوَیْنِ رَحَیَانِ رَحَیَیْنِ ایں واو و یا متحرک است حرکت لازمی ست ماقبل او مفتوح ازاں کلمه باقی مانع شروط هم نیست قانون جاری نکنیم چرا ماگفته که مابعد او حرف تثنیه نباشد ایں مابعد حرف تثنیه است ماگفته که مابعد او یا مشدده نباشد احتراز شد که باشد مثال چوں عَصَوِیٌّ رَحَوِیٌّ عَصَوِیَّةٌ رَحَوِیَّةٌ ایں واو و یا متحرک است بحرکت لازمی ماقبل او مفتوح است ازاں کلمه باقی مانع شروط هم نیست قانون جاری نکنیم چرا ماگفته مابعد او یا مشدده نباشد ایں یا مشدده است در عَصَوِیٌّ رَحَوِیٌّ از برائے نسبت است و در عَصَوِیَّةٌ رَحَوِیَّةٌ از برائے مصدریت و مبالغه است ماگفته که مابعد او الف جمع مؤنث سالم نباشد احتراز شد که باشد چوں عَصَوَاتٌ رَحَیَاتٌ ایں واو و یا متحرک اند حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است ازاں کلمه باقی مانع شروط هم نیست قانون جاری نکنیم چرا ماگفته مابعد او الف جمع مؤنث سالم نباشد ایں الف جمع مؤنث سالم است ماگفته که مابعد او نون تاکید نباشد احتراز شد که باشد مثال چوں تَدْعُوَنَّ اِخْشَیَنَّ ایں واو و یا متحرک است بحرکت لازمی ماقبل او مفتوح است ازاں کلمه باقی مانع شروط هم نیست قانون جاری نکنیم چرا ماگفته که مابعد او نون تاکید نباشد ایں نون تاکید است ماگفته که مابعد او مده زائده که لازم بود تحقق و سکون او سوائے مفید برائے معنی نباشد احتراز شد که باشد مثال چوں سَوَادٌ بَیَاضٌ طَوِیْلٌ غَیُوْرٌ واو و یا متحرک اند بحرکت لازمی ماقبل او مفتوح است ازاں کلمه باقی مانع شروط هم نیست قانون جاری نکنیم چرا ماگفته مابعد او مده زائده که لازم بود تحقق و سکون آں سوائے مفید برائے معنی نباشد ایں سوائے مفید برائے معنی است اگر مفید برائے معنی باشد درانجا قانون جاری کنیم مثال چوں تُدْعَوُنَ تُرْمَیِنَ در اصل تُدْعَوُوْنَ تُرْمَیِیْنَ بودند ایں واو و یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است ازاں کلمه مابعد او مده زائده است لیکن درینجا قانون جاری میکنیم چرا ماگفته سوائے مفید برائے معنی نباشد ایں مفید برائے معنی است واو و یا را بالف بدل کردند تُدْعَاوْنَ تُرْمَایْنَ شدند پس التقائے ساکنین شد میان الف و واو و الف و یا الف را حذف کردند تُدْعَوْنَ تُرْمَیْنَ شدند ماگفته آں کلمه بروزن فَعَلَانٌ و فَعَلٰی نباشد احتراز شد که باشد چوں جَوَلَانٌ حَیَوَانٌ صَوَرٰی حَیَدٰی ایں واو و یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است ازاں کلمه باقی مانع شروط هم نیست قانون جاری نکنیم چرا ماگفته آں کلمه بروزن فَعَلَانٌ و فَعَلٰی

نباشد این بروزن فَعَلَانٌ وَفَعَلَی است ما گفته که بمعنی آن کلمه نباشد که در و تعلیل میفتد احتراز شد که باشد مثال چون عَوِدَ وَصَيِدَ این واو و یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است ازاں کلمه باقی مانع شروط هم نیست لیکن قانون جاری نکنم چرا ما گفته که بمعنی آں کلمه نباشد که در و تعلیل نیفتد چوں عَوِرَ بمعنے اِعْوَرَّ و صَيِدَ بمعنے اِصْيَدَّ عَوِدَ (کور چشم) صَيِدَ (کج گردن)۔ کسے سوال کند که عَوِدَ صَيِدَ بمعنے اِعْوَرَّ اِصْيَدَّ چرا میکنی عَوِدَ وصَيِدَ مجرد است و اِعْوَدَّ اِصْيَدَّ مزید و مجرد اصل است و مزید فرع واصل را تابع فرع چرا کردی جواب ازانجا که الوان و عیوب بیشتر خاصه از باب اِفْعِلَالٌ و اِفْعِيلَالٌ می آیند این باب در معانی اصل آند و ابواب دیگر اگرچه مجرد باشند فرع این اند ما گفته که در مقابله عین کلمه فعل غیر متصرف نباشد احتراز شد که باشد مثال چوں قَوُلَ وَبَيُعَ این واو و یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است ازاں کلمه باقی مانع شروط هم نیست قانون جاری نکنم چرا ما گفته در عین کلمه فعل غیر متصرف نباشد این در مقابله عین کلمه فعل غیر متصرف است اگر در مقابله لام کلمه فعل غیر متصرف باشد در انجا قانون جاری مے کنیم مثال مَا اَدْعَاهُ مَا اَدْمَاهُ در اصل مَا اَدْعَوَهُ مَا اَدْمَيَهُ بودند این واو و یا متحرک است بحرکت لازمی ماقبل او مفتوح است ازاں کلمه این در فعل غیر متصرف است لیکن درینجا قانون جاری میکنیم چرا ما گفته در مقابله عین کلمه فعل غیر متصرف نباشد این در مقابله لام کلمه فعل غیر متصرف است آں واو و یا را با الف بدل کردند مَا اَدْعَاهُ مَا اَدْمَاهُ شدند ما گفته در مقابله عین کلمه ملحق نباشد احتراز شد که باشد مثال چوں قَوْكَلٌ بَيْعُوعٌ که ملحق بفَرَنْبُوسٌ (گوشه زین) اند این واو و یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است باقی مانع شروط هم نیست لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته در مقابله عین کلمه ملحق نباشد این در مقابله عین کلمه ملحق است اگر در مقابله لام کلمه ملحق باشد در انجا قانون جاری کنم مثال چوں قَلْسیٰ تَقَلْسیٰ که ملحق اند به دَحْرَجَ و تَدَحْرَجَ در اصل قَلْسَوَ تَقَلْسَوَ بودند این واو و یا در ملحق است لیکن درینجا قانون جاری میکنم چرا ما گفته در مقابله عین کلمه ملحق نباشد این در مقابله لام کلمه ملحق است این واو و یا را با الف بدل کردند قَلْسیٰ تَقَلْسیٰ شدند ما گفته در مقابله عین کلمه بدل از حرف صحیح نباشد احتراز شد که باشد مثال شَيَرَةٌ در اصل شَجَرَةٌ بود جیم را بیا بدل کردند شَيَرَةٌ شد این یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است ازاں کلمه

باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نمی کنیم چرا گفته در مقابلہ عین کلمہ بدل از حرف صحیح نباشد و اینجا ست
گر در مقابلہ لام کلمہ بدل از حرف صحیح باشد در انجا قانون جاری کنیم چرا کہ لام کلمہ محل تغیر است مثال چوں تَظَنّٰی
تَقَضّٰی در اصل تَظَنَّنَ تَقَضَّضَ بودند نون ثانی و ضاد ثانی را بیا بدل کنی تَظَنّٰی تَقَضّٰی شدند ایں یا متحرک است
حرکت لازمی است از اں کلمہ باقی مانع شروط ہم نیست ایں یا بدل از حرف صحیح است لیکن قانون جاری کنم
چرا گفتہ کہ در مقابلہ عین کلمہ بدل از حرف صحیح نباشد ایں در مقابلہ لام کلمہ بدل از حرف صحیح است تَظَنّٰی تَقَضّٰی
میخوانند **تعلیل** قُلْنَ در اصل قَوُلْنَ بود واو متحرک ما قبلش مفتوح آں واو را با الف بدل کردند
قَالْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و لام الف را حذف کردند قَلْنَ شد پس
فتحہ فا کلمہ را بالضمہ بدل کردند قُلْنَ شد **قانون** التقاء ساکنین بر دو قسم است.
عَلٰی حَدِّہٖ و عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ عَلٰی حَدِّہٖ آنست اوّل ساکن مدہ یا یا تصغیر ثانی مدغم کلمہ یک باشد
ماسوائے ایں عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ است حکم عَلٰی حَدِّہٖ آنست کہ خواندن او جائز است
مطلقاً حکم عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ آنست کہ خواندہ شود در حالت وقف و نہ خواندہ شود در
حالت غیر وقف پس نظر کنند در حالت غیر وقف اگر اوّل ساکن مدہ یا نون خفیفہ است
حذف کنند بالاتفاق سوائے سہ جا مصدر باب اِفْعَال و اِسْتِفْعَال و اسم مفعول ہر سہ از
اجوف چرا کہ دریجا اختلاف است بعض اوّل را حذف کنند و بعض ثانی را اگر اوّل ساکن
مدہ یا نون خفیفہ نباشد حرکت دہند آں ساکن را کہ در آخر کلمہ باشد اگر در آخر کلمہ نباشد تا
اولیٰ را و کسرہ در حرکت دادن ساکن اصل است و غیر کسرہ بکسے عارضہ **مطلب**
قانون معنی التقاء ساکنین چیست یک جا شدن دو ساکنین و التقاء ساکنین بر دو قسم است عَلٰی حَدِّہٖ و عَلٰی غَیْرِ
حَدِّہٖ عَلٰی حَدِّہٖ آنست اوّل ساکن مدہ ثانی مدغم کلمہ یک باشد یا اوّل ساکن یا تصغیر ثانی مدغم کلمہ یک باشد
ماسوائے ایں عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ است حرف مدہ سہ اند واو و الف و یا مثال احْمَارَّ اُحْمُوْرٌ سِیْرٌ در اصل احْمَارَرَ
اُحْمُوْرِرٌ سِیْرِرٌ بودند دو حرف از یک جنس در یک کلمہ باہم آمدند حرکت اولیٰ را انداختند پس اوّل ساکن ثانی
متحرک اوّل را در ثانی ادغام کردند احْمَارَّ اُحْمُوْرٌ سِیْرٌ شدند پس التقاء ساکنین شد میان الف و را و واو و را

دیا و را ایں التقاساکنین علیٰ حدّہٖ است اوّل ساکن مدہ ثانی مدغم کلمہ یک است مثال یا تصغیر خُوَیْصَّةٌ در اصل خُوَیْصِصَةٌ بود دو حرف از یک جنس در یک کلمہ باہم آمدند ہر دو متحرک حرکت اولیٰ را انداختند پس اول ساکن ثانی متحرک اوّل را در ثانی ادغام کردند خُوَیْصَّةٌ شد ایں التقاساکنین علیٰ حدّہٖ است اوّل ساکن یا تصغیر است ثانی مدغم کلمہ یک است ماسوائے ایں علیٰ غیرِ حدّہٖ است دراں ہفت صورت است چراکہ در علیٰ حدّہٖ سہ شرط اند اگر یک یک شرط نباشد ہم علیٰ غیرِ حدّہٖ است اگر دو دو شرط نباشد ہم علیٰ غیرِ حدّہٖ است اگر سہ شرط نباشند ہم غیرِ حدّہٖ است مثال آں ثانی مدغم باشد کلمہ یک باشد اوّل مدہ نباشد آں ہم علیٰ غیرِ حدّہٖ است چوں یَخِصِّمُ در اصل یَخْتَصِمُ بود دو حرف از یک جنس در یک کلمہ ہم آمدند ہر دو متحرک حرکت اولیٰ را انداختند اوّل ساکن ثانی متحرک اوّل را در ثانی ادغام کردند یَخَصِّمُ شد پس التقاساکنین شد میان حا و صاد حا را حرکت کسرہ دادند یَخِصِّمُ شد مثال آں کہ ثانی مدغم نباشد مثال چوں قُلْنَ در اصل قَوَلْنَ بود واؤ متحرک ما قبلش مفتوح آں واؤ را بالف بدل کردند قَالْنَ شد پس التقاساکنین شد میان الف و لام ایں التقاساکنین علیٰ غیرِ حدّہٖ است چراکہ اوّل ساکن مدہ است کلمہ یک است ثانی مدغم نیست مثال آں کہ یک کلمہ نباشد مثال چوں اِضْرِبُنَّ در اصل اِضْرِبُوْ بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد اِضْرِبُوْنَّ شد پس التقاساکنین شد میان واؤ و نون مدغمہ آں واؤ را حذف کردہ ضمہ ما قبلش را بر حال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت واؤ اِضْرِبُنَّ شد ایں التقاساکنین علیٰ غیرِ حدّہٖ است چراکہ اوّل ساکن مدہ است ثانی مدغم است لیکن کلمہ یک نیست مثال آں کہ اول دو شروط نباشند چوں زَیْدٌ ایں التقاساکنین علیٰ غیرِ حدّہٖ است چراکہ اوّل ساکن مدہ نیست ثانی مدغم نیست کلمہ یک است مثال آنکہ آخر دو شرط نباشد چوں اِضْرِبُوْ الْقَوْمَ در اصل اِضْرِبُوْ الْقَوْمَ بود ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاساکنین شد میان واؤ و لام ایں التقاساکنین علیٰ غیرِ حدّہٖ است چراکہ اوّل ساکن مدہ است ثانی مدغم نیست کلمہ یک نیست اوّل ساکن مدہ بود آنرا حذف کردند اِضْرِبُ الْقَوْمَ شد مثال آنکہ اوّل و اخیر دو شروط نباشند چوں لَتُبْلَوُنَّ عَوْنَ در اصل لِتُدْ عَوْ بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد لِتُدْ عَوْنَّ شد ایں التقاساکنین علیٰ غیرِ حدّہٖ است چراکہ اوّل ساکن مدہ نیست ثانی مدغم است واؤ را حرکت ضمہ دادہ لِتُدْعَوُنَّ شد مثال آنکہ ہر سہ شرط نباشند چوں قُلِ الْحَقُّ در اصل

قُلْ اَلْحَقُّ بود همزه وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاء ساکنین شد میان هر دو لام اینجا التقاء ساکنین
علیٰ غیر حدّه است چرا که اوّل ساکن مدّه نیست ثانی مدغم نیست کلمه یک نیست لام را حرکت کسره دادند
قُلِ الْحَقُّ شد حکم علیٰ حدّه آنست که خواندن او جائز است مطلقاً معنے مطلقاً چیست خواه در حالت وقف باشد
خواه در حالت وصل مثال در حالت وقف چوں اِحْمَارَّ اُحْمُوْرٌ سِیْبُرٌ مثال در حالت وصل اِحْمَارَّ
زیدٌ اُحْمُوْرٌ زیدٌ سِیْبُرٌ زیدٌ حکم علیٰ غیر حدّه آنست که خواندن او جائز است در حالت وقف در حالت
غیر وقف مثال حالت وقف اِنَّ اللّٰهَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ حَتّٰی اِلٰی حِیْنٍ ایں التقاء ساکنین علیٰ غیر حدّه
است ایں در حالت وقف خوانده شود ونه در حالت غیر وقف سوال علیٰ حدّه را علیٰ حدّه چرا گویند جواب معنی
علیٰ حدّه چیست بر حال خود باشد و ثقالت هم بر حال خود باشد سوال علیٰ غیر حدّه را علیٰ غیر حدّه چرا
گویند جواب معنی علیٰ غیر حدّه چیست که بر حال خود نباشد و ثقالت ایں هم بر حال خود نباشد پس نظر کرده شود
در حالت غیر وقف اگر اوّل ساکن مدّه یا نون خفیفه باشد حذف شود بالاتفاق ماسوائے سه جا مثال اوّل ساکن مدّه
چوں اِضْرِبُو الْقَوْمَ در اصل اِضْرِبُوْا الْقَوْمَ بود همزه وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاء ساکنین شد میان واو
ولام ایں التقاء ساکنین علیٰ غیر حدّه است چرا که اوّل ساکن مدّه است ثانی مدغم نیست کلمه یک نیست حالت
وقف هم نیست که خوانده شود اوّل ساکن مدّه حذف شد اِضْرِبُ الْقَوْمَ شد مثال نون خفیفه چوں لَا تُهِیْنَ الْفَقِیْرَ
در اصل لَا تُهِیْنَنْ اَلْفَقِیْرَ بود همزه وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاء ساکنین شد میان نون خفیفه ولام ایں
التقاء ساکنین علیٰ غیر حدّه است اوّل ساکن مدّه نیست ثانی مدغم نیست کلمه یک نیست حالت وقف هم نیست که خوانده
شود اوّل نون خفیفه بود آنرا حذف کردند لَا تُهِیْنَ الْفَقِیْرَ شد مثال سه جا مصدر باب اِفْعَالٌ و اِسْتِفْعَالٌ
واسم مفعول هر سه از اجوف مثال مصدر اِقَامَةً اِسْتِقَامَةً در اصل اِقْوَامًا اِسْتِقْوَامًا بودند واو متوسّط مفتوح
ماقبل او حرف صحیح ساکن حرکت او را نقل کرده ماقبل را داده آں واو را بالف بدل کردند پس التقاء ساکنین شد میان
هر دو الف ایں التقاء ساکنین علیٰ غیر حدّه است چرا که اوّل ساکن مدّه است کلمه یک است ثانی مدغم
نیست وقف هم نیست که خوانده شود قیاس ایں بود که اوّل ساکن مدّه است حذف شود لیکن درینجا اختلاف است
بعض اولیٰ را حذف میکنند وبعض ثانی را آنکه اولیٰ را حذف میکنند ایں دلیل میدهند لِاَنَّ الثَّانِیَةَ عَلَامَةٌ

وَالْعَلَامَةُ لَاتُحْذَفُ عوض او تا بفتحہ ماقبل در آخرش در آوردند اِقَامَةً اِسْتِقَامَةً بر وزن اِفَالَةً اِسْتِفَالَةً
شدند بعضے ثانی را حذف میکنند لِاَنَّهَا زَائِدَةٌ وَالزَّائِدَ اَحَقُّ بِالْحَذْفِ عوض او تا بفتحہ ماقبل در آخرش در آوردند
اِقَامَةٌ اِسْتِقَامَةٌ بر وزن اِفْعَلَةٌ اِسْتِفْعَلَةٌ شدند مثال اسم مفعول چون مَقُولٌ در اصل مَقْوُوْلٌ
بود ضمہ بر واو ثقیل بود نقل کردہ ماقبل را دادہ التقاء ساکنین شد میان ہر دو واو این التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ
است اول ساکن مدہ است کلمہ یک است ثانی مدغم نیست حالت وقف ہم نیست کہ خواندہ شود قیاس این بود کہ اول
ساکن مدہ است حذف شود لیکن درینجا اختلاف است بعضے واو اولی را حذف کنند بعضے ثانی را حذف کنند آنکہ اولی
را حذف کنند این دلیل دہند لِاَنَّ الثَّانِیَةَ عَلَامَةٌ وَالْعَلَامَةُ لَاتُحْذَفُ پس مَفُوْلٌ بر وزن مَفُوْلٌ شد
بعضے ثانی را حذف کنند لِاَنَّهَا زَائِدَةٌ وَالزَّائِدَةُ اَحَقُّ بِالْحَذْفِ مَقُوْلٌ بر وزن مَفُعْلٌ شد اگر اول ساکن
مدہ یا نون خفیفہ نباشد حرکت دہند آن ساکن را کہ در آخر کلمہ باشد آخر عام است خواہ در اول باشد خواہ در آخر مثال
آخر کہ در اول کلمہ باشد چون قُلِ الْحَقَّ در اصل قُلْ اَلْحَقَّ بود ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد التقاء ساکنین شد
میان ہر دو لام این التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ است اول ساکن مدہ نیست ثانی مدغم نیست کلمہ یک نیست
حالت وقف ہم نیست کہ خواندہ شود اول ساکن مدہ یا نون خفیفہ ہم نیست کہ حذف شود لام را حرکت کسرہ دادند قُلِ
الْحَقَّ شد مثال آنکہ در آخر باشد چون لَمْ يَخْمِرِ در اصل يَخْمِرُ بود چون اول لَمْ جازمہ آمد لَمْ يَخْمِرْ شد این
التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ اول ساکن مدہ نیست ثانی مدغم نیست کلمہ یک است حالت وقف ہم نیست کہ خواندہ
شود اول ساکن مدہ نون خفیفہ ہم نیست کہ حذف شود حرکت دہند آن ساکن را کہ در آخر کلمہ است آنرا حرکت کسرہ دادند
چرا کہ کسرہ اصل است و بعض فتحہ دہند چرا کہ فتحہ خفیف است بعض فک ادغام میکنند لِاَنَّهَا الْاَصْلُ اگر در آخر نباشد
در اول آید چون يَخِصِّمُ در اصل يَخْتَصِمُ بود حرکت اولی را انداختند و اولی را در ثانی ادغام کردند پس التقاء ساکنین شد
میان خا و صاد خا را حرکت کسرہ دادند يَخِصِّمُ شد کسرہ در حرکت دادن ساکن اصل است چرا کہ فتحہ خفیف است و ضمہ ثقیل
است و این اوسط است حضرت رسول اکرم صلعم فرمودہ اند حدیث شریف خَیْرُ الْاُمُوْرِ اَوْسَطُهَا
و غیر کسرہ بکسے عارضہ مثال چون الٓمّٓ اللّٰهُ در اصل الٓمّٓ اَللّٰهُ بود ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس
التقاء ساکنین شد میان میم و لام میم را حرکت فتحہ دادند الٓمّٓ اللّٰهُ شد سوال حرکت فتحہ چرا دہند حالانکہ کسرہ اصل

است جواب اگر حرکت کسرہ دہند لازم آید توالی کسرات واز فتحہ دادن مقصود من پر کردن لام است اگر حرکت فتحہ نہ دہند لام پر نہ شود مثال ضمہ لَیَدْعُوْنَّ در اصل لَیَدْعُوُوْنَّ بود چون نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد لَیَدْعُوْنَّ شد پس التقاء ساکنین شد میان واو و نون مدغمہ علی غیر حدہ واو را حرکت ضمہ دادند لَیَدْعُوُنَّ شد سوال او را حرکت ضمہ چرا دہند حالانکہ کسرہ اصل است جواب ہر جا کہ بصیغہ جمع مذکر نون تاکید متصل شود ماقبل او دائماً مضموم باشد

قانون ہر واو غیر مکسور در ماضی معلوم ثلاثی مجرد اجوف الف شدہ بیفتد فاکلمہ او را حرکت ضمہ دہند وجوباً **مطلب** قانون چیست ہر واو غیر مکسور کہ واقع شود در ماضی ثلاثی مجرد اجوف الف شدہ بیفتد فاکلمہ او را حرکت ضمہ دادن واجب است مثال چوں قُلْنَ وطُلْنَ در اصل قَوَلْنَ و طَوَلْنَ بودند واو متحرک ماقبلش مفتوح آن واو را بالف بدل کردند قَالْنَ طَالْنَ شدند پس التقاء ساکنین شد میان الف ولام الف را حذف کردند قَلْنَ طَلْنَ شدند ایں واو الف شدہ بیفتد در ماضی ثلاثی مجرد ہم است در اجوف ہم است فاکلمہ را حرکت ضمہ دادند قُلْنَ طُلْنَ شدند ما گفتہ واو غیر مکسور باشد احتراز شد از مکسور حکم آں پیش آید ما گفتہ در ماضی باشد احتراز شد از مضارع چوں یَخَفْنَ یُخَفْنَ در اصل یَخْوَفْنَ یُخْوَفْنَ بودند واو متوسط مفتوح ماقبلش حرف صحیح ساکن فتحش نقل کردہ بماقبل را دادند آں واو را بالف بدل کردند التقاء ساکنین شد میان الف وفا الف را حذف کردند یَخَفْنَ یُخَفْنَ شدند ایں واو الف شدہ بیفتد در ثلاثی مجرد اجوف است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتیم در ماضی باشد ایں در مضارع است ما گفتہ در ثلاثی مجرد باشد احتراز شد از مزید چوں اَقَلْنَ در اصل اَقْوَلْنَ بود واو متوسط مفتوح ماقبلش حرف صحیح ساکن فتحش نقل کردہ بماقبل دادند آں واو را بالف بدل کردند اَقَالْنَ شدند پس التقاء ساکنین شد میان الف ولام الف را حذف کردند اَقَلْنَ شد ایں واو الف شدہ بیفتد در ماضی اجوف است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در ثلاثی مجرد باشد ایں در مزید است ما گفتہ در اجوف باشد احتراز شد از غیر اجوف چوں دَعَتْ در اصل دَعَوَتْ بود واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را بالف بدل کردند دَعَاتْ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف وتا الف را حذف کردند دَعَتْ شد ایں واو الف شدہ بیفتد در ماضی ثلاثی مجرد است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ در اجوف باشد ایں در ناقص است.

تعلیل خِفْنَ در اصل خَوِفْنَ بود واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را بالف بدل

کردند خَافُنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و فا الف را حذف کردند خَفُنَ شد پس فتحه فا کلمه را بکسره بدل کردند تاکه دلالت کنند بر بِنْیَتِ باب خِفْنَ شد بِعْنَ در اصل بَیَعْنَ بود یا متحرک ماقبلش مفتوح آں یا را با الف بدل کردند بَاعْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و عین الف را حذف کردند بَعْنَ شد فتحه فا کلمه را بکسره بدل کردند تاکه دلالت کند بر حذفیت یا بِعْنَ شد **قانون** هر واو مکسور و یا مطلقا در ماضی ثلاثی مجرد از اجوف الف شده بیفتند فا کلمه او را حرکت کسره دهند وجوبًا **مطلب**

قانون چیست هر واو مکسور و یا مطلقا در ماضی ثلاثی مجرد از اجوف الف شده بیفتند فا کلمه او را حرکت کسره دادن واجب است معنی مطلقا چیست خواه مفتوح خواه مکسور خواه مضموم باشد مثال واو مکسور چوں خِفْنَ در اصل خَوِفْنَ بود واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را با الف بدل کردند خَافْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و فا الف را حذف کردند خَفْنَ شد ایں واو مکسور است در ماضی ثلاثی مجرد از اجوف الف شده بیفتد فا کلمه را حرکت کسره دادن واجبست تاکه دلالت کند بر بِنْیَتِ باب خِفْنَ شد مثال یا مطلقا بِعْنَ هِبْنَ هِأْنَ در اصل بَیَعْنَ هَیَبْنَ هَیُئْنَ بودند یا متحرک ماقبلش مفتوح آں یا را با الف بدل کردند بَاعْنَ هَابْنَ هَائْنَ شدند پس التقاء ساکنین شد میان الف و عین و الف و با و الف و همزه الف را حذف کردند بَعْنَ هَبْنَ هَأْنَ شدند ایں یا الف شده بیفتد در ماضی ثلاثی مجرد از اجوف است فا کلمه را حرکت کسره دادند تاکه دلالت کند بر حذفیت یا بِعْنَ هِبْنَ هِأْنَ شدند ما گفتیم واو مکسور باشد احتراز شد از غیر مکسور که حکم آں گذشته است ما گفتیم در ماضی احتراز شد از مضارع یَهَبْنَ یُهَبْنَ در اصل یَهْیَبْنَ یُهْیَبْنَ بودند یا متحرک ماقبلش حرف صحیح ساکن حرکت نقل کردند بماقبل او داد آں یا را با الف بدل کردند یَهَابْنَ یُهَابْنَ شدند پس التقاء ساکنین شد میان الف و یا الف را حذف کردند یَهَبْنَ یُهَبْنَ شدند اینجا یا الف شده بیفتد لیکن قانون جاری نمی کنیم چرا ما گفتیم در ماضی باشد ایں در مضارع است ما گفتیم در ثلاثی مجرد باشد احتراز شد از مزید چوں اَبَعْنَ در اصل اَبْیَعْنَ بود یا متوسط مفتوح ماقبلش حرف صحیح ساکن فتحش نقل کرده بماقبل را داد بعد آں یا را با الف بدل کردند اَبَاعْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و عین الف را حذف کردند اَبَعْنَ شد ایں یا الف شده بیفتد در ماضی اجوف است لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته در ثلاثی مجرد باشد

ایں در مزید است ماگفتہ در اجوف باشد احتراز شد از غیر اجوف چوں رَمَتْ در اصل رَمَیَتْ بود یا متحرک ما قبلش مفتوح آنرا بالف بدل کردند رَمَاتْ پس التقاء ساکنین شد میان الف و تا الف را حذف کردند رَمَتْ شد ایں یا الف شدہ بیفتد در ثلاثی مجرد اجوف است قانون جاری نکنم ماگفتہ در اجوف باشد ایں در ناقص است ماگفتہ الف شدہ بیفتد احتراز شد از غیر چوں لَسْنَ لَسْتَ در اصل لَیِسْنَ لَیِسْتَ بودند کسرہ بریا ثقیل بود ازانکہ خلاف قانون لَیْسْنَ لَیْسْتَ شد پس التقاء ساکنین میان یا و سین یا را حذف کردند لَسْنَ لَسْتَ شدند

تعلیل قِیْلَ در اصل قُوِلَ بود کسرہ بر واو ثقیل بود نقل کردہ بما قبل را دادند بعد سلب حرکت ما قبل قُوْلَ شد واو ساکن مظہر ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند قِیْلَ شد بِیْعَ در اصل بُیِعَ بود کسرہ بر یا ثقیل بود نقل کردہ بما قبل را دادند بعد سلب حرکت ما قبل بِیْعَ شد **قانون** ہر واو و یا مکسور کہ واقع شود بعد ضمہ کلمہ ماضی مجہول باشد و در ماضی معلوم آں اعلال شدہ باشد جائز است حذف کردن کسرہ آں و نقل کردن بسوئے ضمہ و اشمام ہم است **مطلب** قانون چیست واو و یا مکسور باشد ما قبل او مضموم باشد کلمہ ماضی مجہول باشد در ماضی معلوم آں اعلال شدہ باشد دراں سہ وجہ روا است نقل حرکت و حذف و اشمام مثال نقل قِیْلَ بِیْعَ اُخْتِیْرَ اُنْقِیْدَ در اصل قُوِلَ بُیِعَ اُخْتُیِرَ اُنْقُوِدَ بودند ایں واو و یا مکسور است ما قبل او مضموم است کلمہ ہم ماضی مجہول است و ماضی معلوم آں اعلال شدہ است کسرہ بر واو و یا ثقیل بود نقل کردہ بما قبل را دادہ بعد سلب حرکت ما قبل قِوْلَ بِیْعَ اُخْتِیْرَ اُنْقِوْدَ شدند واو ساکن مظہر ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند قِیْلَ بِیْعَ اُخْتِیْرَ اُنْقِیْدَ شدند ضمہ ہمزہ را بکسرہ بدل کنند اِخْتِیْرَ اِنْقِیْدَ میخوانند برائے مناسبت حرف ثالث کہ ایں قاعدہ است کہ ہر ہمزہ کہ در ماضی مجہول باب اِفْتِعَالْ و اِنْفِعَالْ اجوف باشد آں تابع حرف ثالث باشد مثال حذف حرکت قُوْلَ بُوْعَ اُخْتُوْرَ اُنْقُوْدَ کہ در اصل قُوِلَ بُیِعَ اُخْتُیِرَ اُنْقُوِدَ بودند کسرہ بر واو ثقیل بود انداختند قُوْلَ بُیْعَ اُخْتُیْرَ اُنْقُوْدَ شدند یا ساکن مظہر ما قبلش مضموم آں را بواو بدل کردند قُوْلَ بُوْعَ اُخْتُوْرَ اُنْقُوْدَ شدند ازیں قانون مطلب چہ شد ہر فُعِلَ حقیقی یا حکمی از اجوف یا شدہ دراں سہ وجہ روا است نقل حرکت و حذف حرکت و اشمام بہتر ازیں نقل بعدہٗ اشمام و حذف را درجہ ثالث است اشمام چیست مائل کردن کسرہ بسوئے ضمہ و یائے

ساکن بسوے واو فُعِلَ حقیقی کدام است ماضی مجہول ثلاثی مجرد اجوف باشد فُعِلَ حکمی کدام است ماضی باب افتعال وانفعال اجوف باشد ماگفتہ واو ویا مکسور باشند ماقبل او مضموم باشد احتراز شد ماقبل او مضموم نباشد مثال اُقْوِلَ اُبْيِعَ اینجا قانون جاری نکنیم چرا ماگفتہ ماقبل او مضموم باشد این ساکن است ماگفتہ ماضی معلوم او اعلال شده باشد احتراز شد کہ نباشد چوں عُوِدَ صُيِدَ ایں واو ویا مکسوراند ماقبل او مضموم است لیکن قانون جاری نکنیم چرا گفتہ در ماضی معلوم آں اعلال شده باشد در ماضی معلوم ایں اعلال نشده است

قانون ہر واو ویا مضموم یا مکسور متوسط یا در حکم توسط بود و در اصل سلامت نہ مانده باشد و در ناقص ثلاثی مجرد مطلقاً واقعہ شود در فعل متصرف یا در متعلقات او سوائے وزن فُعِلَ حقیقی وحکمی از اجوف سوا تَفْعَلِيْنَ از ناقص واسم مفعول از اجوف یائی حرکت آں واو ویا را نقل کرده بماقبل دہند وجوباً بایں شرط کہ آں واو ویا بدل از ہمزه بابدال جوازی وضمہ کسره آں منقول از ہمزه وماقبل او مفتوح والف نباشد و در وزن فُعِلَ حقیقی یا حکمی اجوف سہ وجہ روا است نقل حرکت وحذف واشمام و در تَفْعَلِيْنَ ناقص واسم مفعول اجوف یائی دو وجہ روا است نقل حرکت واثبات **مطلب**

قانون چیست ہر واو ویا مضموم یا مکسور باشد متوسط یا در حکم متوسط باشد معنی متوسط چیست در مقابلہ فا یا لام کلمہ باشد معنی حکم متوسط چیست مقابلہ لام کلمہ باشد باتصال ضمیر وعلامت جمع در وسط واقعہ شود و در اصل سلامت نہ مانده باشد و در ناقص ثلاثی مجرد مطلقاً مطلقاً را چہ معنی است خواه در اصل سلامت مانده باشد خواه نباشد واقعہ شود در فعل متصرف یا در متعلقات فعل متصرف معنی فعل متصرف چیست کہ در تمام گردانہا یافتہ شود و معنے متعلقات او چیست مصدر ومشتق وہم وزن فعل باوزن عروضی سوائے وزن فُعِلَ حقیقی یا حکمی از اجوف سوائے تَفْعَلِيْنَ از ناقص واسم مفعول از اجوف یائی آں واو ویا بدل از ہمزه بہ ابدال جوازی وضمہ کسره منقول از ہمزه و ماقبل او مفتوح والف نباشد حرکت آں واو ویا را نقل کرده ماقبل را دادن واجب است مثال مطابقی متوسط یَقُوْلُ یَبِيْعُ در اصل یَقْوُلُ یَبْيِعُ بودند ایں واو ویا مضموم یا مکسور است متوسط است در اصل سلامت نمانده است واقع است در فعل متصرف باقی مانع شرائط ہم نیست حرکت واو ویا را نقل کرده بماقبل را دادند یَقُوْلُ

يَبِيْعُ شدند مثال حکم متوسط چوں دَاعُوْنَ رَامُوْنَ دراصل دَاعِوُوْنَ رَامِيُوْنَ بودند ایں واو و یا
مضموم مکسور است در حکم متوسط است دراصل سلامت مانده است واقع است در متعلقات فعل متصرف باقی
مانع شرائطہم مجبت حرکت واو و یا را نقل کرده بماقبل رادادند پس یا ساکن ماقبلش مضموم آنرا بواو بدل کردند پس التقا
ساکنین شد میان هردو واو واو اولی را حذف کردند دَاعُوْنَ رَامُوْنَ شدند در ناقص ثلاثی مجرد مطلقاً قانون جاری می
کنم مثال چوں دُعُوْدُ خُوْخُشُوْ دراصل دُعِوُوْ دُخُوُوْ خُشِيُوْ بودند ایں واو و یا مضموم مکسور اند واقع شده
اند در فعل متصرف و در دُعُوْ دراصل سلامت نمانده است و در دُخُوْ خُشُوْ دراصل سلامت مانده است دینجا
مطلقاً قانون جاری میکنم حرکت ایں واو و یا را نقل کرده بماقبل رادادہ پس یا ساکن ماقبلش مضموم ایں یا را بواو بدل کرده
پس التقا ساکنین شد میان هردو واو واو اولی را حذف کردند دُعُوْ دُخُوْ خُشُوْ شدند مثال فعل متصرف مشتق گذشته
است مثال مصدر هم وزن فعل یا وزن عروضی مَبِيْعُ مَعُوْنٌ دراصل مَبْيِعُ مَعْوُنٌ بروزن تَنَصُّرُ بودند ایں واو
یا مضموم مکسور است واقع است در متعلقات فعل متصرف حرکت ایں واو و یا را نقل کرده بماقبل رادادند مَبِيْعُ مَعُوْنٌ
شدند سوال فُعِلَ حقیقی یا حکمی از اجوف و تَفْعَلِيْنَ از ناقص و اسم مفعول از اجوف یائی را چرا استثنا کرد جواب حکم ایں
قانون وجوبی است از برائے وجوب ایں را خارج کردند ما گفته واو و یا مضموم یا مکسور باشند احتراز شد از مفتوح
مثال چوں يَقُوْلُ يَبِيْعُ ایں واو و یا متوسط است واقع شده است در فعل متصرف باقی مانع شرائطہم نیست لیکن
قانون جاری نه کنم چرا ما گفته واو و یا مضموم یا مکسور باشند ایں مفتوح است ما گفته متوسط باشد یا در حکم متوسط احتراز شد مکه
نباشد مثال چوں اُدْعُوْ عَدَ اَنْيِسِرَ يَدْعُوْ يَرْمِيْ ایں واو و یا مضموم مکسور است واقع شده است در فعل متصرف
باقی مانع شرائطہم نیست قانون جاری نه کنم چرا ما گفته متوسط باشد یا در حکم متوسط ایں در متوسط و حکم متوسط نیست ما
گفته دراصل سلامت نه مانده باشد احتراز شد که دراصل سلامت مانده باشد مثال چوں يُعْوِرُ يُصْيِدُ ایں واو و یا
مضموم مکسور است واقع شده است در فعل متصرف باقی مانع شرائطہم نیست لیکن قانون جاری نه کنم چرا ما گفته در
اصل سلامت نمانده باشد ایں است ما گفته در ناقص ثلاثی مجرد مطلقاً قانون جاری کنم احتراز شد از ثلاثی مزید مثال
اُدْعُوْ وَاُدْمُيُوْ دراصل اُدْعُوُوْ وَاُدْمُيِوُوْا بودند حرکت واو و یا ثانی را نقل کرده بماقبل دادہ پس یا ساکن ماقبلش
مضموم آنرا بواو بدل کردند پس التقا ساکنین شد میان هردو واو واو اولی را حذف کردند اُدْعُوْ وَاُدْمُيُوْا

شدند این واو و یا مضموم مکسور است درینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفته در ناقص ثلاثی مجرّد باشد و این در مزید است
و در مزید با آں وقت قانون جاری کنم که در اصل سلامت نمانده باشد این جا که واو و یا آخر ثانی است در اصل سلامت
نیست ازیں وجه قانون جاری کردیم ما گفته که در فعل متصرف یا در متعلقات او واقعه شود احتراز شد که نه شود
مثال چوں اَقْوِلْ بِهٖ اَبْیِعْ بِهٖ این واو و یا مکسور است درینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفته که واقعه شود در فعل متصرف
یا در متعلقات فعل متصرف این نیست ما گفته در تَفْعَلِیْنَ از ناقص نباشد احتراز شد که باشد مثال تَدْعِیْنَ و
تَنْهِیْنَ در اصل تَدْعُوِیْنَ تَنْهِیِیْنَ بودند این واو و یا مضموم مکسور است واقعه است در متعلقات فعل
متصرف اینجا قانون وجوباً جاری نکنم چرا ما گفته که تَفْعَلِیْنَ از ناقص نباشد این تَفْعَلِیْنَ از ناقص است درینجا
دو وجه روا است اگر نقل حرکت میکنیم هم جائز است حرکت واو و یا را نقل کرده بما قبل داده پس واو ساکن مظهر ما قبلش مکسور
آں واو را بیا بدل کردند پس التقاء ساکنین شد میان هر دو یا یا اولیٰ را حذف کردند تَدْعِیْنَ تَنْهِیْنَ شدند
اثبات هم جائز است تَدْعُوِیْنَ تَنْهِیِیْنَ هم خواندن جائز است صاحب تعزی آورده که اشمام هم جائز است
ما گفته در اسم مفعول از اجوف یائی نباشد احتراز شد که باشد مثال چوں مَبِیْعٌ نقل که در اصل مَبْیُوْعٌ بود این یا مضموم
است واقعه است در متعلقات فعل متصرف درین جا وجوباً قانون جاری نکنم چرا ما گفته در اسم مفعول از اجوف یائی
نباشد این در اسم مفعول اجوف یائی است درینجا دو وجه روا است نقل و اثبات مثال چوں مَبِیْعٌ که در اصل مَبْیُوْعٌ
بود ضمه بر واو ثقیل بود نقل کرده بما قبل را دادند پس یا را برحال خود گذاشته ضمه ما قبلش را بکسره بدل کردند پس التقاء
ساکنین شد میان یا و واو بعض یا را حذف کنند لِاَنَّ الثَّانِیَةَ عَلَامَةٌ وَالْعَلَامَةُ لَا تُحْذَفُ پس واو
ساکن مظهر ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند مَبِیْعٌ بروزن مَفِیْلٌ شد و بعض ثانی را حذف کنند لِاَنَّهَا
زَائِدَةٌ وَالزَّائِدَةُ اَحَقُّ بِالْحَذْفِ مَبِیْعٌ بروزن مَفِعْلٌ شد مثال اثبات مَبْیُوْعٌ خوانده که هم
جائز است ما گفته آں واو و یا بدل از همزه به ابدال جوازی نباشد احتراز شد که باشد مثال سُوِلَ مُسْتَهْزِیُوْنَ
که در اصل سُئِلَ مُسْتَهْزِءُوْنَ بودند همزه را بواو بدل کردند جواز اسُوِلَ مُسْتَهْزِیُوْنَ شدند این
واو و یا مضموم مکسور واقعه شده اند در فعل متصرف و متعلقات فعل متصرف باقی مانع شرائط هم نیست قانون جاری
نکنم چرا ما گفته بدل از همزه به ابدال جوازی نباشد این است اگر ابدال وجوبی باشد در آنجا قانون جاری کنم وجوباً

مثال چوں جَائِءُوْنَ کہ دراصل جَایِئُوْنَ بود یا واقع شد بعد الف فاعل آنرا بہمزہ بدل کردند جَاءِءُوْنَ شد ہمزہ ثانی را بیا بدل کردند جَاءِیُوْنَ شد این یا بدل از ہمزہ است لیکن قانون جاری میکنم چرا کہ ایں یا بدل از ہمزہ جوابٗ است ضمہ بر یا ثقیل بود نقل کردہ بماقبل دادند پس یا ساکن ماقبلش مضموم آں یا را بواو بدل کردند جَاءُوْوْنَ شد پس التقائے ساکنین شد میان ہر دو واو واو اولی را حذف کردند جَاءُوْنَ شد ما گفتہ ضمہ کسرہ منقول از ہمزہ نباشد احتراز شد از باشد چوں یَجِیْئُوْنَ یَسُوْؤُنَ کہ دراصل یَجِیْئُوْنَ یَسْوُءُوْنَ بودند حرکت ہمزہ را نقل کردہ بماقبل دادہ ہمزہ را حذف کردند یَجِیُوْنَ یَسُوُوْنَ شدند ایں واو و یا مضموم مکسور واقع اند در فعل متصرف و متعلقات فعل متصرف باقی مانع شرائط ہم نیست قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ ضمہ و کسرہ منقول از ہمزہ نباشد اینست ما گفتہ ماقبل او مفتوح نباشد احتراز شد کہ باشد چوں قَوِیَ حَیِیَ قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ کہ ماقبل او مفتوح نباشد اینجا است ما گفتہ ماقبل او الف نباشد احتراز شد کہ باشد چوں قَاوِلٌ بَایِعٌ اینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ ماقبل او الف نباشد این است۔

تعلیل یَقُوْلُ تَقُوْلُ اَقُوْلُ نَقُوْلُ دراصل یَقْوُلُ تَقْوُلُ اَقْوُلُ نَقْوُلُ بودند ضمہ بر واو ثقیل بود نقل کردہ بماقبل دادند یَقُوْلُ تَقُوْلُ اَقُوْلُ نَقُوْلُ شدند۔

تعلیل یُقَالُ تُقَالُ اُقَالُ نُقَالُ دراصل یُقْوَلُ تُقْوَلُ اُقْوَلُ نُقْوَلُ بودند واو متحرک ماقبلش حرف صحیح ساکن فتحش نقل کردہ بماقبل دادہ آں واو را بالف بدل کردند یُقَالُ تُقَالُ اُقَالُ نُقَالُ شدند۔

قانون ہر واو و یا متوسط مفتوح دراصل بہ سلامت نماندہ باشد واقع شود در فعل متصرف یا در متعلقات فعل متصرف سوائے کلمہ اسم بروزن اَفْعَلُ ماقبل او حرف ساکن مظہر قابل حرکت باشد فتحہ آں واو را نقل کردہ بماقبل دہند واں واو و یا را بالف بدل کنند وجوباً بشرطیکہ آں کلمہ ملحق و معنی لَوْنٌ و عَیْبٌ و صیغہ اسم آلت نباشند۔

مطلب قانون چیست واو و یا متوسط مفتوح باشد معنے متوسط چیست مقابلہ عین کلمہ باشد و دراصل سلامت نماندہ باشد معنے اصل چیست اوّل صیغہ ماضی معلوم باشد واقع شود در فعل متصرف یا در متعلقات فعل متصرف معنی متصرف چیست کہ ہمہ گردانہا او یافتہ باشند معنی متعلقات فعل متصرف چیست مصدر و مشتق و ہم وزن فعل با وزن عروضی باشد آں کلمہ اسم بروزن اَفْعَلُ نباشد ماقبل او حرف صحیح ساکن مظہر قابل حرکت باشد واں کلمہ ملحق و معنی لَوْنٌ و عَیْبٌ و صیغہ اسم آلت نباشد مثال فعل متصرف یُقَالُ یُبَاعُ

کہ دراصل یَقْوُلُ یُبْیِعُ بودند ایں واو و یا متوسط مفتوح است واقعہ است در فعل متصرف و دراصل سلامت ماندہ
ہم نیست کلمہ اسم بروزن اَفْعَلُ ہم نیست باقی ہمہ شرائط موجود اند حرکت ایں واو و یا را نقل کردہ بما قبل را دادند پس واو
و یا را بالف بدل کنند یُقَالُ یُبَاعُ شدند مثال متعلقات فعل متصرف مَقَالٌ مَبَاعٌ مُقَالٌ مُبَاعٌ
مُضَافٌ کہ دراصل مَقْوَلٌ مَبْیَعٌ مُقْوَلٌ مُبْیَعٌ مُضْیَفٌ بودند ایں واو و یا متوسط اند و دراصل سلامت
ماندند و واقعہ شدہ اند در متعلقات فعل متصرف باقی ہمہ شرائط موجود اند فتحہ آں واو و یا را نقل کردہ بما قبل دادند
بعدہ واو و یا را بالف بدل کردند مَقَالٌ مَبَاعٌ مُقَالٌ مُبَاعٌ مُضَافٌ شدند ماگفتہ واو و یا متوسط باشد احتراز
شد از اُدْعُوْا اُبْیُوْا دَعْوَةٌ رَمْیَةٌ قانون جاری نکنم چرا ماگفتہ متوسط باشد ایں متوسط نیست ماگفتہ مفتوح
باشد احتراز شد از مضموم مکسور چوں یَقْوُلُ یَبْیِعُ اینجا قانون جاری نکنم چرا ماگفتہ مفتوح باشد ایں مضموم مکسور
است ماگفتہ دراصل سلامت ناندہ باشد احتراز شد کہ باشد چوں یُعْوِدُ یُصَیِّدُ ایں جا قانون جاری نکنم چرا
ماگفتہ دراصل سلامت ناندہ باشد ایں دراصل سلامت است ماگفتہ واقعہ شود در فعل متصرف یا در متعلقات فعل
متصرف احتراز شد از غیر متصرف چوں مَا اَقْوَلَهٗ مَا اَبْیَعَهٗ ایں جا قانون جاری نکنم چرا ماگفتہ در فعل متصرف باشد
ایں در غیر متصرف است ماگفتہ آں کلمہ اسم بروزن اَفْعَلُ نباشد احتراز شد کہ باشد چوں اَقْوَلُ اَبْیَعُ اینجا قانون
جاری نکنم چرا ماگفتہ آں کلمہ اسم بروزن اَفْعَلُ نباشد ایں است اگر کلمہ فعل بروزن اَفْعَلُ باشد اینجا قانون جاری
کنم چوں اَخَافَ اَهَابُ ماگفتہ ماقبل آں ساکن باشد احتراز شد از متحرک چوں قَوَلَ بَیَعَ ایں جا قانون جاری نکنم
چرا ماگفتہ ماقبل آں ساکن باشد ایں متحرک است ماگفتہ ماقبل آں مظہر باشد احتراز شد از مدغم چوں قَوَّلَ بَیَّعَ ایں
جا قانون جاری نکنم چرا ماگفتہ ماقبل آں مظہر باشد ایں مدغم است ماگفتہ ماقبل آں قابل حرکت باشد احتراز شد کہ ماقبل
آں قابل حرکت نباشد چوں قَاوَلَ بَایَعَ ایں جا قانون جاری نکنم چرا ماگفتہ ماقبل آں قابل حرکت باشد ایں قابل
حرکت نیست ماگفتہ آں کلمہ ملحق نباشد احتراز شد کہ باشد چوں اِجْوَنْدَ کہ ملحق بہ اِحْرَنْجَمَ است
قانون جاری نکنم چرا ماگفتہ آں کلمہ ملحق نباشد ایں ملحق است ماگفتہ آں کلمہ بمعنی لون و عیب نباشد احتراز
شد کہ باشد چوں اِعْوَرَّ اِصْیَدَّ اِسْوَدَّ اِبْیَضَّ اینجا قانون جاری نکنم چرا ماگفتہ آں کلمہ بمعنی لون
و عیب نباشد ایں است ماگفتہ آں کلمہ صیغہ اسم آلت نباشد احتراز شد کہ باشد چوں مِقْوَلٌ مِبْیَعٌ اینجا

قانون جاری نه کنیم چرا گفته آں کلمه صیغه اسم آلت نباشد ایں صیغه آلت است **تعلیل** قَائِلٌ و بَائِعٌ دراصل قَاوِلٌ و بَايِعٌ بودند واو و یا واقعه شدند بعد الف فاعل و دراصل سلامت نمانده اند آں واو و یا را بالف بدل کردند قَائِلٌ بَائِعٌ شدند قُوَيْئِلٌ و قُوَيْئِلَةٌ و بُوَيْئِعٌ و بُوَيْئِعَةٌ دراصل قُوَيْوِلٌ و قُوَيْوِلَةٌ بُوَيْيِعٌ و بُوَيْيِعَةٌ بودند واو و یا واقعه شده اند بعد یاء تصغیر اسم فاعل و دراصل سلامت نمانده اند آں واو و یا را بهمزه بدل کردند قُوَيْئِلٌ و قُوَيْئِلَةٌ و بُوَيْئِعٌ و بُوَيْئِعَةٌ شدند **قانون** هر واو و یا که واقعه شود بعد الف فاعل و یا بعد یاء تصغیر اسم فاعل دراصل سلامت نمانده باشد یا اصل آں نباشد آنرا بهمزه بدل کنند وجوباً اَمَّا شَاكٍ شَائِكٌ شاذ است **مطلب** قانون چیست هر واو و یا که واقعه شود بعد الف فاعل و یا بعد یاء تصغیر اسم فاعل و دراصل سلامت نمانده باشند یا اصل آں نباشد آنرا بهمزه بدل کردن واجب است مثال اسم فاعل قَائِلٌ بَائِعٌ دراصل قَاوِلٌ بَايِعٌ بودند ایں واو و یا واقعه شده اند بعد الف فاعل و دراصل سلامت نمانده اند ایں را بهمزه بدل کردند قَائِلٌ بَائِعٌ شد مثال یاء تصغیر اسم فاعل قُوَيْئِلٌ قُوَيْئِلَةٌ بُوَيْئِعٌ بُوَيْئِعَةٌ دراصل قُوَيْوِلٌ قُوَيْوِلَةٌ بُوَيْيِعٌ بُوَيْيِعَةٌ بودند ایں واو و یا واقعه شده اند بعد یاء تصغیر اسم فاعل و دراصل سلامت نمانده اند ایں را بهمزه بدل کردند قُوَيْئِلٌ قُوَيْئِلَةٌ بُوَيْئِعٌ بُوَيْئِعَةٌ شدند مثال آنکه اصل او نباشد چوں سَائِفٌ (بمعنے صاحب سیف که ماخوذ است از سیف بمعنے شمشیر) که دراصل سَايِفٌ بود ایں یا واقعه شده است بعد الف فاعل و اصل آں نیست ایں را بهمزه بدل کردند سَائِفٌ شد اَمَّا شَاكٍ شَائِكٌ شاذ است چراکه دراصل شَاوِكٌ بود ایں واو واقعه شد بعد الف فاعل و دراصل سلامت نمانده است قیاس ایں بود که ایں را بهمزه بدل کردن واجب شود لیکن ایں را بهمزه بدل کردن جائز است شَائِكٌ خوانیم هم جائز است اگر همزه را حذف کنند شَاكٌ خوانیم هم جائز است اگر قلب مکانی کنند هم جائز است اگر قلب مکانی کردند شَاكِوٌ شد واو واقعه شده بمقابله لام کلمه ماقبل آں واو مکسور بود به یا بدل کردند شَاكِيٌ شد پس ضمه بر یا ثقیل بود حذف کردند شَاكِيْنٌ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون یا را حذف کردند شَاكٍ شد ما گفته واو و یا واقعه شود بعد الف فاعل و یا بعد یاء تصغیر اسم فاعل دراصل سلامت نمانده باشد احتراز شد که دراصل سلامت مانده باشند چوں عَاوِدٌ صَايِدٌ

عُوَیْوِدٌ عُوَیْوِنٌ صُوَیْیِدٌ صُوَیْیِدَۃٌ ایں واو و یا واقعہ شدہ اند بعد الف فاعل و یا تصغیر اسم فاعل لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ در اصل سلامت نماندہ باشد ایں در اصل سلامت ماندہ اند **تعلیل** قِیَالٌ در اصل قِوَالٌ بود واو واقعہ شد در مقابلہ عین کلمہ در جمع و در مفرد سلامت نماندہ بود ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند قِیَالٌ شد قِیَامٌ در اصل قِوَامٌ بود واو واقعہ شد بجائی عین کلمہ در مصدر و در فعل سلامت نماندہ بود ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند قِیَامٌ شد **قانون** ہر واو کہ واقعہ شود مقابلہ عین کلمہ در مصدر و جمع و در فعل و واحد سلامت نماندہ باشد یا در واحد ساکن و در جمع قبل الف باشد ما قبل آں مکسور باشد آں واو را بیا بدل کنند وجوبا بایں شرط کہ لام کلمہ آں معلّل نباشد **مطلب** قانون چیست ہر واو کہ واقعہ شود مقابلہ عین کلمہ در مصدر یا در جمع اگر در مصدر باشد ایں شرط است کہ در فعل سلامت نماندہ باشد اگر در جمع باشد تا ایں شرط است کہ در واحد سلامت نماندہ باشد یا در واحد ساکن باشد و در جمع قبل الف باشد ما قبلش مکسور باشد آں واو را بیا بدل کردن واجبست مثال واو کہ واقعہ شود در مقابلہ عین کلمہ در مصدر چوں قِیَامٌ مصدر قَامَ در اصل قِوَامٌ بود ایں واو واقعہ شد در مقابلہ عین کلمہ در مصدر ما قبل ایں مکسور است ایں واو را بیا بدل کردند قِیَامٌ شد مثال واو کہ واقعہ شود در مقابلہ عین کلمہ در جمع ما قبل ایں مکسور باشد چوں قِیَالٌ جمع قَائِلٌ در اصل قِوَالٌ بود ایں واو واقعہ شد در مقابلہ عین کلمہ در جمع و ما قبل ایں مکسور است ایں واو را بیا بدل کردند قِیَالٌ شد مثال آں کہ در واحد ساکن باشد و در جمع قبل الف باشد ما قبلش مکسور باشد چوں حِیَاضٌ جمع حَوْضَۃٌ و رِیَاضٌ جمع رَوْضٌ و رَوْضَۃٌ در اصل حِوَاضٌ و رِوَاضٌ بودند ایں واو واقعہ شد در مقابلہ عین کلمہ در جمع و در واحد ساکن است و در جمع قبل الف است ما قبلش مکسور است ایں واو را بیا بدل کردند حِیَاضٌ و رِیَاضٌ شدند ما گفتہ واو واقعہ شود مقابلہ عین کلمہ در مصدر یا در جمع احتراز شد از غیر چوں عِوَضٌ ایں واو واقعہ شد مقابلہ عین کلمہ و ما قبل ایں مکسور است در ینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در مصدر باشد یا در جمع ایں نہ در مصدر است و نہ در جمع است ما گفتہ اگر در مصدر باشد تا ایں شرط است کہ در فعل سلامت نماندہ باشد احتراز شد کہ در اصل سلامت ماندہ باشد چوں قِوَامٌ مصدر قَاوَمَ انیجا

قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ اگر در مصدر باشد تا ایں شرط است کہ در فعل سلامت نماندہ باشد ایں در فعل
سلامت است ما گفتہ اگر در جمع باشد تا ایں شرط است کہ در واحد سلامت نماندہ باشد احتراز شد کہ باشد
چوں عِوَاذٌ جمع عَاذٌ ایں واؤ واقع شدہ است مقابلہ عین کلمہ در جمع ماقبل ایں مکسور است لیکن قانون
نکنیم چرا ما گفتہ اگر در جمع باشد تا ایں شرط است کہ در واحد سلامت نماندہ باشد ایں در واحد سلامت ماندہ
است ما گفتہ کہ در واحد ساکن باشد و در جمع قبل الف باشد احتراز شد از غیر اینجا دو صورت است یک آنکہ
در واحد ساکن باشد و در جمع قبل الف نباشد چوں عِوَدَۃٌ جمع عَوْدٌ (شتر پیر) ایں واؤ واقع شد مقابلہ
عین کلمہ و در واحد ساکن است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در واحد ساکن باشد و در جمع قبل الف باشد
ایں در جمع قبل الف نیست ما گفتہ دیگر آنکہ در جمع قبل الف باشد و در واحد ساکن نباشد چوں طِوَالٌ
جمع طَوِیْلٌ است ایں واؤ واقع شدہ است مقابلہ عین کلمہ در جمع و در جمع قبل الف است ماقبل ایں
مکسور است لام کلمہ ایں مُعْتَلّ ہم نیست لیکن در اینجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ در واحد ساکن باشد
ایں در واحد ساکن نیست ما گفتہ ماقبل ایں مکسور باشد احتراز شد از مفتوح مضموم چوں دَوَامٌ دَوَاذٌ
دُوَامٌ دُوَاذٌ ایں جا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ ماقبل ایں مکسور باشد ایں مفتوح مضموم است ما گفتہ
لام کلمہ آں مُعْتَلّ نباشد احتراز شد کہ باشد چوں رِوَاءٌ جمع رَیَّانٌ اصلہ رُوْیَانٌ بود ہمزہ را بواو بدل
کردند رُوْیَانٌ شد واؤ و یا در یک کلمہ بہم آمدند واؤ را یا کردہ یا را در یا ادغام کردند رُیَّانٌ باشد واقعہ
شد در آخر اسم متمکن قبلش مضموم ضمہ قبلش را بکسرہ بدل کردند رِیَّانٌ شد ایں واؤ واقع شدہ است در مقابلہ
عین کلمہ در جمع ماقبل ایں مکسور است لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ لام کلمہ آں مُعْتَلّ نباشد ایں است ایں
قید کہ لام کلمہ آں مُعْتَلّ نباشد بجمع متصل شود بعضے از شارحین بمصدر متصل کنند تا کہ ازیں قید اِلْتِوَاءٌ و اِسْتِوَاءٌ
خارج شوند حالانکہ اینہا قبل ازیں خارج شدہ اند چرا کہ ما گفتہ در فعل سلامت نماندہ باشد و اینہا در فعل اِلْتَوٰی و
اِسْتَوٰی سلامت ماندہ اند **تعلیل** سَیِّدٌ در اصل سَیْوِدٌ بود واؤ و یا در یک کلمہ بہم آمدند
نخستین از ایشاں ساکن بدل از حرفے نبود آں واؤ را یا کردہ یا را در یا ادغام کردند
سَیِّدٌ شد **قانون** ہر واؤ و یا اگر جمع شوند در یک کلمہ یا در حکم یک کلمہ سوائے

کلمہ اسم بروزن اَفعَلُ اوّل ایشاں ساکن لازم غیر بدل بود یا مطلقاً واو ثانی لام
کلمہ باشد آں واو را یا کنند بعدہٗ یا را در یا ادغام کنند وجوباً سوا واو عین کلمہ بعد یا تصغیر
در مکبر متحرک کہ آں واو را بیا بدل کنند جوازاً ورنہ وجوباً **مطلب** قانون چیست واو و یا
جمع شوند در یک کلمہ یا در حکم یک کلمہ معنے حکم یک کلمہ چیست صیغہ جمع مذکر سالم کہ مضاف شود بسوئے یا متکلم.
مثال یک کلمہ چوں سَیِّدٌ در اصل سَیْوِدٌ بود ایں واو و یا جمع شدہ اند در یک کلمہ کلمہ اسم بروزن اَفعَلُ
نیست اوّل ایشاں ساکن ہم است سکون ہم لازمی است بدل از چیزے نیست ایں واو را یا کردہ یا را در یا
ادغام کردند سَیِّدٌ شد مثال حکم یک کلمہ چوں مُسْلِمِیَّ در اصل مُسْلِمُوْنَ بود وقتیکہ ایں را بسوئے یا متکلم
مضاف کردند نون باضافت ساقط شد مُسْلِمُوْيَ شد پس واو و یا در یک کلمہ باہم آمدند نخستین از ایشاں ساکن
بدل از چیزے نبود آں واو را یا کردہ یا در یا ادغام کردند مُسْلِمُيَّ شد پس یا مشدد واقع شد در آخر اسم متمکن ما قبل
ایں مضموم است ضمہ ما قبلش را بکسرہ بدل کردند مُسْلِمِيَّ شد یا مطلقاً واو ثانی مقابلہ لام کلمہ باشد مطلقاً
را چہ معنے است خواہ بدل شدہ باشد یا نہ شدہ باشد در انجا مطلقاً قانون جاری کنم چوں مَدْعِيٌّ در اصل
مَدْعِوْوٌ بود واو ساکن مظہر ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند مَدْعِيْوٌ شد ہیں واو و یا جمع شدہ
اند در یک کلمہ کلمہ اسم بروزن اَفعَلُ نیست اوّل ایشاں ساکن است لازم است بدل ا ہم است لیکن واو ثانی لام
کلمہ است آں واو را یا کردہ یا را در یا ادغام کردند مَدْعِيٌّ شد سوا واو عین کلمہ بعد یا تصغیر در مکبر متحرک کہ آں
واو را بیا بدل کنند جوازاً ورنہ وجوباً المطلب چیست واو واقع شود مقابلہ عین کلمہ بعد یا تصغیر و در مکبر متحرک باشد آں
واو را بیا بدل کنند جوازاً بعدہٗ یا در یا ادغام کنند وجوباً مثال چوں مُقَيِّلٌ تصغیر مِقْوَلٌ و مِقْوَلَۃٌ است در اصل
مُقَيْوِلٌ بود ایں واو واقع شدہ است مقابلہ عین کلمہ بعد یا تصغیر و در مکبر متحرک است ایں واو را یا کردہ یا در یا
ادغام کردند مُقَيِّلٌ شد ورنہ وجوباً در ینجا دو صورت اند یک انیست کہ در مکبر ہرگز نباشد دیگر آنست کہ در مکبر باشد
لیکن ساکن باشد مثال آں کہ در مکبر ہرگز نباشد چوں مُقَيِّلٌ تصغیر مَقَالٌ در اصل مُقَيْوِلٌ بود ایں واو واقع
شدہ است بعد یا تصغیر و در مکبر متحرک نیست ایں واو را بیا بدل کنند وجوباً بعدہ یا در یا ادغام کنند وجوباً مُقَيِّلٌ
خواندن واجب است مثال آں کہ در مکبر باشد لیکن ساکن باشد چوں مُقَيِّلٌ تصغیر مَقْوُلٌ در اصل مُقَيْوِلٌ

بو ضمہ بر واو ثقیل بود نقل کردہ بماقبل داند مقُوْوْلٌ شد پس التقا ساکنین شد میان ہر دو واو بعض اولیٰ را حذف کنند اگر اولی را حذف کنند ما ہم واجب است چراکہ در مکبّر ہر گز نیست اگر ثانی را حذف کنیم واجب است چراکہ در مکبّر ہست لیکن ساکن است ایں جا ہم واجب است ما گفتہ واو و یا جمع شوند احتراز شد از غیر چوں اُوْدِیَ ایں واو و یا در یک کلمہ اند کلمہ اسم بروزن اَفْعَلُ نیست اوّل ساکن است لازم ہم است بدل از چیزے نیست لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ جمع شوند ایں متفرق اند ما گفتہ در یک کلمہ باشند یا در حکم یک کلمہ احتراز شد از غیر چوں اَبُوْ یَعْقُوْبَ ایں واو و یا جمع اند کلمہ اسم بروزن اَفْعَلُ نیست اوّل ساکن ہست لازم ہم است بدل از چیزے نیست لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ در یک کلمہ یا در حکم یک کلمہ باشد ایں ہر دو نیست ما گفتہ کلمہ اسم بروزن اَفْعَلُ نباشد احتراز شد کہ باشد چوں اَلْیَوْمُ ایں واو و یا جمع شدہ اند در یک کلمہ اول ایشاں ساکن لازم غیر بدل است لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ کلمہ اسم بروزن اَفْعَلُ نباشد ایں است ما گفتہ اول ساکن باشد احتراز شد کہ اول ساکن نباشد چوں قَوِیَ ایں واو و یا جمع شدہ اند در یک کلمہ کلمہ اسم بروزن اَفْعَلُ نیست سکون لازم است بدل از چیزے نیست لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ اوّل ساکن باشد ایں ساکن نیست ما گفتہ سکون لازمی باشد احتراز شد از عارضی چوں قَوْیَ ایں واو و یا جمع شدہ اند در یک کلمہ کلمہ اسم بروزن اَفْعَلُ نیست اول ایشاں ساکن است بدل از چیزے نیست لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ سکون او لازمی باشد ایں عارضی ہست ما گفتہ بدل از چیزے نباشد احتراز شد کہ باشد چوں بُوْیِعَ دِیْوَانٌ ایں جا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ بدل از چیزے نباشد ایں است ما گفتہ واو ثانی مطلقاً لام کلمہ باشد احتراز شد از یا مطلقاً چوں دُوْیًا کہ در اصل دُعْیًا بود اینجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ واو مطلق باشد ایں یا مطلق۔

است

٭٭٭

شروع ابواب اجوف واوی و یائی ثلاثی مجرد

باب اوّل

اجوف واوی از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چوں اَلْقَوْلُ وَالْمَقَالُ وَالْمَقَالَةُ وَ اَلْقِیْلُ وَالْقَالُ گفتن قَالَ یَقُوْلُ قَوْلًا فَهُوَ قَائِلٌ وَقِیْلَ یُقَالُ قَوْلًا فَذَاكَ مَقُوْلٌ لَمْ یَقُلْ لَمْ یُقَلْ لَا یَقُوْلُ لَا یُقَالُ الخ

باب دوئم اجوف واوی از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْخَوْفُ وَالْمَخَافَةُ ترسیدن خَافَ یَخَافُ خَوْفًا فَهُوَ خَائِفٌ وَخِیْفَ یُخَافُ خَوْفًا فَذَاكَ مَخُوْفٌ لَمْ یَخَفْ الخ

باب سوئم اجوف واوی از باب فَعُلَ یَفْعُلُ چوں اَلطُّوْلُ وَالطَّوَالَةُ دراز شدن طَالَ یَطُوْلُ طُوْلًا فَهُوَ طَوِیْلٌ وَطِیْلَ یُطَالُ طُوْلًا فَذَاكَ مَطُوْلٌ لَمْ یَطُلْ لَمْ یُطَلْ الخ

باب اوّل اجوف یائی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْبَیْعُ وَالْبَیْعَةُ خریدن و فروختن بَاعَ یَبِیْعُ بَیْعًا فَهُوَ بَائِعٌ وَبِیْعَ یُبَاعُ بَیْعًا فَذَاكَ مَبِیْعٌ لَمْ یَبِعْ لَمْ یُبَعْ لَا یَبِیْعُ لَا یُبَاعُ الخ

باب دوئم اجوف یائی از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْهَیْبَةُ وَالْمَهَابَةُ ترسیدن هَابَ یَهَابُ هَیْبَةً الخ

ابواب اجوف واوی و یائی از ثلاثی مزید فیہ

اجوف واوی از باب اِفْعَالٌ چوں اَلْاِقَامَةُ بپا کردن اَقَامَ یُقِیْمُ

إِقَامَةً فَهُوَ مُقِيمٌ وَأُقِيمَ يُقَامُ إِقَامَةً الخ

اَجوف واوی از باب تَفْعِيل چوں اَلتَّحْوِيلُ گردانیدن حَوَّلَ يُحَوِّلُ تَحْوِيلاً فَهُوَ مُحَوِّلٌ وَحُوِّلَ يُحَوَّلُ تَحْوِيلاً فَذَاكَ مُحَوَّلٌ الخ

اَجوف واوی از باب اِفْتِعَال چوں اَلْاِجْتِنَابُ قطع بیابان کردن اِجْتَابَ يَجْتَابُ اِجْتِيَابًا الخ

اَجوف یائی از باب اِفْعَال چوں اَلْاِطَارَةُ پرانیدن اَطَارَ يُطِيرُ اِطَارَةً الخ

اَجوف یائی از باب تَفْعِيل چوں اَلتَّضْيِيعُ ضائع کردن ضَيَّعَ يُضَيِّعُ تَضْيِيعًا الخ

اجوف یائی از باب اِفْتِعَال اِخْتَارَ يَخْتَارُ اِخْتِيَارًا الخ

شروع قوانین و تعلیلات ابواب ناقص
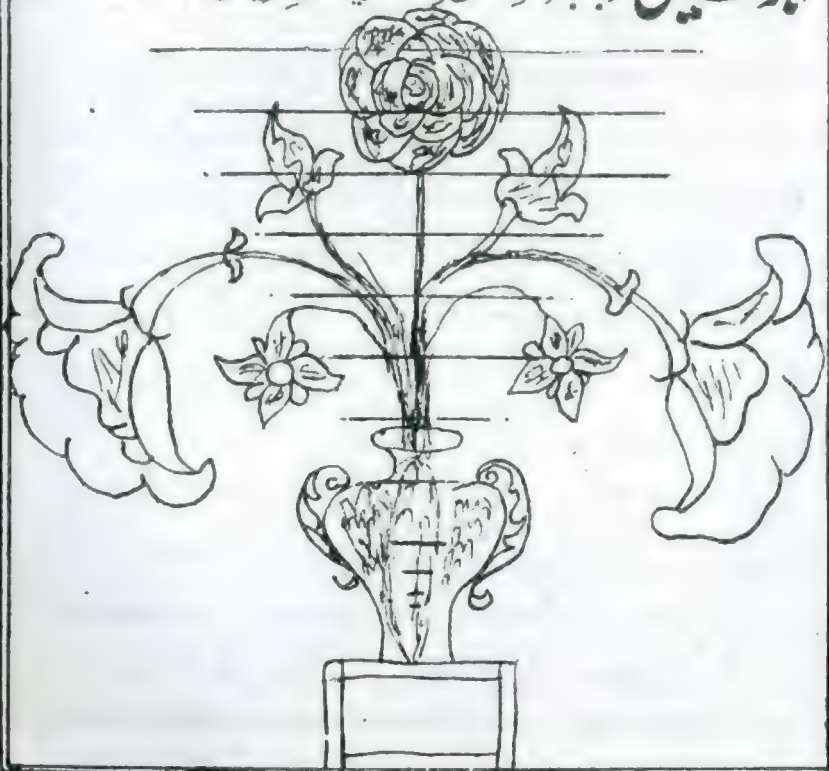
تعلیل

دُعَاءٌ در اصل دُعَاوٌ بود واو واقعه شد بعد الف زائده بر طرف آں واو را بهمزه بدل کردند دُعَاءٌ شد اِدِّعَاءَةٌ مِنْ عَاعَانِ در اصل اِدِّعَاوَةٌ مِنْ عَاوَانِ بودند واو واقعه شد بعد الف زائده در حکم طرف آں واو را بهمزه بدل کردند اِدِّعَاءَةٌ مِنْ عَاعَانِ شدند **قانون** هر حرف علت که واقعه شود بعد الف زائده بر طرف یا در حکم بر طرف آنرا بهمزه بدل کنند وجوباً **مطلب** قانون چیست هر حرف علت که واقعه شود بعد الف زائده بر طرف یا در حکم طرف بر طرف را چه معنی است در آخر کلمه باشد و حکم طرف را چه معنی است که در مقابله لام کلمه باشد بسبب متصل شدن حرف غیر لازم در وسط آید و غیر لازم را چه معنی است اگر آں زیادتی را دور کنند بعده آں صیغه بر معنی خود ماند مثل تا عارضی و علامت تثنیه و جمع مثال واو و یا که واقعه شوند بعد الف زائده بر طرف چوں دُعَاءٌ رِضَاءٌ در اصل دُعَاوٌ رِضَایٌ بودند ایں واو و یا واقعه شدند بعد الف زائده بر طرف ایں را بهمزه بدل کردند دُعَاءٌ رِضَاءٌ شدند مثال واو و یا که واقعه شوند بعد الف زائده در حکم طرف چوں اِدِّعَاءَةٌ مِنْ عَاعَانِ شَکَّاءَةٌ مِنْ مَاءَانِ در اصل اِدِّعَاوَةٌ مِنْ عَاوَانِ شَکَّایَةٌ مِنْ مَایَانِ بودند ایں واو و یا واقعه شدند بعد الف زائده در حکم طرف ایں را بهمزه بدل کردند اِدِّعَاءَةٌ مِنْ عَاعَانِ شَکَّاءَةٌ مِنْ مَاءَانِ شدند مثال الف که واقعه شود بعد الف زائده بطرف چوں صَحْرَاءُ در اصل صَحْرَا بود میان الف و را دیگر الف زائده کردند از برائے امتداد صوت صَحْرَاا شد دیگر الف واقعه شد بعد الف زائده بر طرف آں را بهمزه بدل کردند صَحْرَاءُ شد سوال ثِنَایَانِ که دریں حرف علت واقعه شد بعد الف زائده در حکم طرف ایں را بهمزه چرا بدل نکنند جواب ما گفته که بعد او حرف زائده غیر لازم باشد ایں زائده باین کلمه لازم است چراکه ثِنَایَانِ دو تار تافته حبل را گویند مفرد ایں ثِنَایَةٌ در کلام عرب

مستعمل نیست ما گفتہ کہ حرف علت واقع شود بعد الف زائدہ احتراز شد از اصلی مثال آں رَائیٌ ثَائیٌ کہ در
اصل رَوَیٌ ثَوَیٌ بودند واو را خلاف القیاس بالف بدل کردند رَائیٌ ثَائیٌ شدند ایں حرف
علت واقع شد بعد الف بطرف قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ بعد الف زائدہ باشد ایں اصلی است ما گفتہ
بطرف باشد یا در حکم طرف باشد احتراز شد از غیر مثال آں شَقَاوَةٌ هَدَایَةٌ دِرَایَةٌ ایں حرف
علت واقع شد بعد الف زائدہ لیکن قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ کہ بطرف باشد یا در حکم طرف ایں بطرف و حکم طرف
ہر دو نیست **تعلیل** دُعِیَ در اصل دُعِوَ بود واو واقع شد مقابلہ لام کلمہ ماقبلش مکسور
آں واو را بیا بدل کردند دُعِیَ شد **قانون** ہر واو کہ واقع شود مقابلہ لام ماقبلش مکسور
آں واو را بیا بدل کنند وجوباً **مطلب** قانون چیست ہر واو کہ واقع شود مقابلہ لام کلمہ ماقبلش
مکسور آں واو را بیا بدل کردن واجب است چوں دُعِیَ دَاعِیَةٌ در اصل دُعِوَ دَاعِوَةٌ بودند ایں واو واقع
شد مقابلہ لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند دُعِیَ دَاعِیَةٌ شدند ما گفتہ کہ واو واقع شود مقابلہ لام کلمہ
احتراز شد از فا و عین چوں یَوْعِدُ عِوَضٌ ماقبل واو مکسور است لیکن قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ در مقابلہ لام
کلمہ باشد ایں در فا و عین است ما گفتہ ماقبل او مکسور باشد احتراز شد از مفتوح مضموم ساکن چوں عَصَوْا دَلْوٌ
یَدْعُو در اینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ ماقبل او مکسور باشد در اینجا مکسور نیست **قانون** ہر یا کہ واقع
شود در آخر فعل بفتحہ غیر اعرابی ماقبلش مکسور باشد کسرہ ماقبل آں بفتحہ بدل کنند جوازاً بعدہٗ
یا را بالف بدل کنند وجوباً بر لغت بنی طے **مطلب** قانون چیست ہر یا کہ واقع شود در
آخر فعل بفتحہ غیر اعرابی ماقبل او مکسور باشد کسرہ ماقبل آں بفتحہ بدل کنند جوازاً بعدہٗ یا را بالف بدل کردن واجب است
چوں دُعِیَ بَقِیَ ایں یا واقع شد در آخر فعل بفتحہ غیر اعرابی ماقبل ایں مکسور است کسرہ ماقبل را بفتحہ بدل کردن
جائز است بعدہٗ یا را بالف بدل کردن واجب است بر لغت بنی طے در دُعِیَ وَبَقِیَ دُعَا وَبَقَا خواندن جائز
است بعض گویند کہ ایں قانون مختص بفعل است کہ در قَاضِیَ قَاضَا کسے نخواندہ و بعض گفتند کہ جاری شود در
ماضی ثلاثی مجرد و یا آں اسم کہ بروزن فَاعِلَةٌ باشد چوں دُعِیَ دُعَا وَبَقِیَ بَقَا و دَاعِیَةٌ دَاعَاةٌ وَبَاقِیَةٌ
بَاقَاةٌ و بعض گویند مختص باں جمع است کہ بروزن مَفَاعِلُ باشد چوں مَهَابِیَ مَهَابَا و در صَحَارِیَ

وَصَحَارَا ازیں قانون چہ مطلب است در ماضی ثلاثی مجرد قیاسی است و در اں اسم کہ بروزن فَاعِلَةٌ و
آں جمع کہ بروزن مَفَاعِلُ باشد غیر قیاسی وقلیل است ماگفتہ در آخر فعل باشد احتراز شد از اسم چوں
هِيَ در ینجا قانون جاری نکنیم چرا ماگفتہ در آخر فعل باشد ایں در آخر اسم است ماگفتہ یا واقعہ شود در فعل بفتحہ
غیر اعرابی احتراز شد از اعرابی چوں لَنْ تَرْضِيَ ایں یا واقعہ شد در آخر فعل لیکن قانون جاری نکنیم چرا ماگفتہ فتحہ
آخیر غیر اعرابی باشد ایں اعرابی است **تعلیل** يَدْعُوْنَ تَدْعُوْنَ اُدْعُوْنَ دَعُوْنَ در اصل يَدْعُوُ
نَ تَدْعُوُنَ اُدْعُوُنَ دَعُوُوْنَ بودند ضمہ بر واو ثقیل بود انداختند يَدْعُوْنَ تَدْعُوْنَ اُدْعُوْنَ دَعُوْ
شدند **قانون** ہر واو و یا مضموم یا مکسور کہ واقعہ شود مقابلہ لام کلمہ بعد ضمہ یا
کسرہ بود حرکت آں دور کنند بہ نقل اگر قبل ضمہ کسرہ بود و بعد آں واو مدہ و یا قبل کسرہ
ضمہ باشد و بعد آں یا مدہ ورنہ ماسوائے نقل یا ایں شرط کہ واو و یا بدل از ہمزہ بہ ابدال
جوازی و ضمہ کسرہ منقول از ہمزہ نباشد **مطلب** قانون چیست ہر واو و یا مضموم یا مکسور باشد
واقعہ شود در مقابلہ لام کلمہ ماقبلش مضموم یا مکسور باشد حرکت آں دور کنند بہ نقل اگر قبل ضمہ کسرہ باشد بعد آں واو
مدہ آنرا حرکت دور کنند بہ نقل اگر قبل کسرہ ضمہ باشد بعد آں یا مدہ آنرا حرکت دور کنند بہ نقل مثال واو و یا مضموم کہ قبل
آں مکسور باشد و بعد آں واو مدہ باشد چوں دَاعُوْنَ رَامُوْنَ در اصل دَاعِوُوْنَ رَامِيُوْنَ بودند ایں واو و یا
مضموم ماقبل ایں مکسور است بعد آں واو مدہ است حرکت ایں واو و یا نقل کنند بما قبل دہند یا ساکن مظہر ماقبلش مضموم
آں یا را بواو بدل کنند دَاعُوْوْنَ رَامُوْوْنَ شدند پس التقاء ساکنین شد میان ہر دو واو واو اولی را حذف
کردند دَاعُوْنَ رَامُوْنَ شدند مثال واو و یا مکسور کہ قبل آں مضموم باشد و بعد آں یا مدہ بود چوں تَدْعِيْنَ
تَنْهِيْنَ در اصل تَدْعُوِيْنَ تَنْهُيِيْنَ بودند ایں واو و یا مکسور است ماقبل ایں مضموم است بعد آں یا مدہ
است حرکت ایں واو و یا را نقل کردہ بما قبل دادند پس واو ساکن مظہر ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند پس التقاء ساکنین
شد میان ہر دو یا یائے اولی را حذف کردند تَدْعِيْنَ تَنْهِيْنَ شدند ورنہ ماسوائے نقل اینجا شش صورت اند مثال
یا مضموم کہ ماقبل آں مکسور و بعد آں واو مدہ نباشد چوں يَرْمِيْ تَرْمِيْ اَرْمِيْ نَرْمِيْ در اصل يَرْمِيُ تَرْمِيُ اَرْمِيُ نَرْمِيُ
بودند ایں یا مضموم است ماقبل ایں مکسور است بعد آں واو مدہ نیست حرکت ایں را حذف کردند يَرْمِيْ تَرْمِيْ اَرْمِيْ نَرْمِيْ

شدند مثال واو مضموم که بعد آن واو مده باشد قبل آن مکسور نباشد چون یَدْعُوْنَ تَدْعُوْنَ که در
اصل یَدْعُوُوْنَ تَدْعُوُوْنَ بودند این واو مضموم است بعد آن واو مده است لیکن قبل واو مکسور نیست
حرکت این را حذف کردند پس التقاء ساکنین شد میان هر دو واو واو اولی را حذف کردند یَدْعُوْنَ تَدْعُوْنَ
شدند مثال واو مضموم که قبل آن مکسور نباشد و بعد آن واو مده هم نباشد چون یَدْعُوْ تَدْعُوْ اُدْعُوْ نَدْعُوْ
که در اصل یَدْعُوُ تَدْعُوُ اَدْعُوُ نَدْعُوُ بودند این واو مضموم است لیکن ماقبل این مکسور نیست و بعد
آن واو مده هم نیست حرکت این واو را حذف کنند یَدْعُوْ تَدْعُوْ اَدْعُوْ نَدْعُوْ اند مثال یا مکسور که قبل
آن مضموم باشد و بعد آن یا مده نباشد چون بِتَرَامِیْ که در اصل بِتَرَامُیِ بود این یا مکسور است و قبل این مضموم
است لیکن یا مده نیست حرکت این را حذف کنند پس یا مخفف واقع شد در آخر اسم متمکن ماقبلش مضموم ضمه ماقبلش
را بکسره بدل کردند بِتَرَامِیْنٍ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون تنوین یا را حذف کردند بِتَرَامٍ شد
مثال یا مکسور که بعد آن یا مده باشد لیکن ماقبل او مضموم نباشد چون تَرْمِیْنَ که در اصل تَرْمِیِیْنَ بود این یا مکسور
است بعد این یا مده است لیکن ماقبل این مضموم نیست حرکت این را حذف کنند پس التقاء ساکنین شد میان
هر دو یا یا اولی را حذف کردند تَرْمِیْنَ شد مثال یا مکسور که قبل آن مضموم نباشد و بعد آن یا مده هم نباشد چون
بِرَامِیْ که در اصل بِرَامِیٍ بود این یا مکسور است و ماقبل این مضموم نیست و بعد آن یا مده نیست حرکت این را حذف کنند
بِرَامِیْنٍ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند بِرَامٍ شد ماگفته واو و یا مضموم یا مکسور
باشند احتراز شد که واو و یا مضموم مکسور نباشند چون لَنْ یَدْعُوَ لَنْ یَرْمِیَ این واو و یا واقع شده است در مقابله
لام کلمه ماقبل این مضموم مکسور است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ماگفته واو و یا مضموم یا مکسور باشند این مفتوح اند
ماگفته در مقابله لام کلمه باشند احتراز شد از فا و عین چون بِوَعَادٍ بِوُعُوْدٍ قُوُوْلٌ سُبُوْلٌ این واو و یا مضموم
مکسور اند ماقبل این هم مضموم مکسور است بدل از همزه به ابدال جوازی نیست ضمه کسره منقول از همزه نیست لیکن قانون
جاری نکنیم چرا ماگفته در مقابله لام کلمه باشند این در مقابله فا و عین اند ماگفته ماقبل این مضموم مکسور باشد احتراز شد
از غیر چون عَصَوْ دَلْوٌ رَحْیٌ ظَبْیٌ بِعَصَوِیٍّ لَوْ بِرَحْیٍ بِظَبْیٍ این واو و یا مضموم مکسور اند واقع شده اند در مقابله
لام کلمه بدل از همزه به ابدال جوازی نیست و ضمه کسره منقول از همزه هم نیست لیکن قانون جاری نکنیم چرا ماگفته قبل

او مضموم مکسور باشد اینجا مفتوح و ساکن است ما گفته واو و یا بدل از همزه به ابدال جوازی نباشد احتراز شد
که باشد چون قَارِئٌ مُسْتَهْزِئٌ قَارِئُوْنَ مُسْتَهْزِئُوْنَ که در اصل قَارِئٌ مُسْتَهْزِئٌ قَارِءُوْنَ
مُسْتَهْزِءُوْنَ بودند همزه را به موافق حرکت ماقبل بدل کردند قَارِیٌ مُسْتَهْزِیٌ قَارِیُوْنَ مُسْتَهْزِیُوْنَ
شدند این واو و یا مضموم مکسور اند واقعه شده اند در مقابله لام کلمه ماقبل این مضموم مکسور است ضمه کسره
منقول از همزه نیست لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفته واو و یا بدل از همزه به ابدال جوازی نباشند این است
ابدال جوازی گفت احتراز شد از ابدال وجوبی چون جَاءٍ جَاءُوْنَ که در اصل جَایِئٌ جَایِئُوْنَ بودند یاء تعلیل
شد بعد الف فاعل آن را به همزه بدل کردند جَاءِءٌ جَاءِءُوْنَ شدند همزه ثانی را بیا بدل کردند جَاءِیٌ
جَاءِیُوْنَ شدند ضمه بر یا ثقیل بود انداختند جَاءِیْنْ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون تنوین یا را
حذف کردند جَاءٍ شد و در جَاءِیُوْنَ ضمه بر یا ثقیل بود نقل کرده بما قبل دادند پس یا ساکن ماقبلش
مضموم آن یا را بواو بدل کردند جَاءُوْوْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان هر دو واو واو اولی را حذف
کردند جَاءُوْنَ شد ما گفته ضمه کسره منقول از همزه نباشد احتراز شد که باشد چون یَجِیْئُوْنَ یَسُوْءُوْنَ که در
اصل یَجِیْئُوْنَ یَسُوْءُوْنَ بودند ضمه همزه را نقل کرده بما قبل داده همزه را حذف کردند یَجِیُوْنَ یَسُوُوْنَ شدند
این واو و یا مضموم مکسور اند واقعه شده اند در مقابله لام کلمه ماقبل این مضموم مکسور است واو و یا بدل از همزه به
ابدال جوازی نیست لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفته ضمه کسره منقول از همزه نباشد این است

تعلیل

یُدْعَیَانِ نُدْعَیَانِ در اصل یُدْعَوَانِ نُدْعَوَانِ بودند واوے بود در موضع ثالث
اکنون صاعد گشت حرکت ماقبل مخالف او شد آن واو را بیا بدل کردند یُدْعَیَانِ
نُدْعَیَانِ شدند

قانون

هر واو که واقعه شود در سیوم جا هر گاه که صاعد گردد حرکت
ماقبل مخالف او باشد آن واو را بیا بدل کنند وجوبا

مطلب

قانون چیست واو در اصل
سیوم جا باشد مراد از اصل چیست اول صیغه ماضی معلوم یا مصدر سه حرفی باشد هر گاه که صاعد گردد حرکت
ماقبل مخالف او باشد آن واو را بیا بدل کردن واجب است مثال چهارم جا یُدْعَیَانِ نُدْعَیَانِ که در اصل
یُدْعَوَانِ نُدْعَوَانِ بودند واو واقعه شد در موضع ثالث اکنون صاعد گشت حرکت ماقبل مخالف

او شد یُدْعَیَانِ تُدْعَیَانِ شدند مثال پنجم و ششم جا اِدَّعٰی اِسْتَدْعٰی که در اصل اِدَّعَوَ اِسْتَدْعَوَ
بودند واو در اصل سوم جا بود کنوں صاعد گشت حرکت ماقبل مخالف او شد آں واو را بیا بدل کردند اِدَّعَیَ
اِسْتَدْعَیَ شدند پس یا متحرک ماقبلش مفتوح آں یا را بالف بدل کردند اِدَّعٰی اِسْتَدْعٰی شدند مثال هفتم جا
اِسْتِدْعَاءٌ که در اصل اِسْتِدْعَاوٌ بود ایں واو در اصل سوم جا بود اکنوں صاعد گشت لیکن ایں قانون اینجا
جاری نه کنم چرا ما گفته حرکت ماقبل مخالف او باشد اینجا حرکت نیست بعض قید اینچنیں کرده اند که بعد ضمه واو
مده نباشد ایں بعد ضمه واو مده نیست ایں واو را بیا بدل کردند اِسْتِدْعَایٌ شد پس یا واقعه شد بعد الف زائده
آں یا را بهمزه بدل کردند اِسْتِدْعَاءٌ شد محققین ایں طور گفته اند اگر آں واو بالف بدل شود آنرا بیا بدل
نکنند چوں یُدْعٰی تُدْعٰی اِدَّعٰی اِسْتَدْعٰی و در اِسْتِدْعَاءٌ واو را بیا بدل کردند اِسْتِدْعَایٌ
شد پس یا واقعه شد بعد الف زائده آں یا را بهمزه بدل کردند اِسْتِدْعَاءٌ شد ما گفته که واو واقعه شود در
اصل سیوم جا هرگاه که صاعد گردد حرکت ماقبل مخالف او باشد احتراز شد از موافق چوں یَدْعُوْ اینجا قانون
جاری نه کنم چرا ما گفته حرکت ماقبل مخالف او باشد اینجا موافق است ما گفته بعد ضمه واو ساکن نباشد
احتراز شد از غیر چوں یَدْعُوْ مَدْعُوٌّ اینجا قانون جاری نه کنم چرا ما گفته بعد ضمه واو ساکن نباشد ایں است

تعلیل دُعَاةٌ در اصل دَعَوَةٌ بود واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را بالف بدل کردند
دَعَاةٌ شد پس فتحه فا کلمه را بالضمه بدل کردند تا که ملتبس نشود به صَلٰوةٌ و زَکٰوةٌ و قَنٰوةٌ که
ایشاں مفرد اند دُعَاةٌ شد **قانون** هر جمع ناقص که بروزن فَعَلَةٌ باشد فا کلمه
او را حرکت ضمه دهند وجوبًا **مطلب** قانون چیست هر جمع ناقص که بروزن فَعَلَةٌ باشد فا کلمه
او را حرکت ضمه دادن واجب است مثال دُعَاةٌ رُمَاةٌ در اصل دَعَوَةٌ رَمَیَةٌ بودند واو متحرک ماقبل مفتوح
آں واو و یا را بالف بدل کردند دَعَاةٌ رَمَاةٌ شدند پس فتحه فا کلمه را بضمه بدل کردند دُعَاةٌ رُمَاةٌ شدند
ما گفته که جمع ناقص باشد احتراز شد از غیر ناقص چوں ضَرَبَةٌ وَعَدَةٌ قَالَةٌ ایں جمع بروزن فَعَلَةٌ است
لیکن قانون جاری نه کنم چرا ما گفته جمع ناقص باشد ایں ناقص نیست **تعلیل** دِعِیٌّ در اصل دُعُوْوٌ
بود واو واقعه شد در آخر اسم متمکن ماقبلش واو مده زائده در جمع آں واو را بیا بدل کردند

دُعْوُیٌ شد پس واو و یا در یک کلمه بهم آمدند نخستین از ایشاں ساکن بدل از همزه نبود آں واو را یا کرده یا را در یا ادغام کردند دُعُیٌّ شد پس یا مشدد واقعه شد در آخر اسم متمکن ماقبلش مضموم ضمه ماقبلش را بکسره بدل کردند دُعِیٌّ شد پس ضمه اولی را نیز بکسره بدل کردند از برائے مناسبت یا ثانی دِعِیٌّ شد **قانون** هر واو لازم غیر بدل از همزه که واقعه شود در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم باشد یا واو مده زایده در جمع آں واو را بیا بدل کنند وجوبا و در مفرد مانع وجوب اعلال است آں واو مده زایده مگر که ماقبل او واوے دیگر متحرک باشند **مطلب** قانون چیست واو لازم باشد غیر بدل از همزه باشد واقعه شود در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم باشد یا واو مده زایده اگر در جمع باشد ماقبلش مضموم باشد آں واو را بیا بدل کردن واجب است اگر در جمع باشد ماقبل او واو مده زایده باشند آں واو را بیا بدل کردن واجب است اگر در مفرد باشد ماقبل او مضموم باشد آں واو را بیا بدل کردن واجب اگر در مفرد باشد ماقبل او واو مده زایده باشد آں واو را بیا بدل کردن واجب نیست بلکه جائز است اگر ماقبل آں دیگر واو متحرک باشد در انجا واجب است مثال واو لازم که واقعه شود در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم باشد در جمع چوں دُعِیٌّ که در اصل دُعُوْوٌ بود ایں واو لازم است بدل از همزه نیست واقعه شده است در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم است در جمع است ایں واو را بیا بدل کردند دُعُوْیٌ شد پس واو و یا در یک کلمه باهم آمدند آں واو را یا کرده یا در یا ادغام کردند دُعُیٌّ شد پس یا مشدد واقعه شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم است ضمه ماقبلش را بکسره بدل کردند دُعِیٌّ شد پس ضمه اولی را نیز بکسره بدل کردند از برائے مناسبت یا ثانی و اَدْلٍ جمع دَلْو که در اصل اَدْلُوٌ بود واو واقعه شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم است در جمع ایں واو را بیا بدل کردند اَدْلُیٌ شد پس یا مخفف واقعه شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم است ضمه ماقبلش را بکسره بدل کردند اَدْلِیٌ شد ضمه بر یا ثقیل بود انداختند اَدْلِیْنْ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند اَدْلٍ شد مثال واو که واقعه شود در آخر اسم متمکن ماقبل او واو مده زایده باشد در جمع مثال واو لازم که واقعه شود در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم باشد در مفرد آں واو را بیا بدل کردن واجب است چوں تَنَبِّیْ که در اصل تَنَبُّوٌ بود واو واقعه شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم است در مفرد آں واو را بیا بدل کردند تَنَبُّیٌ شد

پس یا مخفف واقع شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم است ضمه ماقبلش را بکسره بدل کردند تَسَنِّیٌ شد پس ضمه
بر یا ثقیل بود انداختند تَسَنِّیْنٌ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون تنوین یا را حذف کردند تَسَنٍّ شد مثال
واو که واقع شود در آخر اسم متمکن ماقبل او واو مده زائده باشد در مفرد چون مَدْعُوٌّ که در اصل مَدْعُوْوٌ بود
واو واقع شد در آخر اسم متمکن ماقبل او واو مده زائده است این واو را بیا بدل کردند مَدْعُوْیٌ شد پس واو
و یا در یک کلمه باهم آمدند آن واو را یا کرده یا در یا ادغام کردند مَدْعُیٌّ شد یا واقع شد در آخر اسم متمکن ماقبل او
مضموم است ضمه ماقبلش را بکسره بدل کردند مَدْعِیٌّ شد اینجا جائز است اگر قبل آن دیگر واو متحرک باشد
آنجا واجبست چون مَقْوِیٌّ که در اصل مَقْوُوْوٌ بود این واو واقع شده است در آخر اسم متمکن ماقبل او واو مده
زائده است ماقبل این واو متحرک است این واو را بیا بدل کردند مَقْوُوْیٌ شد پس واو و یا در یک کلمه بهم آمدند
واو را یا کرده یا در یا ادغام کردند مَقْوُیٌّ شد پس یا مشدد واقع شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم ضمه ماقبلش را
بکسره بدل کردند مَقْوِیٌّ شد ما گفته که واو لازم باشد احتراز شد از غیر لازم چون دُفْ این جا قانون جاری نه
کنم چرا ما گفته آن واو لازم باشد این عارضی است ما گفته بدل از همزه نباشد احتراز شد که باشد چون کُفُوٌّ که
در اصل کُفُؤٌ بود همزه را بواو بدل کردند کُفُوٌّ شد اینجا قانون جاری نه کنم چرا ما گفته بدل از همزه نباشد این
است ما گفته که واو واقع شود در آخر اسم احتراز شد از فعل چون یَدْعُوْ اینجا قانون جاری نه کنم چرا ما گفته در اسم
باشد این در فعل است ما گفته که متمکن باشد احتراز شد غیر متمکن چون هُوَ در اینجا قانون نه کنم چرا ما گفته در
آخر متمکن باشد این در آخر مبنی است از آخر گفتن احتراز شد از وسط چون قُوُوْلٌ ما گفته که ماقبل او مضموم
یا واو مده زائده باشد احتراز شد که نباشد چون عَصَوْ دَلْوٌ دَاعِوٌ اینجا قانون جاری نه کنم چرا ما گفته ماقبل او
واو مده زائده یا واو مضموم باشد این نیست **قانون** هر یا مشدد یا مخفف که واقع شود در آخر
اسم متمکن ماقبل او اگر یک حرف مضموم باشد ضمه ماقبلش را بکسره بدل کنند وجوباً
و اگر دو حرف مضموم باشند ثانی را وجوباً اول را جوازاً **مطلب** قانون چیست هر یا
مشدد یا مخفف که واقع شود در آخر اسم متمکن و ماقبل او اگر یک حرف مضموم بود ضمه ماقبلش را بکسره بدل کردن واجب
است اگر دو حرف مضموم باشند ضمه متصل را بکسره بدل کردن واجبست اولی را جوازاً بشرطیکه آن ضمه در اول کلمه

باشند مثال آنکه ماقبل او یک حرف مضموم باشد چوں مَرْمِيٌّ کہ در اصل مَرْمُوْيٌ بود واو و یا در یک کلمہ باہم آمدند واو را یا کردہ یا در یا ادغام کردند مَرْمُيٌّ شد پس یا مشدد واقع شد در آخر اسم متمکن ماقبل او یک حرف مضموم است ضمہ را بکسرہ بدل کردند مَرْمِيٌّ شد مثال یا مشدد کہ واقع شود در آخر اسم متمکن ماقبل او دو حرف مضموم باشند چوں دُعِيٌّ کہ در اصل دُعُوْوٌ بود واو واقع شد در آخر اسم متمکن ماقبل او واو مدہ زائدہ است آں واو را بیا بدل کردند دُعُوْيٌ پس واو و یا در یک کلمہ باہم آمدند واو را یا کردہ یا در یا ادغام کردند دُعُيٌّ پس یا مشدد واقع شد در آخر اسم متمکن ماقبل او دو حرف مضموم است ضمہ متصل ثانی را بکسرہ بدل کردند وجوباً و اولی را جوازاً یا مخفف کہ واقع شود در آخر اسم متمکن ماقبل او یک حرف مضموم باشد چوں تَبَنٍّ در اصل تَبَنُّيٌ بود یا مخفف واقع شد در آخر اسم متمکن ماقبل او یک حرف مضموم است ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کردند تَبَنِّيٌ شد پس ضمہ بر یا ثقیل بود انداختند تَبَنِّيْنٌ پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون تنوین یا را حذف کردند تَبَنٍّ شد مثال یا مخفف کہ واقع شود در آخر اسم متمکن ماقبل او دو حرف مضموم باشند چوں دُخِيٌّ کہ در اصل دُخُوٌّ بود واو واقع شد در آخر اسم متمکن ماقبل او دو حرف مضموم ضمہ ثانی را بکسرہ بدل کردن واجب است اولی را نزد کتابہائے صرف جائز نیست ولیکن لکھیولی گفتہ است وَاللّٰہُ اَعْلَمُ

تعلیل

دَوَاعٍ در اصل دَوَاعِوُ بود واو واقع شد در مقابلہ لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند دَوَاعِيُ شد پس ضمہ بر یا ثقیل بود انداختند دَوَاعِيْنٌ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند دَوَاعٍ شد یا کہ دَوَاعٍ در اصل دَوَاعِوُ بود واو واقع شد در مقابلہ لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند دَوَاعِيُ شد پس ضمہ بر یا ثقیل بود انداختند عوضش تنوین در آخرش در آوردند دَوَاعِيْنٌ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند دَوَاعٍ شد یا کہ دَوَاعٍ در اصل دَوَاعِوُ بود واو واقع شد در مقابلہ لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند دَوَاعِيُ شد ضمہ بر یا ثقیل بود انداختند یا را نیز انداختہ عوض یا محذوفہ تنوین در آوردند دَوَاعٍ شد یا کہ دَوَاعٍ در اصل دَوَاعِوُ بود واو واقع شد در آخر مَفَاعِلْ حالی در حالت رفع آں یا را بمعہ حرکت انداختند عوضش تنوین در آخرش در

آوردند دَوَاعٍ شد **قانون** ہر یا کہ واقع شود در آخر غیر منصرف در حالت رفع یا جر آں یا را حذف کنند و عوضش تنوین در آخرش در آورند وجوباً **مطلب** قانون چیست ہر یا کہ واقع شود در آخر غیر منصرف در حالت رفع یا جر آں یا را حذف کنند عوضش تنوین در آخرش در آوردن واجب است چوں دَوَاعٍ و رَوَامٍ کہ در اصل دَوَاعِوُ رَوَامِيُ بودند واو واقع شد در مقابل لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند دَوَاعِيُ رَوَامِيُ شدند ایں یا واقع شد در آخر غیر منصرف در حالت رفع آں یا را حذف کنند عوضش تنوین در آخرش در آوردند دَوَاعٍ رَوَامٍ شدند ما گفتہ کہ یا واقع شود در آخر غیر منصرف احتراز شد از وسط چوں مَبَايِعُ ایں یا واقع شد در غیر منصرف لیکن اینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفتند در آخر باشد ایں در وسط است ما گفتہ کہ در حالت رفع یا جر باشد احتراز شد از نصب چوں رَأَيْتُ صَحَارِيَ و رَأَيْتُ جَوَارِيَ ایں یا واقع شد در آخر غیر منصرف لیکن اینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ در حالت رفع یا جر باشد ایں در حالت نصب است **تعلیل** لَمْ يَدْعُ لَمْ يَدْعُ الخ را از يَدْعُو بنا کردند چوں لَمْ جازمہ جحدیہ در اول اینہا در آوردند آخر اینہا را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرف علت شد در **پنج پنج** صیغہ و سقوط نونات اعرابی شد در ہفت ہفت صیغہ و سقوط چیزے نشد در دو دو صیغہ زیرا آنچہ مبنی اند اَلْمَبْنِيُّ مَا لَا يَتَغَيَّرُ آخِرُهُ بِدُخُولِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَةِ عَلَيْهِ لَمْ يَدْعُ لَمْ يَدْعُ الخ شدند **قانون** ہر حرف علت ساکن غیر بدل از ہمزہ کہ واقع شود در آخر فعل مضارع وقت دخول جوازم و بنا امر حاضر معلوم حذف شود وجوباً و در حالت وقف جوازاً بوقت لحوق شدن ضمیر فاعل و نون تاکید عود کند بر جائے خود وجوباً **مطلب** قانون چیست ہر حرف علت ساکن باشد بدل از ہمزہ نباشد واقع شود در آخر فعل مضارع وقت دخول جوازم و بنا کردن امر حاضر معلوم حذف شود وجوباً مثال جازم چوں لَمْ يَدْعُ لَمْ يَرْمِ لَمْ يَخْشَ کہ در اصل يَدْعُوْ يَرْمِيْ يَخْشٰی بودند ایں حرف علت ساکن است بدل از ہمزہ نیست واقع شدہ است در آخر فعل مضارع وقتیکہ در اول اینہا لَمْ آمد حرف علت ساقط شد لَمْ يَدْعُ لَمْ يَرْمِ لَمْ يَخْشَ شدند

مثال امر حاضر معلوم اُدْعُ اِرْمِ اِخْشَ که در اصل تَدْعُوْ تَرْمِیْ تَخْشٰی بودند تا حرف مضارعت
را حذف کردیم ما بعدش ساکن ماند چوں ابتدا بساکن محال بود در اولش ہمزہ وصلی در آوردند حرف علت
ساقط شد اُدْعُ اِرْمِ اِخْشَ شدند و در حالت وقف جواز مثال وَالَّیْلِ اِذَا یَسْرِ در اصل یَسْرِیْ
بود ایں حرف علت ساکن است بدل از ہمزہ نیست واقعہ شدہ است در آخر فعل مضارع و قتیکہ
اینجا وقف کردند حرف علت ساقط شد وَالَّیْلِ اِذَا یَسْرِ میخوانند گاہے در حالت غیر وقف ساقط
شود چوں مَا کُنَّا نَبْغِ در اصل نَبْغِیْ بود ایں حرف علت را ساقط کردند و در حالت غیر وقف مَا کُنَّا
نَبْغِ شد و در وقت لحوق شدن ضمیر فاعل و نون تاکید عود کند بر جائے خود و جوبا راجع مطلب است وقتیکہ
ضمیر فاعل و نون تاکید لحوق شود حرف علت عود کند چوں لَمْ یَدْعُوَا لَمْ یَرْمِیَا لَمْ یَخْشَیَا
اُدْعُوَا اِرْمِیَا اِخْشَیَا در اصل لَمْ یَدْعُ لَمْ یَرْمِ لَمْ یَخْشَ اُدْعُ اِرْمِ اِخْشَ بودند وقتیکہ
ضمیر فاعل بدینہا متصل شد حرف علت عود کرد لَمْ یَدْعُوَا لَمْ یَرْمِیَا لَمْ یَخْشَیَا اُدْعُوَا
اِرْمِیَا اِخْشَیَا شدند مثال نون تاکید اُدْعُوَنَّ اِرْمِیَنَّ اِخْشَیَنَّ که در اصل اُدْعُ اِرْمِ اِخْشَ
بودند چوں نون تاکید بدینہا متصل شد حرف علت عود کرد اُدْعُوَنَّ اِرْمِیَنَّ اِخْشَیَنَّ شدند ما گفتہ
حرف علت ساکن باشد احتراز شد از متحرک چوں لَنْ یَدْعُوَ لَنْ یَرْمِیَ ایں حرف علت بدل از ہمزہ
نیست واقعہ شدہ است در آخر فعل مضارع لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ کہ ساکن باشد ایں متحرک است
ما گفتہ بدل از ہمزہ نباشد احتراز شد کہ باشد چوں یَجْبُرُوْ تَجْبُرُوْ اَجْرُوْ نَجْرُوْ کہ در اصل یَجْبُرُءُ تَجْبُرُءُ اَجْرُءُ
نَجْرُءُ بودند ہمزہ را بحرف علت بدل کردند یَجْبُرُوْ تَجْبُرُوْ اَجْرُوْ نَجْرُوْ شدند ایں حرف علت ساکن
واقعہ شدہ است در آخر فعل مضارع لیکن   قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ بدل از ہمزہ نباشد
ایں است ما گفتہ کہ واقعہ شود در آخر فعل مضارع احتراز شد از وسط چوں یَقُوْلُ یَبِیْعُ اینجا قانون جاری
نکنیم چرا ما گفتہ واقعہ شود در آخر فعل مضارع و ایں در وسط است یکے سوال کند کہ در لَمْ یَقُلْ و لَمْ یَبِعْ
چرا حذف کردند جواب اینجا بسبب التقائے ساکنین حذف شدہ است **تعلیل** لِتَدْعُنَّ کہ در اصل
لِتَدْعُوْا بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد لِتَدْعُوْنَّ شد پس التقائے ساکنین

شد میان واو و نون مدغمہ علیٰ غیرِ حدِّہٖ چوں التقاء ساکنین علیٰ غیرِ حدِّہٖ
جائز نبود واول ایشاں ساکن غیر مدہ واو جمع بود بنا براں واو را حرکت ضمہ دادند
لَتُدْعَوُنَّ شد لَتُدْعَیِنَّ کہ در اصل لَتُدْعَیُ بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل
شد لَتُدْعَیْنَّ شد پس التقاء ساکنین میان یا و نون مدغمہ علیٰ غیرِ حدِّہٖ چوں
التقاء ساکنین علیٰ غیرِ حدِّہٖ جائز نبود بنا براں یا را حرکت کسرہ دادند لِاَنَّ
السَّاکِنَ اِذَا حُرِّکَ حُرِّکَ بِالْکَسْرِ لَتُدْعَیِنَّ شد **قانون** ہر جا التقاء ساکنین
علیٰ غیرِ حدِّہٖ اول ساکن غیر مدہ واو جمع باشد آں را حرکت ضمہ دہند غالباً

مطلب قانون چیست ہر جا کہ التقاء ساکنین علیٰ غیرِ حدِّہٖ باشد اول ساکن غیر مدہ واو
جمع باشد آں را حرکت ضمہ دادن غالباً است مثال لَتُدْعَوُنَّ کہ در اصل لَتُدْعَوُ بود چوں نون تاکید
ثقیلہ بدو متصل شد لَتُدْعَوْنَّ شد پس التقاء ساکنین شد میان واو و نون مدغمہ علیٰ غیرِ حدِّہٖ ایں
التقاء ساکنین علیٰ غیرِ حدِّہٖ است ایں را حرکت ضمہ دادند لَتُدْعَوُنَّ شد و غالباً را چہ معنے است
کہ واو را حرکت ضمہ دادن اکثر است لَتُدْعَوُنَّ خواندن اکثر است لَتُدْعَوِنَّ خواندن قلیل است از
برائے تابعداری واو لَو وگاہے در واو لَو ضمہ خواندہ کنند مثال لَوُ اسْتَطَعْنَا خواندن اقل است درمیان
واو لو و درمیان واو لَتُدْعَوُنَّ چہ مناسبت است آں غیر مدہ است و ایں ہم غیر مدہ است ماگفتہ کہ غیر
مدہ باشد احتراز شد از مدہ چوں اِضْرِبُنَّ کہ در اصل اِضْرِبُوا بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد
اِضْرِبُوْنَّ شد پس التقاء ساکنین شد میان واو و نون مدغم لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ماگفتہ غیر مدہ باشد
ایں مدہ است ماگفتہ کہ واو جمع باشد احتراز شد از غیر جمع چوں لَوِ اسْتَطَعْنَا در اصل لَوْ اسْتَطَعْنَا بود اینجا
التقاء ساکنین علیٰ غیرِ حدِّہٖ لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ماگفتہ واو جمع باشد ایں غیر جمع است

تعلیل دُعْیَا در اصل دُعْوَیٰ بود واو واقعہ شد بجائے لام کلمہ در فُعْلیٰ
اسمی آں واو را بیا بدل کردند دُعْیَا شد **قانون** ہر فُعْلیٰ اسمی واو لام کلمہ
آں یا شود وجوباً و فَعْلیٰ اسمی عکس آں **مطلب** قانون چیست کہ واو واقعہ شود بجائے

لام کلمہ در فُعلیٰ اسمی آنوا ورا بیا بدل کردن واجب است چوں دُعْیَا وعُلْیَا ودُنْیَا کہ دراصل دُعْوَیٰ
عُلْوَیٰ دُنْوَیٰ بودند ایں واو واقعہ شدہ است بجائے لام کلمہ در فُعْلیٰ اسمی ایں را بیا بدل کردند
دُعْیَا عُلْیَا دُنْیَا شدند و فَعْلیٰ اسمی عکس آں ایں را چہ مطلب است اگر ایں طور یا واقعہ شود بجائے
لام کلمہ در فَعْلیٰ اسمی آنرا بواو بدل کردن واجب است چوں تَقْوَیٰ بَقْوَیٰ کہ دراصل تَقْیَا بَقْیَا بودند
ایں یا واقعہ شد بجائے لام کلمہ در فَعْلیٰ اسمی ایں را بواو بدل کردند تَقْوَیٰ بَقْوَیٰ شدند ماگفتہ کہ واو واقعہ
شود بجائے لام کلمہ احتراز شد از غیر چوں مُعْدَیٰ وقُوْلیٰ ایں جا قانون جاری نکنم چرا ماگفتہ در
مقابلہ لام کلمہ باشد ایں در فاو عین است ماگفتہ در فُعْلیٰ اسمی باشد احتراز شد از غیر چوں غُرْوَیٰ
(زن غز اکنندہ) اینجا قانون جاری نکنم چرا ماگفتہ در فُعْلیٰ اسمی باشد ایں در فُعْلیٰ صفتی است ماگفتہ
فَعْلیٰ اسمی باشد احتراز شد از فَعْلیٰ صفتی چوں صَدْیَا (زن تشنہ) اینجا قانون جاری نکنم چرا ماگفتہ
در فَعْلیٰ اسمی باشد ایں فُعْلیٰ صفتی است **تعلیل** دَمُوَ دراصل دَمُیَ بود یا واقعہ شد در آخر
فعل بعد ضمہ آں یا را بواو بدل کردند دَمُوَ شد **قانون** ہر یا کہ واقعہ شود در آخر
فعل بعد ضمہ آں یا واو شود جوبا **مطلب** قانون چیست ہر یا کہ واقعہ شود در آخر فعل بعد
ضمہ آں را بواو بدل کردن واجب است مثال دَمُوَ کہ دراصل دَمُیَ بود ایں یا واقعہ شدہ است در آخر
فعل بعد ضمہ ایں را بواو بدل کردند دَمُوَ شد ماگفتہ کہ یا واقعہ شود در آخر فعل احتراز شد از وسط چوں یُیْعَ
اینجا قانون جاری نکنم چرا ماگفتہ در آخر باشد ایں در وسط است ماگفتہ در آخر فعل باشد احتراز شد
از اسم چوں تَرَامِیٍ کہ دراصل تَرَامُیٌ بود یا مخفف واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبل او یک حرف مضموم
است ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کردند تَرَامِیٌ شد ضمہ بر یا ثقیل بود انداختند تَرَامِیْنٌ شد پس التقاء ساکنین شد
میان یا و تنوین یا را حذف کردند تَرَامٍ شد اینجا قانون جاری نکنم چرا ماگفتہ در آخر فعل باشد ایں در آخر اسم
است ماگفتہ بعد ضمہ باشد احتراز شد از غیر چوں رَمِیَ وخُشِیَ ایں یا واقعہ شدہ است در آخر فعل لیکن قانون
جاری نکنم چرا ماگفتہ بعد ضمہ باشد ایں بعد ضمہ نیست **تعلیل** دَخَایَا را از دَخِیَّۃٌ بنا کردند
رد کردند بسوئے اصلش کہ اصل او دَخِیْوَۃٌ بود حرف اوّل را برحال خود گذاشتہ

ثانی را فتحہ دادہ سیوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ ما بعد الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ دادہ تاو حدۃ و تنوین تمکن را حذف کردند رَخَایِوُ شد پس یا واقعہ شد بعد الف مَفَاعِلْ آں یا را بہمزہ بدل کردند رَخَاءِوُ شد پس واو واقعہ شد بجائے لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند رَخَاءِیُ شد پس ہمزہ واقعہ شد بعد الف مَفَاعِلْ قبل یا و در مفرد قبل یا نبود آں ہمزہ را بیا مفتوحہ بدل کردند رَخَایَیُ شد یا متحرک ماقبلش مفتوح آں یا را با الف بدل کردند رَخَایَا شد

قانون ہر ہمزہ کہ واقعہ شود بعد الف مَفَاعِلْ قبل یا و در مفرد قبل یا نبود آں ہمزہ را بیا مفتوحہ بدل کنند وجوباً مگر کہ واو واقعہ شود در مفرد بعد الف چہارم جا چرا کہ آں ہمزہ را بواو مفتوحہ بدل کنند وجوباً اَمَّا اَشَاوِیْ جمع اَشْیَاءُ و ھَدَاوِیْ جمع ھَدِیَّۃٌ شاذ است

مطلب قانون چیست ہر ہمزہ کہ واقعہ شود بعد الف مَفَاعِلْ قبل یا و در مفرد قبل یا نبود آنرا بہمزہ بدل کردن واجب است چوں رَخَایَا جمع رَخِیَّۃٌ و خَطَایَا جمع خَطِیْئَۃٌ رَخِیَّۃٌ را جمع اقصیٰ بنا کردند رد کردند بسوئے اصلش کہ در اصل رَخِیْوَۃٌ بود حرف اول را بر حال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سیوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ ما بعد الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ دادہ رَخَایِوُ شد یا واقعہ شد بعد الف مَفَاعِلْ آں یا را بہمزہ بدل کردند رَخَاءِوُ شد و واو واقعہ شد بجائے لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند رَخَاءِیُ شد خَطِیْئَۃٌ را جمع اقصیٰ بنا کردند حرف اول را بر حال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سیوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ ما بعد الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ دادہ تاء واحدہ و تنوین تمکن را حذف کردند خَطَایِئُ شد یا واقعہ شد بعد الف مَفَاعِلْ آں یا را بہمزہ بدل کردند خَطَاءِءُ شد دو ہمزہ در یک کلمہ بہم آمدند یکے ازیشاں مکسور بود ثانی را بیا بدل کنند خَطَاءِیُ شد ایں ہمزہ واقعہ شد بعد الف مَفَاعِلْ قبل یا و در مفرد قبل یا نبود آں ہمزہ را بیا مفتوحہ بدل کنند رَخَایَیُ و خَطَایَیُ شدند یا متحرک ماقبلش مفتوح آں یا را با الف بدل کردند رَخَایَا و خَطَایَا شدند ایں طور ہمزہ واقعہ شود بعد الف مَفَاعِلْ قبل یا و در مفرد قبل یا نبود بلکہ واو واقعہ شود در مفرد بعد الف چہارم جا چراکہ

همزه را بواو مفتوحه بدل کردن واجب است مثال چون أَدَاوِی جمع إِدَاوَةٌ وهَرَاوِی جمع هِرَاوَةٌ
إِدَاوَةٌ هِرَاوَةٌ را جمع اقصی بنا کردند حرف اول را فتحه داده ثانی را بر حال خود گذاشته سیوم جا الف
علامت جمع اقصی در آورده حرفیکه ما بعد الف علامت جمع اقصی شد آنرا بهمزه بدل کرده وکسره داده تا
واحده وتنوین تمکن را حذف کردند أَدَائِوُ وهَرَائِوُ شدند واو واقعه شد بجائے لام کلمه ما قبلش مکسور آن واو
را بیا بدل کردند أَدَائِيُ وهَرَائِيُ شدند این همزه واقعه شد بعد الف مَفَاعِل قبل یا و در مفرد قبل یا نبود
لیکن واو واقعه شد در مفرد بعد الف چهارم جا چرا که آن همزه را بواو مفتوحه بدل کردن واجب است این همزه
را بواو مفتوحه بدل کردند أَدَاوَيُ هَرَاوَيُ شدند یا متحرک ما قبلش مفتوح آن یا را بالف بدل کردند أَدَاوَی
هَرَاوَی شدند اما أَشَاوِی جمع أَشْيَاءُ وهَدَاوَی جمع هَدِيَّةٌ شاذ است أَشْيَاءُ را
جمع اقصی بنا کردند حرف اول را بر حال خود گذاشته ثانی را فتحه داده سیوم جا الف علامت جمع اقصی در
آورده حرفیکه ما بعد الف علامت جمع اقصی شد آنرا کسره داده بعده الف آمد ما قبلش مکسور آنرا بیا بدل
کردند أَشَايِيُءُ شد همزه را جنس ما قبل کرده جنس را در جنس ادغام کردند أَشَايِيُّ
شد یا مدغم را حذف کردند أَشَايِيُ شد یا واقعه شد بعد الف مَفَاعِل آنرا بهمزه بدل کردند أَشَائِيُ شد
هَدِيَّةٌ را جمع اقصی بنا کردند حرف اول را بر حال خود گذاشته ثانی را فتحه داده سیوم جا الف علامت
اقصی در آورده حرفیکه ما بعد الف علامت جمع اقصی شد آنرا کسره داده تا واحده وتنوین تمکن را حذف
کردند هَدَايِيُ شد یا واقعه شد بعد الف مَفَاعِل آنرا بهمزه بدل کردند هَدَائِيُ شد دو همزه
در یک کلمه باهم آمدند یکے از ایشان مکسور بود ثانی را بیا بدل کردند أَشَائِيُ وهَدَائِيُ شدند این همزه واقعه
شد بعد الف مفاعل قبل یا و در مفرد یا نبود قیاس این بود که این را بیا مفتوحه بدل کنند چرا که واو در مفرد بعد الف
چهارم جا واقع نشد لیکن این همزه را بواو مفتوحه بدل کردن شاذ است ما گفتیم که همزه واقعه شود
بعد الف مفاعل قبل یا احتراز شد که قبل یا نبود چون شَرَائِفُ جمع شَرِيفَةٌ این را جمع اقصی بنا
کردند حرف اول را بر حال خود گذاشته ثانی را فتحه داده سیوم جا الف علامت جمع اقصی در آورده حرفیکه
ما بعد الف علامت جمع اقصی شد آنرا کسره داده تنوین تمکن را حذف کردند شَرَائِفُ شد این یا واقع

شد بعد الف مفاعل این یا را بہ ہمزہ بدل کردند شُرَائِفُ شد این ہمزہ واقعہ شد بعد الف مفاعل لیکن
قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ قبل یا باشد این قبل یا نیست ما گفتہ کہ در مفرد قبل یا نباشد احتراز شد کہ باشد چوں
جَوَائِع جمع جَائِعَۃ این را جمع اقصیٰ بنا کردند حرف اوّل را بہ حال خود گذاشتہ ثانی کہ مدّہ بود آنرا بواو مفتوحہ
بدل کردند سیوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ مابعد الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ دادہ
تا واحدہ و تنوین تمکن را حذف کردند جَوَائِیُ شد این ہمزہ واقعہ شد بعد الف مفاعل قبل یا لیکن اینجا قانون جاری
نکنیم چرا ما گفتہ در مفرد قبل یا نباشد این است **تعلیل** رُخَیٌّ و رُخَیَّۃٌ را از رُخٌّ و رَخْیَۃٌ بنا کردند د
کردند بسوئے اصلش کہ اصل اولہ رُخَیْوٌ و رُخَیْوَۃٌ بودند حرف اوّل را ضمہ دادہ ثانی را
فتحہ داد سوئم جا یا علامت تصغیر زادہ حرفیکہ مابعد یا تصغیر شد آنرا کسرہ دادہ رُخَیْیِوٌ و
رُخَیْیِوَۃٌ شدند دو حرف از یک جنس در یک کلمہ باہم آمدند اول ساکن ثانی متحرک
اوّل را در ثانی ادغام کردند رُخَیِّوٌ رُخَیِّوَۃٌ شد تدیس واو واقعہ شد بجائے لام کلمہ ماقبلش
مکسور آں واو را بیا بدل کردند رُخَیِّیٌ رُخَیِّیَۃٌ شدند پس اجتماع ثلثہ یاءات شد در
یک کلمہ اوّل مدغم در ثانی ثالث مقابلہ لام کلمہ بود ثالثہ را حذف کردند نَسْیًا مَنْسِیًّا
رُخَیٌّ و رُخَیَّۃٌ شدند **قانون** ہر جا سہ یا اگر جمع شوند در یک کلمہ اوّل مدغم در ثانی و
ثالث مقابلہ لام کلمہ باشد ثالث را حذف کنند نَسْیًا مَنْسِیًّا بایں شرط کہ در فعل و جاری
مجری افعل نباشد **مطلب** قانون چیست ہر جا کہ سہ یا جمع شوند در یک کلمہ اوّل مدغم در ثانی
ثالث مقابلہ لام کلمہ باشد ثالث را نَسْیًا مَنْسِیًّا حذف کنند بایں طور کہ در فعل و جاری مجری افعل نباشد چوں
رُخَیٌّ و رُخَیَّۃٌ کہ در اصل رُخَیْوٌ رُخَیْوَۃٌ بودند واو واقعہ شد بجائے لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل
کردند رُخَیِّیٌ و رُخَیِّیَۃٌ شدند پس اجتماع ثلثہ یا یاءات شد در یک کلمہ اوّل مدغم در ثانی ثالث مقابلہ
لام کلمہ بود ثالث را حذف کردند نَسْیًا مَنْسِیًّا رُخَیٌّ و رُخَیَّۃٌ شدند ما گفتہ کہ اوّل مدغم در ثانی باشد احتراز
شد از غیر چوں طَیِّیٌ اینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ اوّل مدغم در ثانی باشد اینجا ثانی مدغم در ثالث
است ما گفتہ کہ سیوم مقابل لام کلمہ باشد احتراز شد از غیر چوں مُقَیِّیلٌ و مُقَیِّیلَۃٌ اینجا قانون جاری

نه کنیم چرا ما گفته تا لست مقابله لام کلمه باشد این نیست ما گفته در فعل و جاری مجری افعل نباشد احتراز شد
که باشد چوں یُحَیّیْ مُحَیّیٍ این که در اصل یُحَیّیْیْ مُحَیّیْیٌ بودند اینجا قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته در فعل
وجاری مجری افعل نباشد این است **قانون** هر دو یا مشدد که واقعه شوند در آخر اسم
متمکن حذف کنند مشدد ثانی را نُسَیًّا مُنَسِّیًا بایں شرط که مشدد ثانی از برائے
نسبت و مصدریت و مبالغه نباشند **مطلب** قانون چیست دو یا مشدد که واقعه
شوند در آخر اسم متمکن حذف کنند مشدد ثانی را مُتَنَسِّيًا بایں شرط که مشدد ثانی از برائے نسبت و مصدریت
و مبالغه نباشد چوں مُطَيٌّ تصغیر مِطْوَاءٍ که در اصل مِطْوَايٌ بود این را تصغیر بنا کردند حرف اول را
ضمه داده ثانی را فتحه داده سوم جا یا علامت تصغیر در آورده حرفیکه مابعد یا علامت تصغیر شد آنرا کسره داده بعده
الف آمد ما قبلش مکسور آنرا بیا بدل کردند مُطَيْوِيْيٌ شد دو حرف از یک جنس در یک کلمه باهم آمدند
اول را در ثانی ادغام کردند مُطَيْوِيٌّ شد پس واو و یا در یک کلمه بهم آمدند نخستین از ایشاں ساکن بدل از
چیزے نبود واو را یا کرده یا را در یا ادغام کردند مُطَيِّيٌّ شد ایں دو یا مشدد واقعه شده اند در آخر اسم
متمکن ثانی را حذف کردند نُسَیًّا مُنَسِّیًا چرا که مشدد ثانی از برائے نسبت و مصدریت و مبالغه نیست ما گفته
مشدد ثانی از برائے نسبت و مصدریت و مبالغه نباشد احتراز شد که باشد چوں غَزَبِيٌّ و غَزَبِيَّةٌ
اینجا قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته که مشدد ثانی از برائے نسبت و مصدریت و مبالغه نباشد ایں است
قانون هر واو که واقعه شود در مقابله لام کلمه اسم مفعول آں باب که ماضی آں مکسور
العین باشد آں واو را بیا بدل کنند وجوبًا امثال اِضِيَةٌ و مَرْضُوَةٌ شاذ است
مطلب قانون چیست هر واو که واقعه شود بجائے لام کلمه اسم مفعول آں باب که ماضی آں مکسور
العین باشد آں واو را بیا بدل کردن واجب است مثال مَرْضِيٌّ که در اصل مَرْضُوْوٌ بود آں
واو را بیا بدل کردند مَرْضُوْيٌ شد پس واو و یا در یک کلمه باهم آمدند نخستین از ایشاں ساکن بدل از چیزے
نبود آں واو را یا کرده یا را در یا ادغام کردند مَرْضُيٌّ شد پس یا مشدد واقعه شد در آخر اسم متمکن ما قبل او
مضموم است ضمه ما قبلش را بکسره بدل کردند مَرْضِيٌّ شد ما گفته که واو واقعه شود مقابله لام کلمه احتراز

شد از قاعدہ چوں مَغْزُوٌّ ومَدْعُوٌّ ما گفتہ کہ واو واقعہ شود بجائے لام کلمہ اسم مفعول آں باب کہ ماضی آں مکسور العین باشد احتراز شد از مثل غُزُوًّا ما دَاضِيَۃٌ ومَرْضُوٌّ شاذ است

قانون ہر واو ویا کہ واقعہ شود قبل تا تانیث یا زیادت فعلان ماقبل او واو مضموم باشد ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کنند وجوبًا واگر غیر واو باشد تا آں یا را بواو بدل کنند وجوبًا و واو برحال ماند

مطلب قانون چیست ہر واو ویا واقعہ شوند قبل تا تانیث یا زیادت فَعُلَان بعد ازاں نظر کنند اگر ماقبل اینہا واو مضموم باشد تا ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کردن واجب است واگر سوا و او باشد تا آں یا را بواو بدل کردن واجب است مثال واو ویا کہ واقعہ شوند قبل تا تانیث یا زیادت فَعُلَان وماقبل اینہا واو مضموم باشد چوں قَوِيَّۃٌ و قَوِيَانِ وطَوِيَّۃٌ وطَوِيَانِ کہ در اصل قُوُوَۃٌ و قُوُوَانِ طُوُيَۃٌ وطُوُيَانِ بود تا ضمہ را بکسرہ بدل کردند قَوِيَّۃٌ و قَوِيَانِ وطَوِيَّۃٌ طَوِيَانِ شد این مذہب بسیاری از نحاۃ واخفش ومبرد است اما سیبویہ قُوُوَانٌ بدون ابدال وادغام میخواند وابو الفتح قُوَّانٌ بالادغام گفتہ است مثال یا کہ واقعہ شود قبل تا تانیث وزیادت فَعُلَان وماقبل آں مضموم غیر واو باشد چوں رَمُوَۃٌ و رَمُوَانِ کہ در اصل رَمُيَۃٌ رُمُيَانِ بود دیدند ایں یا واقعہ شد قبل تا تانیث وزیادت فَعُلَانِ وماقبل ایں واو مضموم نیست ایں یا را بواو بدل کردن واجب است رَمُوَۃٌ رَمُوَانِ خواندن واجب است مثال واو کہ واقعہ شود قبل تا تانیث یا زیادت فَعُلَان چوں

رَخُوَۃٌ رَخُوَانِ ایں واو برحال خود ماند ہ

اللّٰھُمَّ اغْفِرْ لِکَاتِبِہٖ وَلِوَالِدَیْہِ وَلِاُسْتَاذِیْہِ وَلِمَنْ سَعٰی فِیْہِ

شروع ابوابِ ناقص واوی و یائی

باب اوّل ناقص واوی از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چوں اَلدُّعَاءُ
وَالدَّعْوَةُ خواندن دَعَا یَدْعُوْ دُعَاءً فَهُوَ دَاعٍ وَ دُعِیَ یُدْعٰی دُعَاءً
فَذَاكَ مَدْعُوٌّ لَمْ یَدْعُ الخ

باب دوم ناقص واوی از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلرِّضَاءُ وَ
الرِّضْوَانُ خوشنود شدن رَضِیَ یَرْضٰی رِضَاءً فَهُوَ رَاضٍ وَ رُضِیَ یُرْضٰی رِضَاءً
فَذَاكَ مَرْضِیٌّ لَمْ یَرْضَ الی آخرہٖ

باب سیوم ناقص واوی از باب فَعُلَ یَفْعُلُ چوں اَلرَّخَاوَةُ نرم
شدن رَخُوَ یَرْخُوْ رَخَاءً وَ رَخَاوَةً فَهُوَ رَخِیٌّ وَ رُخِیَ یُرْخٰی رَخَاءً رَخَاوَةً فَذَاكَ
مَرْخُوٌّ لَمْ یَرْخُ لَمْ یُرْخَ الخ

باب اوّل ناقص یائی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلرَّمْیُ وَالرَّمْیَةُ
تیر انداختن رَمٰی یَرْمِیْ رَمْیًا فَهُوَ رَامٍ وَ رُمِیَ یُرْمٰی رَمْیًا فَذَاكَ مَرْمِیٌّ لَمْ یَرْمِ
لَمْ یُرْمَ لَا یَرْمِیْ لَا یُرْمٰی لَنْ یَّرْمِیَ لَنْ یُّرْمٰی اَلْاَمْرُ مِنْهُ اِرْمِ الی آخرہٖ

باب دوم ناقص یائی از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْخَشْیُ وَالْخَشْیَةُ ترسیدن
خَشِیَ یَخْشٰی خَشْیًا وَ خَشْیَةً فَهُوَ خَاشٍ وَ خُشِیَ یُخْشٰی خَشْیًا فَذَاكَ
مَخْشِیٌّ لَمْ یَخْشَ لَمْ یُخْشَ لَا یَخْشٰی لَا یُخْشٰی الخ

باب اِفْعَال ناقص واوی چوں اَلْاِعْطَاءُ دادن اَعْطٰی
یُعْطِیْ اِعْطَاءً فَهُوَ مُعْطٍ وَ اُعْطِیَ یُعْطٰی اِعْطَاءً فَذَاكَ مُعْطًی لَمْ یُعْطِ لَمْ یُعْطَ
لَا یُعْطِیْ لَا یُعْطٰی لَنْ یُّعْطِیَ لَنْ یُّعْطٰی اَلْاَمْرُ مِنْهُ اَعْطِ

باب تفعیل ناقص یائی چوں اَلتَّسْمِیَۃُ نامیدن سَمّٰی یُسَمِّیْ تَسْمِیَۃً فَھُوَ مُسَمٍّ وَسُمِّیَ یُسَمّٰی تَسْمِیَۃً فَذَاکَ مُسَمًّی لَمْ یُسَمِّ لَمْ یُسَمَّ لَایُسَمِّیْ لَایُسَمّٰی لَنْ یُّسَمِّیَ لَنْ یُّسَمّٰی اَلْاَمْرُ مِنْہُ سَمِّ الخ

باب اِفتعال ناقص یائی چوں اَلْاِجْتِبَاءُ برگزیدن اِجْتَبٰی یَجْتَبِیْ اِجْتِبَاءً فَھُوَ مُجْتَبٍ وَاُجْتُبِیَ یُجْتَبٰی اِجْتِبَاءً فَذَاکَ مُجْتَبًی الخ

باب اِنفعال ناقص یائی چوں اَلْاِنْمِحَاءُ محو شدن اِنْمَحٰی یَنْمَحِیْ اِنْمِحَاءً فَھُوَ مُنْمَحٍ وَاُنْمُحِیَ یُنْمَحٰی اِنْمِحَاءً فَذَاکَ مُنْمَحًی الخ

شروع ابوابِ لفیف

باب اوّل لفیف مفروق از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْوَقْیُ وَالْوِقَایَۃُ نگاہداشتن وَقٰی یَقِیْ وَقْیًا فَھُوَ وَاقٍ وَوُقِیَ یُوْقٰی وَقْیًا فَذَاکَ مَوْقِیٌّ لَمْ یَقِ لَمْ یُوْقَ اَلْاَمْرُ مِنْہُ قِ لِیُتَوَقَّ الخ

باب دوم لفیف مفروق از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْوَجْیُ سودہ شدن سُم ستور وَجِیَ یَوْجٰی وَجْیًا فَھُوَ وَاجٍ وَوُجِیَ یُوْجٰی وَجْیًا فَذَاکَ مَوْجِیٌّ لَمْ یَوْجَ لَمْ یُوْجَ لَایَوْجٰی لَایُوْجٰی لَنْ یَّوْجٰی لَنْ یُّوْجٰی الخ

باب سیوم لفیف مفروق از باب فَعِلَ یَفْعِلُ چوں اَلْوَلْیُ وَالْوِلَایَۃُ نزدیک شدن وَلِیَ یَلِیْ وَلْیًا فَھُوَ وَالٍ وَوُلِیَ یُوْلٰی وَلْیًا فَذَاکَ مَوْلِیٌّ لَمْ یَلِ لَمْ یُوْلَ الخ

باب اوّل لفیف مقرون از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلطَّیُّ نوردیدن

طَوٰی یَطْوِیْ طَیًّا فَھُوَ طَاوٍ وَطُوِیَ یُطْوٰی طَیًّا فَذَاکَ مَطْوِیٌّ لَمْ یَطْوِ لَمْ یُطْوَ لَا یَطْوِیْ لَا یُطْوٰی الخ

باب دوم لفیف مقرون از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْقُوَّۃُ توانا شدن قَوِیَ یَقْوٰی قُوَّۃً فَھُوَ قَاوٍ وَقُوِیَ یُقْوٰی قُوَّۃً فَذَاکَ مَقْوِیٌّ لَمْ یَقْوَ لَمْ یُقْوَ لَا یَقْوٰی لَا یُقْوٰی الخ

باب اِفْعَال **از لفیف مفروق** اَوْقٰی یُوْقِیْ اِیْقَاءً فَھُوَ مُوْقٍ وَاُوْقِیَ یُوْقٰی اِیْقَاءً فَذَاکَ مُوْقًی لَمْ یُوْقِ لَمْ یُوْقَ الخ

باب تَفْعِیْل **از لفیف مفروق** چوں اَلتَّوْلِیَۃُ ولی ساختن وَلّٰی یُوَلِّیْ تَوْلِیَۃً الخ چوں سَمّٰی یُسَمِّیْ تَسْمِیَۃً

باب اِفْتِعَال چوں اَلْاِتِّقَاءُ پرہیز کردن اِتَّقٰی یَتَّقِیْ اِتِّقَاءً الخ ہمدر جتنبی

باب اِفْتِعَال اِسْتَوٰی یَسْتَوِیْ اِسْتِوَاءً الخ

باب اِسْتِفْعَال اِسْتَحْیٰی یَسْتَحْیِیْ اِسْتِحْیَاءً الخ اِسْتَحْیِ الخ

~~~~~~~~

شروع قوانین ابواب مہموز

قانون ہر ہمزہ ساکن مظہر کہ ما قبل او متحرک باشد ہمزہ در دوم کلمہ اگر غیر از ہمزہ باشد تا مطلقاً آں ہمزہ ساکن را بوفق حرکت ما قبل بدل کنند جوازاً بایں شرط کہ باعث تحریک موجود نباشد **مطلب** قانون چیست ہر ہمزہ ساکن مظہر کہ ما قبل او متحرک باشد اگر ما قبل او ہمزہ متحرک باشد تا ایں شرط است کہ در دوم کلمہ باشد
~~~~~~~~

اگر ماقبل او متحرک غیر از ہمزہ باشد تا مطلقاً مطلقاً راچہ معنی است ماقبل آں ہمزہ متحرک باشد خواہ
دریک کلمہ باشد خواہ در دوم کلمہ باعث تحریک ہم موجود نباشد آں ہمزہ ساکن را بحرف علت بدل
کردن جائز است مثال ہمزہ ساکن کہ ماقبل او متحرک ہمزہ در دوم کلمہ باشد چوں یَقْرَءُ ءْزِرْ لَنْ یَقْرَءَ
ءْزِرْ بِقَارِءٍ ءْزِرْ کہ در اصل یَقْرَءُ اِءْزِرْ لَنْ یَقْرَءَ اِءْزِرْ بِقَارِءٍ اِءْزِرْ بودند ہمزہ درج
کلام ساقط شد یَقْرَءُ ءْزِرْ لَنْ یَقْرَءَ ءْزِرْ بِقَارِءٍ ءْزِرْ شدند ایں ہمزہ ساکن مظہر است
ماقبل او متحرک است و در دوم کلمہ ہم است باعث تحریک ہم موجود نیست ایں ہمزہ ساکن بوفق حرکت ماقبل
بدل کردن جائز است یَقْرَءُ وْزِرْ لَنْ یَقْرَءَ آزِرْ بِقَارِءٍ یْزِرْ خواندن جائز است مثال ہمزہ
ساکن مظہر کہ ماقبل او متحرک غیر ہمزہ دریک کلمہ باشد چوں یَأْخُذُ یُأْخَذُ مِأْخَذٌ ایں
ہمزہ ساکن مظہر است ماقبل او متحرک است غیر ہمزہ ایں را بوفق حرکت ماقبل بدل کردند یَاخُذُ یُوْخَذُ مِیْخَذٌ خواندن جائز است مثال
ہمزہ ساکن مظہر کہ ماقبل او متحرک غیر از ہمزہ در دوم کلمہ باشد چوں وَاِلَی الْھُدَی ائْتِنَا وَالَّذِی ائْتُمِنَ وَیَقُوْلُ ائْذَنْ لِّیْ کہ در
اصل اِلَی الْھُدٰی اِءْتِنَا وَالَّذِی اءْتُمِنَ وَیَقُوْلُ اءْذَنْ لِّیْ بودند ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاء ساکنین شد
میان الف و ہمزہ و الف و یا اوّل ساکن مدہ بود آنرا حذف کردند اِلَی الْھُدَءْتِنَا وَالَّذِءْتُمِنَ وَیَقُوْلُ
ءْذَنْ لِّیْ شدند ایں ہمزہ ساکن مظہر است ماقبل او متحرک است غیر ہمزہ در دوم کلمہ و باعث تحریک ہم
موجود نیست ایں ہمزہ ساکن را بحرف علت بروفق حرکت ماقبل بدل کردن جائز است اِلَی الْھُدَا یْتِنَا
وَالَّذِیْتُمِنَ وَیَقُوْلُوْذَنْ لِّیْ خواندن جائز است ماگفتہ کہ ہمزہ ساکن باشد احتراز شد از
متحرک چوں سَئَلَ ایں ہمزہ مظہر است ماقبل او متحرک است کلمہ یک است باعث تحریک ہم موجود نیست
لیکن درینجا قانون جاری نمیکنم زیرا آنچہ ماگفتہ ہمزہ ساکن بود ایں متحرک است ماگفتہ مظہر باشد احتراز آمد
از مدغم چوں سَئَّلَ یُسَئِّلُ ایں ہمزہ ساکن است ماقبل او متحرک است کلمہ یک است باعث تحریک
ہم موجود نیست لیکن درینجا قانون جاری نمیکنم زیرا آنچہ ماگفتہ مظہر بود ایں مدغم است ماگفتہ اگر آں ہمزہ متحرک
باشد تا ایں شرط است کہ ہمزہ در دیگر کلمہ باشد احتراز شد از یک کلمہ چوں آمَنَ اُوْمِنَ اِیْمَانًا ایں ہمزہ
ساکن مظہر است کلمہ ہم یک است ماقبل ہم متحرک است باعث تحریک ہم موجود نیست لیکن درینجا قانون

جاری نیسکنم زیرآنچه ماگفته اگر ماقبل او ہمزہ متحرک باشد تا ایں شرط است کہ ہمزہ متحرک دردوم کلمہ باشد
ایں دریک کلمہ است ماگفته باعث تحریک موجود نباشد احتراز شد کہ باشد چوں اَءْمُرٌ اَءْؤُسٌ کہ دراصل
اَءْمُمٌ اَءْؤُسٌ بودند ایں ہمزہ ساکن مظہر است ماقبل او متحرک است کلمہ یک است لیکن قانون جاری
نیسکنم چراماگفته کہ باعث تحریک موجود نباشد درینجا است ودر اَءْمُمٌ دو حرف از یک جنس دریک کلمہ
بہم آمدند حرکت اولی را نقل کردہ بماقبل دادہ اول را در ثانی ادغام کردند اَءُمٌّ شد ودر اَءْؤُسٌ ضمہ
بر واو ثقیل بود نقل کردہ بماقبل دادہ اَءُؤْسٌ شد **قانون** ہر ہمزہ ساکن مظہر کہ ماقبل
او دیگر ہمزہ متحرک باشد دراں کلمہ آں ہمزہ ساکن را بدل کنند بحرف علت بر
وفق حرکت ماقبل وجوباً بایں شرط کہ باعث تحریک موجود نباشد **مطلب**
قانون چیست ہمزہ ساکن مظہر باشد ماقبل او دیگر ہمزہ متحرک دراں کلمہ بشرطیکہ باعث تحریک
موجود نباشد آں ہمزہ ساکن را بحرف علت بر وفق حرکت قبل بدل کردن واجب است مثال آں چوں
آمَنَ اُوْمِنُ اِیْمَانًا کہ دراصل اَءْمَنَ اُءْمِنُ اِءْمَانًا بودند ایں جا ہمہ شرائط موجود اند ایں ہمزہ
ساکن را بر وفق حرکت ماقبل بدل کردن واجب است آمَنَ اُوْمِنُ اِیْمَانًا خواندن واجب
است ساکن گفته احتراز شد از متحرک چوں جاءٍ مظہر گفته احتراز شد از مدغم چوں اَءِّیْ
ماگفته کہ ماقبل او دیگر ہمزہ متحرک باشد احتراز شد کہ نباشد مثال چوں یَأْخُذُ مِاْخَذٌ ماگفته کہ قبل
او دیگر ہمزہ متحرک باشد دراں کلمہ احتراز شد از دیگر کلمہ چوں یَقْرَءُ ءْ زَرْلَنْ یَقْرَءَ ءْزِرُ بِقَارِءٍ ءْ
زرز ماگفته کہ باعث تحریک موجود نباشد احتراز شد کہ باشد چوں اَءُمٌّ اَءُؤْسٌ کہ دراصل اَءْمُمٌ
وَاَءْؤُسٌ بودند **قانون** ہر ہمزہ مفتوح کہ ماقبل او ہمزہ مضموم یا مکسور در دیگر
کلمہ باشد وسوائے ہمزہ مطلقاً آں ہمزہ مفتوح را بحرف علت بدل کنند بر وفق حرکت
ماقبل جوازاً **مطلب** قانون چیست ہمزہ مفتوح باشد ماقبل آں ہمزہ دیگر مضموم یا مکسور باشد
پس نقل کنند اگر ہمزہ باشد تا ایں شرط است کہ در دیگر کلمہ باشد اگر غیر ہمزہ است تا مطلقاً مطلقاً را چہ
معنے است خواہ یک کلمہ باشد یا دو کلمہ باشند آں ہمزہ مفتوحہ را بحرف علت بدل کردن بر وفق حرکت

ماقبل جائز است مثال ہمزہ مفتوح کہ ماقبل آں ہمزہ مضموم یا مکسور در دیگر کلمہ باشد چوں یَقْرَءُ اَبُوْكَ
بِقَارِءِ اَبِيْكَ مثال ہمزہ مفتوح کہ ماقبل آں مضموم یا مکسور غیر ہمزہ در یک کلمہ باشد چوں
سُؤَالٌ و مِئَرٌ و یا در دو کلمہ باشند چوں یَضْرِبُ اَبُوْكَ بِضَارِبِ اَبِيْكَ
ما گفتہ کہ ہمزہ مفتوح باشد احتراز شد از مضموم و مکسور و ساکن چوں سُئِلَ
مُسْتَهْزِءِيْنَ رُؤُوْسٌ مُسْتَهْزِؤُوْنَ يَاْخُذُ مِئْضُلٌ ما گفتہ کہ ماقبل او مضموم یا مکسور باشد
احتراز شد از مفتوح و ساکن چوں سَئَلَ يَسْئَلُ ما گفتہ کہ اگر ہمزہ باشد تا دو کلمہ باشند احتراز
شد از یک کلمہ چوں جَاءَ اَعْدِيْ مُ **قانون** اگر ہر دو ہمزہ متحرک جمع شوند در یک
کلمہ و یکے از ایشاں مکسور باشد دوم را بیا بدل کنند وجوباً سوا اَئِمَّةٌ چراکہ ایں جا
جائز است اگر یکے از ایشاں مکسور نباشد تا دوم را بواو بدل کنند وجوباً بایں
شرط کہ اوّل ہمزہ متکلم نباشد چراکہ دریں جا جائز است اَمَّا اَكْرِمُ وَاُغْزِلُ شاذ
است **مطلب** قانون چیست دو ہمزہ متحرک باشند و جمع شوند در یک کلمہ و اوّل از ایشاں
ہمزہ متکلم نباشد پس نظر کنند اگر یک از ایشاں مکسور باشد دوم را بیا بدل کردن واجب است اگر
مکسور نباشد تا دوم را بواو بدل کردن واجب است مثال دو ہمزہ متحرک کہ جمع شوند در یک کلمہ و
یکے از ایشاں مکسور باشد چوں جَاءٍ کہ در اصل جَاءِءٌ بود مثال کہ یکے از ایشاں مکسور نباشد
چوں اَوَادِمُ اُوَيْدِمُ کہ در اصل اَءَادِمُ اُءَيْدِمُ بود ند سوائے اَئِمَّةٌ چراکہ اینجا جائز است ایں دو
ہمزہ متحرک اند و مجتمع شدہ اند و در یک کلمہ اند و اوّل از ایشاں ہمزہ متکلم ہم نیست و یکے از ایشاں
مکسور ہم است قیاس ایں بود کہ ہمزہ ثانی را بیا بدل کردن واجب می باشد لیکن دریں جا واجب نیست
بلکہ جائز است و سہ وجہ خواندن جائز است (۱) اَئِمَّةٌ بر حال خواندن جائز است (۲) بیا بدل کنند
اَيِمَّةٌ ہم جائز است (۳) بین بین خواندن ہم جائز است بین بین دو قسم است بین بین قریب بین
بین بعید بین بین قریب آنست کہ خواندن ہمزہ درمیان ہمزہ و حرفیکہ وفق حرکت ہمزہ بود چوں سُئِلَ
اینجا وفق حرکت ہمزہ کسرہ است و مجانس کسرہ حرف یا است ایں طور خواندہ میشود کہ خالص ہمزہ خواندہ

شود ونہ کسرہ وایں را بین بین مشہور ہم گویند بین بین بعید آنست کہ خواندن ہمزہ درمیان ہمزہ وحرفیکہ وفق حرکت ماقبل ہمزہ بود چوں سُئِلَ اینجا وفق حرکت ماقبل ہمزہ ضمہ است ومجانس ضمہ حرف واؤ است ایں طور خواندہ میشود کہ نہ خالص ضمہ خواندہ میشود ونہ خالص واؤ وایں را بین بین غیر مشہور ہم گویند ایں شرط کہ اول ہمزہ متکلم نباشد چراکہ اینجا جائز است مثال اَءُمَّ اَئِنَّ ایں دو ہمزہ متحرک اند مجتمع شدہ اند دریک کلمہ اول ہمزہ متکلم است ثانی را بواؤ ویا بدل کردن واجب نیست بلکہ جائز است اَؤُمَّ اَیِنَّ خواندن جائز است لیکن اُکْرِمُ واُءْخِذُ شاذ است اُکْرِمُ چرا شاذ است کہ در اصل اُءَکْرِمُ بود وایں دو ہمزہ متحرک اند مجتمع شدہ اند دریک کلمہ واول ہمزہ متکلم ہست قیاس ایں بود کہ ہمزہ ثانی برحال خواندہ شود یا بدل شود لیکن ساقط کردن واُکْرِمُ خواندن شاذ است واُءْخِذُ چرا شاذ است ایں دو ہمزہ متحرک اند ومجتمع شدہ اند دریک کلمہ اول ہمزہ متکلم است قیاس ایں بود کہ ہمزہ ثانی را بواؤ بدل کردن واجب باشد لیکن بدل کردن ایں شاذ است دو ہمزہ متحرک گفتہ احتراز آمد از ساکن چوں اَءْمَنَ اُءْمِنَ اِءْمَانًا مجتمع گفتہ احتراز آمد از غیر مجتمع چوں اِقْرَءْ اَوَائِلُ یک کلمہ گفتہ احتراز آمد از دو کلمہ چوں یَقْرَءُ اَبُوْكَ بِقَلَاءِ اَبِیْكَ **قانون** ہر ہمزہ کہ متحرک باشد وماقبل او حرف ساکن مظہر قابل حرکت باشد سوا یا تصغیر ونون انفعال وواؤ ویا مدہ زائدہ دریک کلمہ وحرکت آں ہمزہ را نقل کردہ بماقبل وہند جوازًا وآں ہمزہ را حذف کنند ووجوبًا ودر مضارع وجحد ونفی ونہی وامر بالام ودر باب رَاَیٰ یَرَیٰ ودر ہمہ گردانہا اَرَیٰ یُرِیْ نقل وحذف ہر دو وجوبًا اَمَا مَرَاۃٌ وکَمَاۃٌ شاذ است.

مطلب قانون چیست ہر ہمزہ متحرک باشد ماقبل او ساکن مظہر قابل حرکت باشد ویا تصغیر ونون انفعال ہم نباشد وواؤ ویا مدہ زائدہ دریک کلمہ نباشد وماسوا ایں واؤ ویا مدہ زائدہ عام است خواہ یک کلمہ باشد خواہ دو کلمہ مثال یک کلمہ چوں یَسْئَلُ یُسْئِلُ مَسْئُوْلٌ مثال دو کلمہ چوں قَدْ اَفْلَحَ حرکت ہمزہ را نقل کردہ بماقبل دادند وہمزہ را حذف کردند یَسَلُ یُسِلُ مَسُوْلٌ قَدَ فْلَحَ شدند ہمزہ متحرک ماقبل او حرف ساکن باشد احتراز آمد از متحرک چوں سَئَلَ ساکن مظہر گفتہ احتراز آمد از مدغم

چوں سَئَّلَ قابل حرکت گفتہ احتراز آمد کہ قابل حرکت نباشد چوں تَسَاْئُلًا ماگفتہ کہ یا تصغیر نباشد احتراز
آمد کہ باشد چوں سُوَیْئِلٌ اگر یا تصغیر نباشد درانجا قانون جاری کنیم چوں شَیْئٌ ماگفتہ کہ نون انفعال
نباشد احتراز شد کہ باشد چوں اِنْأَطَرَ (کج شد) ونزد بعض نَطَرَ اِنَّطَرَ ہم جائز است ماگفتہ کہ
واو یا مدہ زایدہ دریک کلمہ نباشد احتراز شد کہ باشد چوں مَقْرُوَّةٌ وخَطِیَّةٌ اگر واو یا مدہ زایدہ
برائے الحاق باشد درانجا قانون ہم جاری کنند چوں جَیَلٌ حَوَبٌ دراصل جَیْأَلٌ حَوْأَبٌ بودند حرکت
ہمزہ را نقل کردہ قبل را دادند ہمزہ را حذف کردند جَیَلٌ (کفتار) حَوَبٌ (رود فراخ چشمہ) شدند اگر
واو یا اصلی باشند درانجا ہم قانون جاری کنند چوں سُوٌّ سِیَّتٌ دراصل سُوْءٌ سِیْئَتٌ بودند اگر واو
یا مدہ زایدہ دریک کلمہ نباشد بلکہ در دو کلمہ باشند درانجا ہم قانون جاری کنم چوں بَاعُوْمُوَالَهُمْ
(فروختند آنہا مالہائے خود) کہ دراصل بَاعُوْا اَمْوَالَهُمْ بود حرکت ہمزہ نقل کردہ بواو دادہ ہمزہ را
حذف کردند ودر مضارع وجحد ونفی ونہی وامر بالام ودر باب رَأَی یَرَی ودر ہمہ گردانہا اَرَی یُرِی نقل
وحذف واجب است اما مَرَاةٌ وکَمَاةٌ شاذ است چراکہ دراصل مَرْءَةٌ کَمْئَةٌ بودند قیاس این بود
کہ حرکت ہمزہ نقل کردہ بماقبل دہند وہمزہ را حذف کنند لیکن ہمزہ را با الف بدل کردند مَرَاةٌ کَمَاةٌ خواندند
شاذ است **قانون** اگر دو ہمزہ جمع شوند در کلمہ غیر موضوع علی التضعیف اول
ساکن ثانی متحرک بود ثانی را بیا بدل کنند وجوبًا **مطلب** قانون چیست دو ہمزہ جمع شوند
در کلمہ غیر موضوع علی التضعیف وغیر موضوع علی التضعیف را چہ معنے کلمہ مشدد الوضع نباشد اول ساکن
ثانی متحرک باشد ثانی را بیا بدل کردن واجب است چوں قِرْءِیٌ کہ دراصل قِرْءَءٌ بود این ہمزہ
اول ساکن ثانی متحرک است ثانی را بیا بدل کردند قِرْءِیٌ شد ماگفتہ کہ دو ہمزہ جمع شوند احتراز آمد از
متفرق چوں لُؤْلُؤٌ دریک کلمہ گفتہ احتراز شد از دو کلمہ چوں یَقْرَءُ اَزْرٌ بِقَادِءٍ اِذْ ماگفتہ کلمہ موضوع
علی التضعیف نباشد احتراز شد کہ باشد چوں سَئَّلَ ماگفتہ کہ اول ساکن ثانی متحرک باشد احتراز
شد کہ اول متحرک ثانی ساکن باشد چوں اَءْمَنَ اُؤْمِنُ اِءْمَانًا **قانون** ہر ہمزہ متحرک کہ ماقبل او ہم
متحرک باشد با آں حرکت آنہمزہ را بر وفق حرکت ماقبل بدل کنند جوازًا **مطلب** قانون

چیست ہر ہمزہ متحرک باشد وقبل او ہم متحرک باشد باں حرکت آنہمزہ را بحرف علت بدل کردن بوفق حرکت ماقبل جائز است مثال
سَئَلَ رُءُوسٌ مُسْتَهْزِءِيْنَ ایں ہمزہ متحرک است ماقبلش ہم متحرک باں حرکت است آنہمزہ را بحرف علت
بدل کردند بروفق حرکت ماقبل پس التقاء ساکنین شد میان دو واو دو یا اول ساکن مدہ بود آنرا حذف کردند سَالَ
رُوسٌ مُسْتَهْزِيْنَ شدند ما گفتہ کہ ہمزہ متحرک باشد احتراز آمد از ساکن چوں یَأْخُذُ یَأْخُذُ مُتَّخَذٌ
ما گفتہ کہ قبل او متحرک باشد احتراز آمد از ساکن چوں یَسْئَلُ یَسْئَلُ مَسْئُولٌ ما گفتہ باں حرکت متحرک باشد
احتراز آمد کہ نباشد چوں سَئِمَ سُئِلَ لَئِمَ مُسْتَهْزِءُوْنَ **قانون** ہر ہمزہ وصلی مفتوح کہ براں
ہمزہ استفہام آید آں ہمزہ وصلی مفتوح را بالف بدل کنند وجوباً مع باقی داشتن التقاء
ساکنین **مطلب** قانون چیست ہمزہ وصلی مفتوح باشد و در اول او ہمزہ استفہام آید آنہمزہ وصلی
مفتوح را بالف بدل کردن واجب است چوں آلْحَسَنُ عِنْدَكَ وَآيْمُنُ اللهِ کہ در اصل ءَالْحَسَنُ و
ءَايْمُنُ اللهِ بودند در اول ہمزہ مفتوح وصلی ہمزہ استفہام آمد آنرا بالف بدل کردند آلْحَسَنُ عِنْدَكَ
(آیا حسن است نزد تو) و آیْمُنُ اللهِ شدند وصلی گفتہ احتراز آمد از قطعی چوں
ءَاَنْذَرْتَهُمْ ہمزہ مفتوح گفتہ احتراز آمد از مضموم ومکسور چوں اُكْتُسِبَ اُكْتُسِبَ کہ در اصل اَلْتَسَبَ اُكْتُسِبَ
بودند چوں در اول ایں ہمزہ استفہام آمد ہمزہ وصلی ساقط شد اَكْتَسَبَ اُكْتُسِبَ شدند ما گفتہ کہ در اول او ہمزہ
استفہام آید احتراز شد کہ نباشد چوں جَاءَ الْحَسَنُ کہ در اصل جَاءَ الْحَسَنُ بود ہمزہ وصلی ساقط شد
جَاءَ لْحَسَنُ شد **قانون** ہر ہمزہ منفردہ مکسورہ بعد ضمہ واو شود و مضمومہ بعد کسرہ
یا شود جوازاً نزد اخفش **مطلب** قانون چیست ہمزہ مکسور باشد ماقبل او مضموم سوائے
ہمزہ باشد ماسوائے آں عام است خواہ یک کلمہ باشد یا دو کلمہ باشند آنہمزہ مکسور را بواو بدل کردن جائز
است بایں طور کہ ہمزہ مضموم باشد ماقبلش مکسور سوائے ہمزہ باشد ماسوائے آں عام است یک کلمہ باشد یا دو
کلمہ باشند آنہمزہ مضموم را بیا بدل کردن جائز است مثال ہمزہ مکسور کہ ماقبل آں مضموم باشد غیر ہمزہ
سُئِلَ غُلَامُ اِبْرَاهِيْمَ بِجَبَلِ اُحُدٍ مثال ہمزہ مضموم کہ ماقبل آں مکسور غیر ہمزہ باشد چوں
مُسْتَهْزِءُوْنَ بِجَبَلِ اُحُدٍ ما گفتہ ہمزہ مکسور باشد احتراز آمد از مفتوح و مضموم و ساکن چوں

سُئوال رُءُوس یَجْئَلُ ماگفته که ماقبل آن مضموم باشد احتراز آمد از مفتوح ومکسور وساکن چوں سَئِمَ مُسْتَهزِءِینَ یُذْءَرُ ماگفته که ماقبل اُس غیر ہمزہ باشد احتراز شد از ہمزہ چوں اُءِیْبُ ہمزہ مضمومہ گفته احتراز شد از مفتوح ومکسور وساکن چوں مَسْئَرُ مُسْتَهزِءِیْنَ مِئْخَلٌ ماقبل کسور گفته احتراز شد از مضموم ومفتوح وساکن چوں لَکُمْ رَءُوْسُ یَلْئَمُ ماقبل غیر ہمزہ گفته احتراز آمد از ہمزہ چوں جاءِ ءُ۔

~~~~~~~~~~~~

ابواب مہموز

باب اوّل مہموز الفا از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چوں اَلْاَمْرُ فرمودن

کارے اَمَرَ یَاْمُرُ اَمْرًا فَهُوَ آمِرٌ وَاُمِرَ یُؤْمَرُ اَمْرًا فَذَاكَ مَامُوْرٌ لَمْ یَاْمُرْ لَمْ یُؤْمَرْ الخ

باب دوم مہموز الفا از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْاِذْنُ اذن دادن

اَذِنَ یَاْذَنُ اِذْنًا فَهُوَ اٰذِنٌ وَاُذِنَ یُؤْذَنُ اِذْنًا فَذَاكَ مَاْذُوْنٌ لَمْ یَاْذَنْ لَمْ یُؤْذَنْ الخ

باب سوم مہموز الفا از باب فَعُلَ یَفْعُلُ چوں اَلْاَدْبُ ادیب شدن

اَدُبَ یَاْدُبُ اَدْبًا الخ

باب مہموز الفا از باب اِفْعَالٌ چوں اَلْاِیْمَانُ گرویدن و بےبیم گردانیدن

اٰمَنَ یُؤْمِنُ اِیْمَانًا الخ

باب مہموز الفا از باب تَفْعِیْلٌ چوں اَلتَّاْدِیْبُ ادب آموختن اَدَّبَ یُؤَدِّبُ تَاْدِیْبًا الخ

باب مہموز الفا از باب اِفْتِعَالٌ چوں اَلْاِئْتِمَانُ امانت نہادن اِئْتَمَنَ
~~~~~~~~~~~~

يأتمن ائتماناً الخ

باب اول مهموز العين از باب فَعَلَ يَفعَلُ چوں السؤال خواستن والسُّؤل والمسئلة پرسیدن سأل يسأل سؤالاً فهو سائل وسُئِلَ يُسْئَلُ سؤالاً فذاك مسئول الخ

باب دوم مهموز العين از باب فَعَلَ يَفعُلُ چوں الزَّأر بانگ کردن شیر از سینه زأر يزأر زأراً فهو زائر وزُئِرَ يُزأر زأراً فذاك مزءور لم يزأر

باب مهموز العين از باب اِفعال چوں الاِشآم بشام رفتن أشأم يُشئم اِشآماً الخ

باب مهموز العين از باب مُفاعلة چوں المُساءلة بایکدیگر سوال کردن سائل يُسائل مُساءلةً الخ

باب اوّل مهموز اللام از باب فَعَلَ يَفعَلُ چوں القَرءُ والقِرءةُ والقُرآن خواندن قرأ يقرأ قرءاً فهو قارئ وقُرِئَ يُقرأ قرءاً فذاك مقروء لم يقرأ الخ

باب دوم مهموز اللام از باب فَعَلَ يَفعِلُ چوں الهَنأ گواریدن طعام در معده هنأ يهنئ هنأ فهو هانئ وهُنِئَ يُهنأ هنأ فذاك مهنوء لم يهنأ لم يُهنأ الخ

باب مهموز اللام از باب اِفعال چوں الاِبراء ساختن أبرأ يُبرئ اِبراءً الخ

باب مهموز اللام از باب اِفتعال چوں الاِجتراء دیر شدن اِجترأ يجترئ اجتراءً الخ

اللهم اغفر لكاتبه ولوالديه ولاستاذيه

شروع قوانین ابواب مضاعف

قانون

هر دو حرف متجانسین اگر جمع شوند در اوّل کلمهٔ ثلاثی مجرد و رباعی ادغام منع
است و در اول کلمه ثلاثی مزید جائز است مطلقاً سوا مضارع و دراں نا جائز است که
حاجت بسوئے ہمزہ وصل نیفتد اگر آں متجانسین در اول کلمه نباشند و اول ساکن ثانی
متحرک بود ادغام واجب است با وجود پنج شرائط اول آنکه آں متجانسین دو ہمزہ در کلمه
غیر موضوع علی التضعیف نباشند چوں قِرَءٌ که در اصل قِرْءٌ بود دوم آنکه اوّل
متجانسین ہا وقف نباشد چوں اُغْزُہٗ ہِلَالًا سوم آنکه اول متجانسین مدہ مبدله
ابدالاً جوازاً نباشد چوں رِیْیَا و یُوْوِیْ که در اصل رِئْیَا و یُؤْوِیْ بودند چہارم آنکه اوّل
متجانسین مدہ در آخر کلمه نباشد چوں فِیْ یَوْمٍ و قَالُوْا وَاللّٰہِ پنجم آنکه اوّل
ادغام باعث التباس یک وزن قیاسی بدیگر وزن قیاسی نباشد چوں قُوْوِلَ
و تُقُوْوِلَ که التباس میآید به قُوِّلَ و تُقُوِّلَ و اگر آں متجانسین ہر دو متحرک باشند
ادغام واجب است بوجود نه شرائط اوّل آنکه اول متجانسین مدغم فیه نباشد چوں
حَبَبَ و دَدَدَ دوم آنکه حرفے از متجانسین زائده برائے الحاق نباشد چوں جَلْبَبَ و
شَمْلَلَ سوم آنکه اول متجانسین تا افتعال نباشد چوں اِقْتَتَلَ چہارم آنکه
آں متجانسین دو واو در باب افعلال نباشد چوں اِجْوَوَی که در اصل اِجْوَوَوَ بود
پنجم آنکه دراں متجانسین مقتضی اعلال نباشد چوں قَوِیَ که در اصل قَوِوَ بود ششم آنکه
حرکت ثانی عارضی نباشد چوں اُرْدُدِ الْقَوْمَ ہفتم آنکه آں متجانسین در دو کلمه نباشند
چوں مَکَّنَنِیْ ہشتم آنکه آں متجانسین دو یا نباشند چوں حَیِیَ و مُمَیَّیَانِ نہم

آنکہ آں متجانسین در اسم ہر یکے از یں پنج اوزان فَعَلٌ فِعِلٌ فُعُلٌ فِعَلٌ فُعَلٌ نباشند چوں
سَبَبٌ رِدِدٌ سُرُرٌ عِلَلٌ دُرَرٌ

مطلب

قانون چہیستم ہر دو حرف متجانسین اگر جمع شوند در اول کلمہ ثلاثی یا رباعی
مطلقاً مطلقاً را چہ معنی است خواہ رباعی مجرد یا رباعی مزید باشند چوں ضَضْرَبَ وَتَتَكَ حَجَجَ این دو حرف از یک جنس در یک کلمہ
جمع شدند لیکن قانون جاری نمیکنیم چرا کہ ما گفتہ در اول کلمہ ثلاثی مجرد و رباعی مزید نباشند در ینجا ہستند در اول کلمہ ثلاثی مزید مطلقاً چنانچہ
است مطلقاً را چہ معنی است خواہ حاجت بسوئے ہمزہ وصل باشد یا نباشد مثال دو حرف یک جنس کہ جمع شوند در اول کلمہ ثلاثی مزید
حاجت بسوئے ہمزہ وصل نیفتد چوں فَتَصَرَّفَ فَتَصَارَفَ تا را صاد کردہ صاد را در صاد ادغام کردند فَصَّرَّفَ فَصَّارَفَ شدند
مثال آنکہ حاجت بسوئے ہمزہ وصل بیفتد چوں تَصَرَّفَ تَصَارَفَ تا را صاد کردہ صاد را در صاد ادغام کردند و ابتدا بساکن لازم آمد پس
اولش ہمزہ وصل مکسورہ آوردند اِصَّرَّفَ اِصَّارَفَ شدند سوا مضارع و در آں تا جائز است کہ حاجت بسوئے ہمزہ وصل نیفتد مثال دو
حرف یک جنس کہ جمع شوند در کلمہ ثلاثی مزید مضارع اگر ادغام کنند حاجت بسوئے ہمزہ وصل نیفتد چوں فَتَتَصَرَّفُ فَتَتَصَارَفُ این دو
حرف یک جنس جمع شدند در کلمہ ثلاثی مزید مضارع و اگر ادغام کنند حاجت بسوئے ہمزہ وصل نیفتد حرکت اول تا را انداختہ تا اول را در ثانی
ادغام کردند فَتَّصَرَّفُ فَتَّصَارَفُ شدند مثال آنکہ حاجت بسوئے ہمزہ وصل بیفتد چوں تَتَصَرَّفُ وَتَتَصَارَفُ این دو حرف یک
جنس جمع اند در کلمہ ثلاثی مزید مضارع لیکن قانون جاری نمیکنیم چرا کہ ما گفتہ در کلمہ ثلاثی مزید مضارع تا جائز است کہ حاجت بسوئے ہمزہ
وصل نیفتد در ینجا حاجت بیفتد اگر آں متجانسین در اول کلمہ نباشند و اول ساکن ثانی متحرک باشند ادغام واجب است با وجود پنج شرط
اول آنکہ آں متجانسین و ہمزہ در کلمہ غیر موضوع علی التضعیف نباشند چوں قِرْءٌ یٌ کہ در اصل قِرْءٌ بود این دو ہمزہ جمع
اند در کلمہ غیر موضوع علی التضعیف لیکن قانون جاری نکنیم چرا کہ ما گفتہ در کلمہ غیر موضوع علی التضعیف نباشند اینجا ہستند اگر یک کلمہ ہا
تاہم قانون جاری کنیم چوں کَمْ یَقْرَءُ الْوَلَدَ اگر کلمہ موضوع علی التضعیف باشد تاہم قانون جاری کنیم چوں سَأَّلَ دوم آنکہ اول
متجانسین ہاء وقف نباشد چوں اُغْزُہْ ھِلَالًا اگر ہاء وقف نباشد در اینجا قانون جاری کنیم چوں اِجْبِہْ ھَادِبٌ سوم آنکہ
اول متجانسین مبدل ابدال اجوازا نباشد چوں دِیْیَا وَیُوْوِیْ کہ در اصل رِءْیَا وَیُؤْوِیْ بودند این ہمزہ را بواو و یا بدل کردند دِیْیَا و
یُوْوِیْ شدند این دو حرف متجانسین جمع اند در اول کلمہ نیستند و اول ساکن ثانی متحرک است لیکن قانون جاری نکنیم چرا کہ ما گفتہ با بدال جوازی
نباشد اینجا ہست اگر اول متجانسین مدہ باشد تاہم قانون جاری کنیم مثال آں حَمِّیْ اُوْذُنُوْا ھُمْ اگر مدہ باشد مبدلہ نباشد تاہم قانون جاری کنیم
چوں صُلْ عُوٌّ اگر مدہ مبدلہ با بدال جوبی باشد در آنجا ہم قانون جاری کنیم چوں اُدِّیَ چہارم آنکہ اول متجانسین مدہ در آخر کلمہ نباشد چوں

فِی نُوْمِہٖ وقالُوْا وَاللّٰہِ اگر مدّہ نباشد تاہم قانون جاری کنیم چوں اَوَزْنُوْهُمْ اگر مدّہ باشد لیکن در آخر کلمہ نباشد تاہم قانون جاری کنیم چوں مَدْعُوٌّ پنجم آنکہ اوّل ادغام باعث التباس یک وزن قیاسی بدیگر وزن قیاسی نباشد چوں قُوْوِلَ وتُقُوْوِلَ کہ التباس میاید بہ قُوِّلَ وتُقُوِّلَ واگر آں متجانسین ہر دو متحرک باشند ادغام واجب است بوجود نہ شرائط اوّل آنکہ اوّل متجانسین مدغم فیہ نباشد چوں حَبَبَ ورَدَدَ دوم آنکہ حرفے از متجانسین زائدہ برائے الحاق نباشد چوں جَلْبَبَ کہ ملحق بہ دَحْرَجَ است اگر ادغام کنند بر صورت الحاقی باقی نماند سوم آنکہ اول متجانسین تا افتعال نباشد چوں اِقْتَتَلَ کہ درینجا ادغام واظہار ہر دو جائز اند چہارم آنکہ آں متجانسین دو واو در باب افعلال نباشند چوں اِجْوَوَّیَ کہ در اصل اِجْوَوَوَ بود درینجا ادغام ہم روا است پنجم آنکہ دراں متجانسین مقتضی اعلال نباشد چوں قَوِیَ کہ در اصل قَوِوَ بود ششم آنکہ حرکت ثانی عارضی نباشد چوں اُرْدُدِ الْقَوْمَ ایں شرط نزدیک اہل حجاز است وبنو تمیم ادغام میکنند وجوبا ہفتم آنکہ آں متجانسین در دو کلمہ نباشند چوں مَکَّنَنِیْ ایں یک کلمہ نیست چرا کہ نون ثانی نون وقایہ است واگر در دو کلمہ باشد و دو ہمزہ نباشند چوں قَرَءَ آیَۃً پس نظر کنند اگر ماقبل متحرک یا لین غیر مدغم است تا ادغام جائز ورنہ ممتنع است ہشتم آنکہ آں متجانسین دو یا نباشند چوں حَیِیَ ورُمْیَیَانِ اگر دو یا باشند پس نظر کنند اگر حرکت یا ثانیہ بسبب تا تانیث یا الف ونون مزیدتین وعامل ناصب پس ادغام ممتنع است والا جائز نہم آنکہ آں متجانسین در اسم ہر یکے ازیں پنج اوزان فَعَلٌ فِعِلٌ فُعُلٌ فُعَلٌ فُعُلٌ نباشند چوں سَبَبٌ رِدِدٌ سُرُرٌ عِلَلٌ دُرَرٌ ودر وقت ادغام کردن متحرک اگر ماقبل آں متحرک یا لین زائدہ باشد تا حرکت آں حذف کنند ورنہ نقل حرکت بسوئے متحرک قبلیش است

قانون ہر اسم کہ بروزن فِعَّالٌ سوا مصدر باشد اوّل حرف تضعیف آنرا بیا بدل کنند وجوبا چوں دِیْنَارٌ وشِیْرَازٌ کہ در اصل دِنَّارٌ وشِرَّازٌ بودند

مطلب قانون چیست ہر اسم کہ بروزن فِعَّالٌ سوا مصدر باشد اوّل حرف تضعیف آنرا بیا بدل کردن واجب است چوں دِیْنَارٌ وشِیْرَازٌ کہ در اصل دِنَّارٌ وشِرَّازٌ بودند حرف اوّل متجانسین را یا کردہ دِیْنَارٌ وشِیْرَازٌ شدند ناگفتہ کہ سوا مصدر باشد احتراز شد از کِذَّابٌ درینجا قانون

جاری نکنیم چرا کہ ما گفتہ سوا مصدر باشد ایں در مصدر است بروزن فِعَّال گفتہ احتراز آمد از فُعَّال چوں غُفَّار **قانون** ہرجا کہ دو حرف متجانسین بہم آیند در یک کلمہ و اوّل آنہا متحرک و ثانی ساکن بسکون لازمی بود ادغام ممتنع است و در فعل تعجب بالاتفاق ہم ممتنع و اگر بسکون عارضی باشد ادغام و اظہار ہر دو جائز اند و اگر ثانی ساکن شود بوقف در آنجا ادغام اشہر است و یکے را حذف کردن اقل **مطلب** قانون

چیست ہرجا کہ دو حرف متجانسین بہم آیند در یک کلمہ و اوّل آنہا متحرک و ثانی ساکن بسکون لازمی بود چوں مَدَدْنَ و مَدَدْتَ در ینجا ادغام ممتنع است لیکن در بعض لغات شاذہ بنی بکر بن وائل ادغام میکنند اول را ساکن کردہ در ثانی ادغام کنند و ثانی را فتح دہند چوں مَدَّنَ و بعضے بعد حرف ثانی الف افزایند چوں مَدَّانَ و بعضے نون چوں مُدَّنَّ و در فعل تعجب بالاتفاق ممتنع است چوں اَشْدِدْ بِہٖ و اَمْدِدْ بِہٖ و اگر بسکون عارضی بود ادغام و اظہار ہر دو جائز اند ادغام بفتحہ و کسرہ ثانی عموماً و بضمہ اتباعاً للعین چوں لَمْ یَمُدَّ لَمْ یَمُدِّ لَمْ یَمْدُدْ و مُدَّ مُدِّ مُدُّ اُمْدُدْ و اگر ثانی ساکن شود بوقف در آنجا ادغام اشہر است چوں یَفِرُّ بِہٖ و اگر یکے را حذف کنند ایں کمتر است چوں یَفِرُہٗ

شروع ابواب مضاعف

باب اوّل مضاعف ثلاثی مجرّد از باب فَعَلَ یَفْعُلُ

چوں اَلْمَدُّ وَ الْمَدَّۃُ کشیدن مَدَّ یَمُدُّ مَدًّا فَھُوَ مَادٌّ و مُدَّ یُمَدُّ مَدًّا فَذَاکَ مَمْدُوْدٌ لَمْ یَمُدَّ لَمْ یَمُدُّ لَمْ یَمُدِّ لَمْ یَمْدُدْ لَمْ یُمَدَّ لَمْ یُمَدِّ لَمْ یُمَدُّ الخ

باب دوم مضاعف ثلاثی مجرّد از باب فَعَلَ یَفْعِلُ

چوں اَلْفَرُّ وَ الْفِرَارُ گریختن فَرَّ یَفِرُّ فَرًّا فَھُوَ فَارٌّ و فُرَّ یُفَرُّ فَرًّا فَذَاکَ مَفْرُوْرٌ لَمْ یَفِرَّ لَمْ یَفِرِّ لَمْ یَفِرُّ الخ

باب سیوم مضاعف ثلاثی مجرّد از باب فَعِلَ یَفعَلُ
چوں اَلعَضُّ گزیدن عَضَّ یَعَضُّ عَضًّا فَهُوَ عَاضٌّ وَعُضَّ یُعَضُّ عَضًّا فَذَاكَ
مَعْضُوْضٌ لَمْ یَعَضَّ الخ

ابواب مضاعف ثلاثی مزید فیہ

باب مضاعف از باب اِفعَال چوں اَلاِمدَادُ مدد کردن اَمَدَّ یُمِدُّ
اِمدَادًا الخ

باب مضاعف از باب تَفعِیل چوں اَلتَّقلِیلُ اندک نمودن قَلَّلَ
یُقَلِّلُ تَقلِیلًا الخ

باب مضاعف از باب اِفتِعَال چوں اَلاِمتِدَادُ کشیدن اِمتَدَّ
یَمتَدُّ اِمتِدَادًا الخ

باب مضاعف از باب اِستِفعَال چوں اَلاِستِمدَادُ درخواستن
اِستَمَدَّ یَستَمِدُّ اِستِمدَادًا الخ

ابواب المرکّبات

باب اوّل مہموز الفا واجوف واوی از باب فَعَلَ یَفعُلُ
چوں اَلاَوْبُ باز گشتن آبَ یَؤُوْبُ اَوْبًا فَهُوَ آئِبٌ وَاِیبَ یُوَابُ اَوْبًا الخ
باب دوم مہموز الفا واجوف یائی از باب فَعَلَ یَفعِلُ چوں
اَلاَیدُ توانا شدن آدَ یَئِیدُ اَیدًا فَهُوَ آئِدٌ وَاِیدَ یُوَادُ الخ
باب سیوم مہموز الفا وناقص واوی از باب فَعَلَ یَفعِلُ

چوں الاُبُوُّ والاِبَاءُ تقصیر کردن اَبِیَ یَابُوْ اِبْوٌ فَهُوَ آبٍ الخ

باب چہارم مہموز الفا و ناقص یائی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں

الاَتْیُ وَالاِتْیَانُ آمدن اَتٰی یَاْتِیْ اَتْیًا فَهُوَ اٰتٍ الخ

باب پنجم مثال واوی و مہموز العین از باب فَعَلَ یَفْعِلُ

چوں الوَءْدُ زندہ درگور کردن وَءَدَ یَئِدُ وَءْدًا فَهُوَ وَاءِدٌ الخ

باب ششم مثال یائی و مہموز العین از باب فَعِلَ یَفْعَلُ

چوں الیَاْسُ نا امید شدن یَئِسَ یَیْئَسُ یَاْسًا فَهُوَ یَائِسٌ الخ

باب ہفتم مہموز العین و ناقص واوی از باب فَعَلَ یَفْعَلُ

چوں الدَّءْوُ راندن شتران بر آب دَءَا یَدْءَا دَءْوًا فَهُوَ دَاءٍ الخ

باب ہشتم مہموز العین و ناقص یائی از باب فَعَلَ یَفْعَلُ چوں

الرَّءْیُ دیدن وَالرُّءْیَةُ در خواب دیدن رَاٰی یَرٰی رَءْیًا فَهُوَ رَاءٍ وَرُءِیَ یُرٰی الخ

باب نہم لفیف مفروق و مہموز العین از باب فَعَلَ

یَفْعِلُ چوں الوَءْیُ وعدہ کردن وَءٰی یَئِیْ وَءْیًا فَهُوَ وَاءٍ الخ

باب دہم مہموز الفا و لفیف مقرون از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں

الاَوْیُ پناہ گرفتن اَوٰی یَاْوِیْ اَوْیًا فَهُوَ اٰوٍ الخ

باب یازدہم اجوف واوی و مہموز اللام از باب فَعَلَ یَفْعُلُ

چوں السُّوْءُ بد شدن سَاءَ یَسُوْءُ سُوْءً فَهُوَ سَاءٍ الخ

باب دوازدہم اجوف یائی و مہموز اللام از باب فَعَلَ یَفْعِلُ

چوں المَجِیْئُ وَالمَجِیْئَۃُ آمدن جَاءَ یَجِیْئُ جَیْئًا فَهُوَ جَاءٍ الخ

باب سیزدہم مہموز الفا و مضاعف ثلاثی از باب فَعَلَ یَفْعُلُ

چوں الاَمُّ وَالاِمَامُ وَالاِمَامَةُ پیشوا شدن اَمَّ یَؤُمُّ اَمًّا فَهُوَ اٰمٌّ الخ

ابوابُ المرکّبات ثلاثی مزید فیہ

باب مہموز الفاو ناقص یائی از باب اِفعال چوں الاِداءَۃُ

نمودن اَدیٰ یُدِیْ اِدَاءَۃً فھو مُدِیْ واُدِیَ یُدیٰ الخ

باب مہموز العین ولفیف مفروق از باب اِفعال اَوْءیٰ

یُوْئیِ ایئاءً فھو مُوْئیٍ الخ

تمت بالخیر

تقریظات علماء کرام وفضلاءِ عظام

تقریظ فاضل نحریر علامہ شہیر حضرت مولینا نور الحق صاحب بسالوی کیملپوری سلمہ اللہ تعالیٰ

کتاب الصرف بمثرالی مصنفہ جناب مکرم محترم مولوی محمد منور الدین صاحب کو میں نے اکثر مقامات سے مطالعہ کیا میں وثوق کے ساتھ کہہ سکتا ہوں کہ مصنف نے نہ صرف اپنے اساتذہ کرام کا نام روشن کیا ہے بلکہ مفید اور کارآمد مواد کو اس کتاب میں جمع فرماکر نوآموز طلبہ کو کافی سے زیادہ دستگیری کی ہے ضرورت تھی کہ صرف مشکل مسائل کو سنجیدہ الفاظ اور شستہ عبارت میں پیش کیا جاوے مجھے خیال ہے کہ مصنف اسمیں پورے اُترے فقط محمد نور الحق استاذ الآداب العربیہ اورینٹل کالج لاہور ۱۶ر فروری ۱۹۵۷ء

تقریظ فاضل اجل عالم بے بدل حضرت مولینا معوان حسین صاحب مجددی رامپوری مدظلہ العالی

نحمدہٗ ونصلی علی رسولہ الکریم اما بعد عربی زبان سیکھنے پڑھنے والوں کیلئے پہلی منزل علم صرف ہے اگر یہ منزل صرف وتصریف عمدہ طریقہ سے طے ہو جاتی ہے تو پھر طالب علم کو آئندہ منزلوں میں بڑی آسانی ہو جاتی ہے کلمات کے معنے بنانے تعلیل واعلال ماخذ واشتقاق کی پہچان سے فہم مستقیم حاصل ہوتی ہے جسکیلئے اس فن میں سیکڑوں کتابیں متن وشرح کی صورت میں لکھی گئی ہیں اول سب کے مطالعہ اور پڑھنے کیلئے بڑا وقت درکار ہے مولوی محمد منور الدین صاحب مصنف علام نے اس ضرورت کو محسوس کرتے ہوئے یہ کتاب صرف بمثرال تصنیف فرمائی جسکو میں نے اکثر مواقع سے پڑھا اور اس نتیجہ پر پہنچا کہ مسائل وقواعد صرف وتصریف کو بمثال احسن بیان کیا گیا ہے کہ اگر طالب علم ذرا محنت کرکے اور مشق قواعد میں مشغول ہو تو انشاء اللہ یہ ایک ہی

کتاب کافی ہے اور اس سے بخوبی واقفیت قواعد صرف حاصل ہو سکتی ہے فجزاہ اللہ عنا وعن سائر المتعلمین
خیر الجزا فقط معین الدین حسین احمدی المجددی الرامپوری خطیب مسجد شاہی لاہور تقریظ علامۃ الدہر و استاذ العصر
حضرت مولانا نجم الدین صاحب ڈھریالوی جہلمی عم فیضہ۔ میرے دوست مولوی محمد منور الدین صاحب نے
قواعد صرف اور ابنیہ کے متعلق جو کتاب صرف بھترال تالیف کی ہے اسکے اکثر مقامات کو میں نے دیکھا اور سنا
جہانتک میرا خیال ہے یہ کتاب مبتدی طلبا کیواسطے از حد مفید ہے علم صرف کے ضروری مسائل تمام اسمیں
درج کر دئیے گئے ہیں اور مثالوں سے فوائد قیود کو بھی واضح کیا گیا ہے اور اصل قاعدہ اور تشریح میں جو حکمت ملحوظ رکھی
گئی ہے وہ بہت مفید ہے حفظ کیواسطے تو قاعدہ کافی ہے اور توضیح کیواسطے تشریح سے مدد حاصل کی جائے امید
کہ طلبا مؤلف صاحب کی قدر کرینگے اور انکی اس محنت شاقہ کی داد دینگے اللہ تعالیٰ انکو جزا خیر دے کہ انہوں نے
فی الحال عربی زبان کی تسہیل کیواسطے ایک خدمت انجام دی ہے جو تمام اہل اسلام پر فرض کفایہ تھی نجم الدین
اورنٹیل کالج لاہور ۲۰ء تقریظ فاضل زمان مقرر خوش بیان مولنا غلام مرشد صاحب
انگوی شاہپوری صدر مدرس اشاعت اسلام کالج لاہور ۲۷ محترم مولوی منور الدین صاحب
نے صرف عربی میں جو کتاب فارسی میں لکھی ہے میں نے اسکے بعض مقامات دیکھے ہیں مبتدی طالب العلموں
کیلئے مفید کتاب ہے زبان فارسی ہے عربی زبان کی تصحیح کے قواعد پوری سادگی سے بیان کئے ہیں میری دعا ہے
کہ اللہ تعالیٰ مولوی صاحب کو اجر عظیم کا مستحق بنائے اور عربی زبان کے شائقین کو اسکتاب سے استفادہ کا موقع دے
ویرحم اللہ عبداً قال آمینا فقیر غلام مرشد کان اللہ لہ ۲۲/۳/۳ تقریظ حضرت فاضل نوجوان سید احمد بن
مولنا دیدار علیشاہ صاحب ناظم انجمن حزب الاحناف لاہور نحمدہ ونصلی علی حبیبہ الکریم اما بعد فقیر
سراپا تقصیر نے مجموعہ صرف بھترالی کو مختلف مقامات سے دیکھا مولوی محمد منور الدین صاحب مصنف سلمہ نے ضروری
قوانین وضوابط کو ایک جا جمع فرما دیا ہے اور خوبی یہ ہے کہ تقریب فہم کے سلسلے میں ہر باب کی گردانیں اور مختلف اصول اور
مثالیں بتاتے گئے ہیں جن سے بلید الفہم طالب علم بھی باحسن وجوہ سمجھ سکتا ہے میرے خیال میں یہ کتاب بلحاظ اس ترتیب
کے پہلی کتاب ہے مبتدی طلبہ کیلئے بیحد مفید معلوم ہوتی ہے اللہ تعالیٰ المصنف کو جزائے خیر دے اور اسکتاب کو زیور قبولیت سے
آراستہ فرمائے فقط حررہ العبد الراجی رحمۃ ربہ القوی ابو البرکات سید احمد غفرلہ ناظم مرکزی انجمن حزب الاحناف ہند لاہور
تقریظ سبط النبی اولاد علی حضرت مولنا دوران شاہ صاحب بجالوی ہزاروی نزیل لاہور
کتاب الصرف بھترالی مولوی محمد منور الدین صاحب کو میں نے اول سے اخیر تک سنا اور دیکھا واقعی حضرت استاذ
بھترالوی (مرحوم) کی مکمل تقریر ہے اور اس میں کسی قسم کا اشکال نہیں ہے طلبا کیلئے مفید اور کار آمد تحفہ ہے۔

:- الراقم دوران شاہ بجالوی ہزاروی۔

اردو ترجمہ
من نفحات الخلود
زندہ جاوید خوشبوئیں
طلباء و طالبات اور خطباء کے لیے یکساں مفید
تحریر: علامہ سید محمد صالح فرفور (دمشق)
ترجمہ: محمد عبد الحکیم شرف قادری
کلمات تقدیم: علامہ سید ریاض حسین شاہ
مثالی شخصیات
ممتاز احمد سدیدی
عظمتوں کے مینار اور گلشن رسالت کے مہکتے ہوئے پھول
اسلاف امت کے جگمگ واقعات
مشام جان و ایمان معطر کر نے والی داستانیں۔
مکتبہ قادریہ داتا دربار مارکیٹ لاہور
امام احمد رضا بریلوی رحمہ اللہ تعالیٰ کے عربی کلام کا تقریباً آٹھ سو اشعار پر مشتمل پہلا مجموعہ
بساتین الغفران
جسے جامعۃ الازہر الشریف، قاہرہ مصر کے استاد سید حازم محمد احمد عبد الرحیم المحفوظ نے ترتیب دیا۔
مکتبہ قادریہ لاہور

المرقاة
المرجيات
جمل منظوم
کافیہ
شرح مائۃ عامل
انوار الفرقان
معانی القرآن
مصنف عبدالرزاق
المصنف
پند نامہ
زندہ جاوید خوشبوئیں
نحو میر
سدا بہار خوشبوئیں
میزان الصرف
مجموعہ وظائف
ولولہ انگیز خوشبوئیں